L a n d b r u k e t s
U t r e d n i n g s k o n t o r

Skal - skal ikke? Om odelsgutters og odelsjenters valg om overtakelse

Hanne Eldby

RAPPORT 4 - 1996

LANDBRUKS SAMVIRKET

NORGES BONDELAG

Forord

Dette er den første del-rapporten i prosjektet "Faktorer som påvirker rekruttering til landbruksyrket - ulikheter mellom kjønn" som ble startet i april 1996. Denne første delen av prosjektet har hatt odelsberettigede som undersøkelsesenhet, og slik sett er det fakta om disse og deres synspunkter og holdninger som blir reflektert i rapporten.

Vi har sett en tiltagende interesse for problemstillingen gjennom prosjektperioden. Vi velger å tolke dette som en bekreftelse på at gjennomføringstidspunktet har vært rimelig tilpasset omgivelsenes krav til dokumentasjon rundt rekrutterings- og kjønnsaspektet i norsk landbruk.

Prosjektet er finansiert med forskningsmidler over Jordbruksavtalen. En rekke organisasjoner og personer har kommet med innspill og signalisert sin interesse for prosjektet. Personer ved Senter for Bygdeforskning har også gitt enkelte kommentarer underveis, og henvist til enkelte tidligere arbeid på dette feltet. Landbrukets Utredningskontor er imidlertid ansvarlig for det faglige innholdet i den framlagte rapport. Arbeidet har vært utført av 1. konsulent Hanne Eldby.

Vi takker våre oppdragsgivere for et interessant oppdrag.

Oslo, oktober 1996

Bjørn Strøm

Innholdsfortegnelse

1 INNLEDNING 1
1.1 BAKGRUNN OG SIKTEMÅL MED UNDERSØKELSEN 1
1.2 PROBLEMSTILLINGER 3
1.3 RAPPORTENS OPPBYGGING 3
1.4 UTVALG OG METODE 5

2 OM OVERTAKELSE 8
2.1 OVERTAKELSE ETTER KJØNN 8
2.2 ALDER 9
2.3 OPPGITTE ÅRSAKER TIL DE VALG DE ODELSBERETTIGETE TAR 10
2.4 DE SOM VELGER I STRID MED HVA DE HELST VILLE VALGT 11
2.5 OPPSUMMERING 13

3 EGENSKAPER VED GÅRDEN 14
3.1 GÅRDENS ØKONOMISKE SITUASJON 14
3.2 FORELDRENES INNTEKTSSAMMENSETTING 17
3.3 OM OVERTAKELSE 18
3.4 OPPSUMMERING 20

4 OM Å JOBBE I LANDBRUKET OG HOLDNINGER TIL NÆRINGENS RAMMEVILKÅR 22
4.1 HOLDNINGER TIL DET Å JOBBE SOM BONDE 22
4.2 HOLDNINGER TIL LANDBRUKSPOLITIKKEN 23
4.3 OPPSUMMERING 24

5 ARBEID, UTDANNING OG BOSTED 25
5.1 BOSTED 25
5.2 UTDANNING 28
5.3 ARBEID 31
5.4 OPPSUMMERING 37

6 EGEN ERFARING FRA GÅRDSARBEID 40
6.1 OM ARBEIDETS ROLLE 41
6.2 BETYDNINGEN AV EKTEFELLE 46
6.3 OPPSUMMERING 47

7 FORELDRE OG ANDRE ROLLEFIGURER 48
7.1 MORS DELTAKELSE I GÅRDSARBEIDET 48
7.2 ODELSBARNAS SAMVÆR MED FAR 50
7.3 ANDRE "MODELLER" 51
7.4 OPPSUMMERING 52

8 SØSKEN SOM UTFORDRER ODELSRETTEN? 53
8.1 YNGRE SØSKEN SOM HAR GJORT MER ENN DE MED BEST ODELSRETT 54
8.2 SLEKT, TRADISJON OG PLIKT 56
8.3 OPPSUMMERING 58

9 DE ODELSBERETTIGETES FRAMTIDSPLANER FOR SEG OG BRUKET 59
9.1 HELTIDSBØNDER OG DELTIDSBØNDER 59
9.2 ENDRINGER I DRIFTSOMFANGET 60
9.3 NISJEPRODUKSJONER 61
9.4 OPPSUMMERING 62

10 OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER 63
10.1 REKRUTTERINGSSITUASJONEN 63
10.2 DE ØKONOMISKE FAKTORENE 64
10.3 DE IKKE ØKONOMISKE FAKTORENE 66
10.4 FRAMTIDSPLANENE TIL DE SOM OVERTAR - PROBLEMSTILLING 3 68

1 Innledning

Denne rapporten handler om rekruttering til landbruksnæringen. 283 personer som har første odelsrett til en gård har svart på spørsmål om forhold rundt gårdsdriften og gårdens økonomi, om deres utdanningsbakgrunn, arbeidserfaringer og planer, bosted, erfaring med gårdsdrift, holdninger til landbrukspolitikk og hvilken strategi de tenker å følge med hensyn til overtakelse av den gården de har odelsrett til.

1.1 Bakgrunn og siktemål med undersøkelsen

Hensikten med studien er å få vite mer om hvilke mekanismer som virker når beslutning om overtakelse tas, og ikke minst få en oversikt over rekrutteringssituasjonen for landbruket. Videre vil det være et sterkt fokus på forskjellene mellom kvinner og menn med hensyn til å velge å ta over gårdsbruk.

1.1.1 Rekrutteringssituasjonen generelt

Hvordan de odelsberettigete vurderer landbrukets framtid, og ikke minst sin egen framtid enten som bonde eller innenfor andre næringer - vil ha betydning for utviklingen av landbruksnæringen. Det kritiske punktet for driftsenhetene er ofte når en ny generasjon skal avløse den gamle. Antallet bruk i Norge har gått ned fra 125 000 i 1979 til 83 000 i 1995. Det hevdes av mange at en viktig grunn til nedgangen er at ungdommen ikke ser seg tjent med å overta driften av foreldrenes bruk. Framtidsutsiktene i næringen vurderes ikke som attraktive nok, og andre og bedre betalte jobber lokker.

Alstadheimutvalget laget framskrivinger av utviklingen i antall bruk for perioden 1987 til 2007 på bakgrunn av utviklingen fra 1979 til

1987 (NOU 1991, 2C). En ren lineær framskriving basert på prosentvis nedgang vil i følge utvalget resultere i 52 000 bruk i år 2007. En sannsynligvis mer realistisk framskriving av utviklingen er imidlertid å ta hensyn til alderen hos gårdbrukerne og størrelsen på bruk som tas ut av produksjon. Denne framskrivingen resulterer i 79 800 bruk i 2007. Det er likevel viktig å huske at det er mange faktorer som ikke fanges opp, og det er ikke tatt hensyn til at terskelen i størrelse for bruk som legges ned kan bevege seg oppover etterhvert som de minste brukene faller fra. Utvalget beregnet også framskrivinger med utgangspunkt i utviklingen i 1985 - 1987, og dersom denne trenden slår til for hele 20-årsperioden, vil antall bruk bli omtrent 10 000 lavere enn de tall vi har beskrevet overfor.

Vi er nå nesten halvveis inne i den perioden som Alstadheimutvalget lagde prognoser for. For 1995 hadde utvalget beregnet antallet bruk til å ligge på 86 200. Tall fra SSB viser at det var 83 600 bruk, altså har utviklingen vært noe mer negativ enn prognosen som tok hensyn til gårdbrukernes alder og brukenes areal.

Selv om antallet bruk som går ut av drift er høyt, vil behovet for rekruttering være stort. Erfaringene fra 1979 til 1987 viser at en del bruk gjennomfører eierskifter flere ganger i løpet av en 20-årsperiode. Beregningene viser at dersom en skulle opprettholde samme brukstall som i 1987, og en baserte seg på en alders og arealbasert framskriving, så ville det vært behov for nesten 70 000 eierskifter i løpet av 20-årsperioden.

Umiddelbart kan det nesten synes merkelig at virkeligheten ikke avviker mer fra prognosene som er basert på utviklingen for årene 1979 - 1987, tatt i betraktning endringene som har skjedd i landbrukspolitikken. Alstadheimutvalget vektlegger imidlertid den

tregheten som ligger i beslutninger om overtaking. Hovedtyngden av de som skal gå inn i landbruket bestemmer seg omtrent ti år før overtakelse er aktuelt og legger opp sine planer etter dette. Det betyr at de som går inn i næringen på midten av 1990-tallet i stor grad bestemte seg for det på midten av 1980-tallet. Vi har med andre ord ikke grunnlag ennå for å si noe om hvilke effekter inntektsnedgangen i jordbruket fra slutten av 1980-tallet og første halvdel av 1990-tallet vil få for rekrutteringen.

Landbruksbefolkningen lever heller ikke i et vakum der eneste ytre stimuli er den til en hver tid førte landbrukspolitikken. Også andre trender i samfunnsutviklingen kan virke inn på de odelsberettigetes framtidsplaner. Arbeidsmarkedet er ikke likt over hele landet. Siden mange gårdbrukere også baserer sin økonomi på toinntekts-husholdning, slik at mange er avhengige av å finne arbeid i tillegg til gårdsdriften, så kan det tenkes at arbeidsmarkedet på stedet også har innvirkning på landbruket. Bosettingsmønsteret i Norge har i løpet av hele etterkrigstida vært inne i en sentraliseringsprosess. Svært mange av landets gårder ligger i utkantkommuner og i kommuner som er inne i en avfolkningsprosess. Dette er trender som kan tenkes å virke inn på landbruket i like stor grad som landbrukspolitikken i seg selv.

1.1.2 Forskjeller mellom kvinner og menn

Et annet siktemål med denne rapporten er å belyse situasjonen for odelsjentene i dag, 22 år etter at den nye odelsloven ble iverksatt. Før 1. januar 1974 gikk 1. odelsrett til den eldste gutten i familien, mens den nye loven gir best odelsrett til det eldste barnet uavhengig av kjønn. Loven gjelder for barn som ble født etter 1. januar 1965. Endringene i odelsloven ble ikke hilst velkommen av alle i næringen. Både Norges Bondelag og Norges Bondekvinnelag uttalte seg mot likestillingen av jenter og gutter (Ot.prp. nr. 59, 72/73, referert i

Johnsen 1986). Diskusjonen om loven engasjerte også mange gårdbrukere.

Til tross for den formelle likestillingen ser det ut som om jenter møter langt flere barrierer enn gutter. Data fra tidligere undersøkelser har vist at jenter, i langt mindre grad enn gutter, velger å benytte seg av odelsretten. I en undersøkelse fra 1986 av odelsberettigete i Rogaland, Oppland og Østfold svarer 27 prosent av jentene at de skal ta over, mot 68 prosent av guttene (Johnsen 1986). 10 år senere i en undersøkelse av medlemmer i Norges Bygdeungdomslag, Noregs Ungdomslag og 4H er andelen av jentene som vil benytte sin odelsrett ikke blitt høyere (Seippel 1996). Data fra Landbrukets Utredningskontors levekårsundersøkelse viser at andelen kvinnelige bønder som er født i 1965 og senere ligger på 6,7 prosent. Av samtlige overtakelser i datamaterialet har kvinner stått for 7,9 prosent i løpet av de siste 10 - 11 årene (Eldby 1996a).

Det spørsmålet vi ønsker å belyse i denne undersøkelsen er hvorfor jenter i mindre grad enn gutter ønsker å benytte sin odelsrett. Motarbeides jentene direkte, lar de være å ta over gården fordi de føler at de handler på tvers av familiens ønsker, eller bunner problemet i ulik oppdragelse og ulike forventninger til de to kjønn?

1.1.3 Strategi for framtidig produksjon og husholdets inntektssammensetning

Et tredje siktemål med denne studien er å se på de odelsberettigete som oppgir at de tenker å ta over gården. Data fra levekårsundersøkelsen viser at over halvparten av gårdbrukerne (57 prosent) har mer enn 25 prosent av inntektene sine fra andre kilder enn gårdsdriften (Eldby 1996b). Hvilken inntektsstrategi tenker dagens odelsberettigete at de skal føre med hensyn til familiens

inntektssammensetting, og vil eventuelt endringer i denne strategien få betydning for produksjonen på gårdene.

1.2 Problemstillinger

Problemstillingene blir dermed som følger:

1. Avdekke hvordan rekrutteringssituasjonen er på bakgrunn av opplysninger gitt av personer som har første odelsrett til gård, samt søke å avdekke hvilke mekanismer som virker når beslutning om overtakelse tas.

2. Avdekke forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder overtakelse eller ikke, og hvilke mekanismer som gjør at kvinner og menn i ulik grad ønsker å benytte sin odelsrett.

3. Avdekke hvilken husholdsstrategi de odelsberettigete tenker å føre i framtida med hensyn til inntektssammensetting og mulige konsekvenser dette får for landbruket som næring.

1.3 Rapportens oppbygging

Hovedhensikten med denne studien er å avdekke hvilke mekanismer som har betydning når beslutning om overtakelse av gård tas. Det er her valgt å foreta en inndeling av disse faktorene i to hovedgrupper - økonomiske faktorer og ikke-økonomiske faktorer. Det er ikke alltid like lett å skille mellom disse, for eksempel vil det lokale arbeidsmarkedet kunne være vanskelig å skille fra individets utdanning og planer for framtidig arbeidssituasjon. Figur 1. nedenfor gir en skisse av de faktorene vi tenker oss har betydning for de odelsberettigete når de foretar sine valg.

Figur 1. Modell for beslutningsprosessen

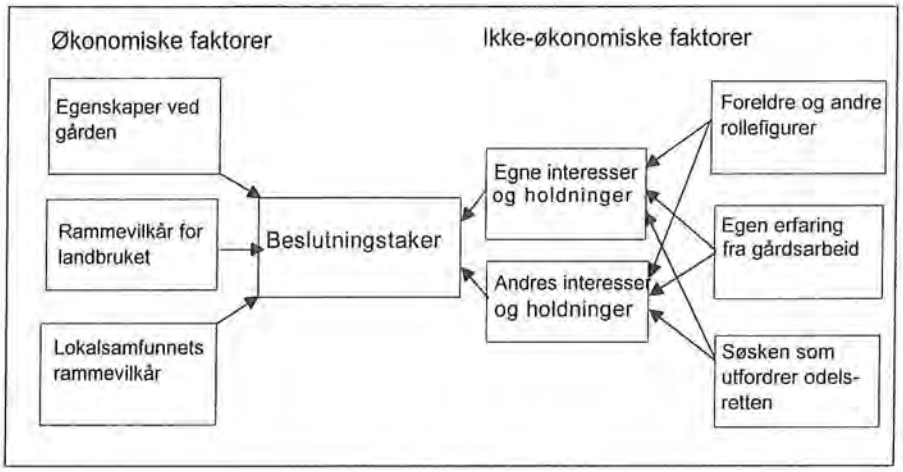

Rapporten vil i det følgende ta utgangspunkt i figuren ovenfor, og bruke den som en slags disposisjon for de kapitlene som følger. Aller først, i kapittel 2, vil vi presentere hovedresultatene fra undersøkelsen; hvor mange som oppgir at de har tenkt å ta over eller ikke ta over, og hvilke grunner de odelsberettigete selv har oppgitt som viktigst for at de har tatt den beslutningen de har. De øvrige kapittelene vil vi studere *sammenhenger* mellom de faktorene som er presentert i figur 1 og beslutningen om overtakelse. Det betyr at vi mener at forhold som ikke nødvendigvis er oppgitt av de odelsberettigete som avgjørende årsak også kan ha virkning for hvor mange som bestemmer seg for det ene eller det andre.

I kapitlene 3, 4 og 5 vil de økonomiske faktorenes betydning for overtakelse bli drøftet. I kapittel 3 vektlegges forhold rundt egenskaper ved gården. Kan det tenkes at det er en systematisk sammenheng mellom brukets inntektspotensiale og om de odelsberettigete ønsker å ta over eller ikke? Er det de minste brukene som i størst grad har problemer ved overdragelse? I kapittel 4 vil vi se på hvordan de odelsberettigete vurderer bondeyrket. Her vil både

deres vurdering av den inntektsmessige siden av landbruket og andre forhold ved yrket bli presentert. Er det slik at landbrukspolitikken skremmer de odelsberettigete fra å ta over? I kapittel 5 vil vi ta for oss bosetting, utdanning og arbeid. Vi vil her undersøke om utdanningsnivå, tilknytning til bostedet og bekymring med hensyn til det lokale arbeidsmarkedet har betydning. Vi vil også undersøke om det er forskjeller ut fra hvilken type kommune gårdene ligger i; om det spiller noen rolle om gården ligger sentralt eller usentralt plassert, og om det spiller noen rolle om kommunen er i befolkningsmessig vekst eller tilbakegang.

Kapitlene 6, 7 og 8 vil ta for seg faktorer som går på oppvekst og familie, det vil si ikke økonomiske faktorer. I kapittel 6 vil vi se på de odelsberettigetes erfaring fra arbeid på gården. Vi vil legge vekt på hvilke oppgaver de har deltatt i og hvor ofte. Her vil vi spesielt se etter om det er store forskjeller mellom odelsguttene og odelsjentene. I kapittel 7 vil vi se på hvordan foreldrenes arbeidsdeling virker inn på barna, og hvilken betydning barnas samvær med far har. Spiller det noen rolle for odelsguttene og odelsjentene om mor deltar aktivt i gårdsarbeidet eller ikke, og inspirerer det å være sammen med far i arbeidet til å selv ønske å drive bruket videre? I kapittel 8 vil vi se på mulige konkurrenter om odelsretten. Har det noen betydning for hvem som overtar i hvor stor grad den odelsberettigete og yngre søsken har deltatt i gårdsarbeidet, og har det noen betydning hva foreldrene ønsker eller forventer av sine barn? Vi er også ute etter å undersøke om de samme mekanismene gjelder for odelsgutter som for odelsjenter.

1.4 Utvalg og metode

Hovedformålet med undersøkelsen er å kartlegge rekrutteringssituasjonen i landbruket og finne hvilke mekanismer som

har betydning for beslutningen om overtakelse eller ikke. Norsk Gallup Institutt A/S har gjennomført undersøkelsen på oppdrag av Landbrukets Utredningskontor.

Intervjuingen ble foretatt ved hjelp av personlige intervju pr. telefon med 283 odelsberettigete i løpet av mai og juni 1996. Resultatene fra en intervjuundersøkelse vil alltid være beheftet med visse feilkilder. Feilkildene kan oppstå både ved planlegging og ved innsamling av data og databearbeiding. Feilene kan inndeles i fem typer:

-Utvalgsskjevhet
-Innsamlings- og bearbeidingsfeil
-Skrivebordsintervju
-Frafall
-Utvalgsvarians

I det følgende vil jeg ta for meg utvalgsskjevhet, det vil si utvalgets representativitet i forhold til den totale befolkningen som har første odelsrett. De øvrige forhold omtales i vedlegg 1 og er utarbeidet av Norsk Gallup Institutt.

1.4.1 Utvalget

Utvalget til denne undersøkelsen er ikke resultat av en tilfeldig utvelging. Under gjennomføringen av Landbrukets Utredningskontors levekårsundersøkelse høsten 1995 ble 1453 gårdbrukere bedt om å oppgi navn og adresse til den personen som har 1. odelsrett hvis denne personen var over 15 år på undersøkelsestidspunktet. 862 personer oppga at det finnes en person over 15 år som har 1. odelsrett til gården, og omlag 600 av disse oppga navn og adresse til odelsbarnet.

1.4.2 Utvalgets representativitet

Utvalget i denne undersøkelsen skal være representativt med hensyn til geografisk fordeling av brukene og fordeling på ulike bruksstørrelser etter jordbruksareal. For vårt formål er det også nødvendig å se på respresentativitet med hensyn til kjønn.

Tabell 1. Fordeling av utvalget etter landsdel (i prosent)

	Offisiell statistikk	Levekårs-undersøkelsen	Denne underøkelsen
Østlandet	42	44	46
Sør- og Vestelandet	36	34	34
Trøndelag	13	15	12
Nord-Norge	9	8	8

Tabell 2. Fordeling av utvalget etter størrelse på brukenes jordbruksareal (i prosent)

	Offisiell statistikk	Levekårs-undersøkelsen	Denne underøkelsen
5 - 49,9 dekar	31	27	28
50 - 99,9 dekar	25	27	23
100 - 199,9 dekar	29	30	27
200 dekar og mer	15	16	22

Østlandsområdet er noe overrepresentert på bekostning av resten av landet i vår underøkelse i forhold til offisiell statistikk. Videre er brukene under 200 dekar også underrepresentert på bekostning av de over 200 dekar. Dette kan innebære at vår undersøkelse ikke er fullt ut representativ for små og middels store bruk, og bruk utenfor Østlandsområdet.

1.4.3 Representativitet med hensyn til kjønn

Av de omlag 600 personene som ble oppgitt som 1. odelsberettigete var 34 prosent jenter og 66 prosent gutter. Det innebærer ikke nødvendigvis noen overrepresentasjon av guttene for den gruppen som omfattes av den gamle odelsloven. I aldersgruppen født før 1. januar 1965 vil første odelsrett gå til eldste sønn bortsett fra i de tilfeller der det enten bare er jenter i søskenflokken eller der første gutt ble født etter 1. januar 1965. I denne gruppen består vårt utvalg av 26 prosent jenter og 74 prosent gutter. Den problematiske gruppen er her de som omfattes av den nye odelsloven. Denne gruppen burde bestått av omtrent 50 prosent av hvert kjønn, men utvalget består av 39 prosent jenter og 61 prosent gutter. Dette kan helt klart ha innvirkning på de resultatene vi kommer fram til. Det kan se ut som om foreldrene til odelsbarna i de tilfeller der dette er jenter, i større grad har unnlatt å oppgi navn og adresse, og dermed har ikke jentene blitt tilgjengelige for oss i like stor grad som guttene. Den mest sannsynlige årsaken til dette er usikkerhet med hensyn til om jenta er villig eller interessert i å ta over, eller kanskje fordi foreldrene vet at hun ikke kommer til å gjøre dette. Det er mulig at mange av foreldrene tenkte at det derfor ikke vil være interessant for Landbrukets Utredningskontor å intervjue disse jentene om overtakelse. Funn fra tidligere undersøkelser kan også tyde på at noen foreldre ønsker å tie i hjel det faktum at det er den eldste jenta som har odelsretten, og ikke yngre sønn (Johnsen 1986). Vi antar at dette kan være forklaringen i noen tilfeller.

Hvis det stemmer at jentene er underrepresentert på grunn av de forhold som er nevnt ovenfor, så må vi anta at jentene i vårt utvalg ikke er representative for alle odelsjenter. Vi har sannsynligvis intervjuet en høyere andel av jenter som er positive til å ta over gården, og hvor foreldrene har akseptert at den nye odelsloven gjelder

hjemme hos dem også. De resultatene vi har kommet fram til bør også ses i lys av dette.

Tabell 3. Fordeling av utvalget etter kjønn og alder (i prosent)

	31 år og yngre	32 år og mer	Alle
Kvinner	39	26	35
Menn	61	74	65
N.	204	78	282

1.4.4 Representativitet med hensyn til kommunetype

I denne undersøkelsen vil vi legge en del vekt på geografiske variabler. Vi har allerede fastslått at utvalget er forholdsvis representativt med hensyn til landsdeler, men ved en oppsplitting etter om gårdsbrukene i denne undersøkelsen ligger i kommuner med befolkningsvekst eller i befolkningsnedgang, viser det seg at utvalget er overrepresentert i vekstkommuner. Dette har sammenheng med måten utvalget til Levekårsundersøkelsen ble rekruttert (Strøm m.fl. 1996).

Tabell 4. Fordeling av utvalget på kommuner i befolkningsvekst og tilbakegang (i prosent)

	Vårt utvalg	Alle gårdsbruk som mottar produksjonstillegg
Kommuner i tilbakegang	18	38
Kommuner i vekst	82	62

2 Om overtakelse

Vi vil starte dette kapittelet med å oppgi hovedresultatet fra undersøkelsen: Hvor mange ønsker å benytte seg av sin odelsrett. Videre vil vi se på hvilke motiver de odelsberettigete selv oppgir for at de fatter beslutningen om enten å ta over gården på odel, eller å la det være.

2.1 Overtakelse etter kjønn

Spørsmålet ble stilt til de odelsberettigete i følgende form: *Tror du at du kommer til å ta over gården,* og svaralternativene og fordelingen på disse går fram av tabell 5.

Tabell 5. Overtakelse etter kjønn (i prosent)

P = ,00	Alle	Odels jenter	Odels gutter
1. Ja, jeg har allerede bestemt meg	38	21	47
2. Ja, jeg tror det	31	30	31
3. Nei, jeg tror ikke det	18	32	11
4. Nei, jeg har allerede bestemt meg for å ikke overta	7	10	5
5. Jeg vet ikke	6	6	6
N.	283	99	184

Av hele utvalget har 38 prosent allerede bestemt seg for å ta over, og 7 prosent har bestemt seg for å ikke gjøre det. Nesten halvparten av odelsguttene (47 prosent), har bestemt seg for å ta over, og ytterligere 31 prosent tror at de kommer til å gjøre det. 11 prosent av guttene tror at de ikke kommer til å ta over, og 5 prosent har allerede bestemt seg

for å ikke gjøre det. Med andre ord ser det ut som om et stort flertall av guttene kommer til å ta over.

For jentenes del er ikke tallene så positive. To av ti jenter har bestemt seg for å ta over, mens tre av ti tror de kommer til å gjøre det. Totalt er det derfor 51 prosent av jentene som heller mot et positivt svar på spørsmålet. 32 prosent av jentene tror ikke at de kommer til å ta over, mens 10 prosent har bestemt seg for ikke å benytte sin odelsrett. Det som er mest slående for jentenes del er at så mange er usikre. Totalt sett har nesten sju av ti jenter ennå ikke bestemt seg for hva de skal gjøre. 48 prosent av mennene har ennå ikke bestemt seg.

Det er derfor to hovedforskjeller mellom gutter og jenter. Mange flere menn enn kvinner heller mot et positivt svar på spørsmålet om de skal ta over, og mennene er sikrere i sine svar enn kvinnene.

Sammenlignet med andre undersøkelser (Johnsen 1986, Seippel 1996) viser denne rapporten et mer positivt bilde for jenters overtakelse hvis vi slår sammen de som har bestemt seg, og de som tror de kommer til å ta over. Dette kan henge sammen med svaralternativene som er gitt. Vi har i denne sammenhengen ønsket å redusere "vet-ikke"-gruppen gjennom å gi alternativer for de som er usikre, men som enten tror de tar over, eller tror at de ikke kommer til å ta over. Det at denne undersøkelsen viser at omlag halvparten av jentene er positive til overtakelse, mens andre undersøkelser viser at 20 - 30 prosent av odelsjentene vil ta over, er derfor ikke nødvendigvis et uttrykk for at det har vært en utvikling over tid i retning av større likestilling mellom kjønnene. Det kan være på grunn av forskjellene i svaralternativene som er gitt. Det store spørsmålet, som vi ennå ikke kan gi svar på, er derfor hva de usikre vil bestemme seg for når alt kommer til alt.

Videre bruk av informasjon om overtakelse i denne rapporten

Videre i denne rapporten vil vi ofte referere til de som tar over og de som ikke tar over. For enkelthets skyld, og for å unngå for små grupper har vi slått sammen de som i tabell 5 har svart positivt på alternativ 1 og 2. Det er disse vi framover vil referere til som de som tar over. Likedan har vi slått sammen de som svarte positivt på alternativ 3 og 4, og det er disse som det refereres til som de som ikke tar over. De som har svart *vet ikke* er systematisk utelatt.

2.2 Alder

Det er stor spredning i alderen til de odelsberettigete. Omtrent halvparten befinner seg i 20-årene. Tabell 6 viser fordelingen innenfor de ulike gruppene. Naturlig nok er kvinnene underrepresentert i aldersgruppene fra 32 år og oppover i forhold til guttene, i og med at disse omfattes av den forrige odelsloven.

Tabell 6. Fordeling etter alder (i prosent)

	Hele utvalget	Odelsjenter	Odelsgutter
15 - 19 år	17	20	15
20 - 24 år	24	26	22
25 - 31 år	31	33	31
32 - 39 år	19	14	22
40 - 49 år	6	5	7
50 år og eldre	2	1	2
N.	283	99	183

Andelen av de odelsberettigete som er usikre på om de ønsker å ta over er høyest for de yngste aldersgruppene, men mange av de eldste er også usikre. Totalt sett er det liten forskjell i den samla andelen som tror eller vet at de skal ta over etter alder. Mens 67 prosent av de yngste sier at de enten har bestemt seg for å ta over eller tror de kommer til å ta over, dreier det seg om 64 prosent av de over 40 år.

2.3 Oppgitte årsaker til de valg de odelsberettigete tar

Vi har stilt spørsmål til de odelsberettigete om hva som var viktigste grunn til at de enten bestemte seg for/tror at de kommer til å ta over, eller til at de har bestemt seg for/tror at de ikke kommer til å ta over. Det er viktig her å være klar over at folk tar utgangspunkt i den situasjonen de selv befinner seg i. Forhold som rammevilkår for landbruket, arbeidsmarkedet på stedet og deres eget kjønn er forhold det enkelte individ ofte ikke reflekterer over når valg eller handlinger skal begrunnes. Da tar vi vanligvis slike forhold for gitt, og konsentrerer oss om hvordan vi handler innenfor de rammene som ligger. Statistiske sammenhenger mellom for eksempel arbeidsmarked og overtakelse eller kjønn og overtakelse vil bli behandlet i andre kapitler i denne rapporten. I det følgende tar vi utgangspunkt i hva de odelsberettigete selv har oppgitt som viktigste grunn for deres beslutning.

2.3.1 De som tror at de skal - eller har bestemt seg for å ta over gården

De to grunnene som flest har oppgitt til at de ønsker å overta gården, er at de liker gårdsarbeid, og for å holde gården i familien (tradisjon/plikt). Nesten dobbelt så mange menn som kvinner, henholdsvis 41 og 22 prosent, svarer at deres viktigste grunn til å ta over er at de liker gårdsarbeid. Tradisjonen med å holde gården i

familien oppgis av 35 prosent av jentene for å være viktigste grunn, mot 24 prosent av guttene. At bruket vil gi god økonomisk avkastning er nevnt av bare fire prosent, fem prosent for odelsguttenes del og to prosent for jentenes del. En sannsynligvis beslektet årsak med tradisjon og familie, er det å kunne bo på eiendommen. Dette er den viktigste grunnen for 13 prosent av mennene og 26 prosent av kvinnene. Årsaker som er nevnt av færre er at foreldrene ønsker at den odelsberettigete skal ta over eller at ektefelle ønsker det. Fire prosent av kvinnene oppgir at ektefelles ønske er viktigste grunn til å ta over, mens ingen av mennene oppgir det samme. At foreldrene ønsker det er oppgitt av seks prosent av odelsguttene og fire prosent av odelsjentene.

Tabell 7. Viktigste årsak til at de odelsberettigete ønsker å ta over gården (i prosent)

P = ,00	Alle	Odels jenter	Odels gutter
Jeg liker gårdsarbeid	36	22	41
Gården er veldrevet og har god økonomi	4	2	5
For å kunne bo på eiendommen	16	26	13
For å holde gården i familien (tradisjon/plikt)	27	35	24
Mine foreldre ønsker det	6	4	6
Min ektefelle ønsker det	1	4	0
Vet ikke	10	8	11
N.	194	51	143

Det kan se ut som om det er en tendens til at jentene i større grad legger vekt på andre forhold enn sine egne interesser i noe større grad enn guttene. Tradisjonen med å holde gården i familien, ektefelles og foreldres ønsker er slike faktorer. Tilknytningen til bostedet spiller også en stor rolle for jentene. For guttenes del teller det at de liker gårdsarbeid i mye høyere grad enn for jentene, og økonomien i bruket

ser også ut til å ha større betydning for guttene. Men også guttene tar hensyn til tradisjonen og til foreldres ønsker.

2.3.2 De som tror at de ikke skal - eller har bestemt seg for å ikke ta over gården

Tabell 8. Viktigste årsak til at de odelsberettigete ikke ønsker å ta over gården (i prosent)

K = kvinner, M = menn	Alle	K	M
Jeg liker ikke gårdsarbeid (vanskelig å kombinere med yrkesvalg)	35	37	31
Det vil koste for mye (i form av penger og arbeid)	18	16	21
Jeg tror ikke jeg er flink nok	1	0	3
Jeg har søsken som er flinkere/har deltatt mer i gårdsarbeidet enn meg	11	12	10
Jeg ønsker å bo på et annet sted enn der gården ligger	6	7	3
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg overtar	3	5	0
Min ektefelle/samboer ønsker ikke det/vanskelig å kombinere gårdsarbeid med familie og barn	7	5	10
Sykdom, allergi eller høy alder	8	7	10
Vet ikke/ andre årsaker	11	12	10
N.	72	43	29

Det er vanskelig å si noe sikkert om hvorfor noen odelsberettigete ikke ønsker å ta over, og om det er forskjeller mellom kvinner og menn på bakgrunn av vårt materiale. Som tabell 8 viser, dreier det seg her om 43 odelsjenter og 29 odelsgutter. I tillegg har de oppgitt mange forskjellige årsaker. Den største gruppen er likevel de som oppgir at de ikke liker gårdsarbeid, eller at det vanskelig lar seg kombinere med deres yrkesvalg. Den nest største gruppen (18 prosent), er de som oppgir at det vil koste for mye i form av penger og arbeid i forhold til

de inntektene gården gir. Den tredje største gruppen, på 11 prosent, oppgir at de har søsken som er flinkere og har deltatt mer i arbeidet enn dem selv.

2.4 De som velger i strid med hva de helst ville valgt

Til slutt vil vi se litt på hva de odelsberettigete aller helst ville ha gjort hvis de kunne valgt helt fritt, uten å ta hensyn til bosted, utdanning, yrke, inntekt, kjønn, foreldre, besteforeldre og søsken. Av hele utvalget ville 67 prosent tatt over hvis de kunne velge helt fritt, 21 prosent ville latt være å ta over, og 12 prosent vet ikke. Ved fritt valg ville 76 prosent av odelsguttene tatt over og 52 prosent av odelsjentene gjort det samme.

Som tabell 9 viser, velger de aller fleste av de odelsguttene, som ved fritt valg skulle ønsket å å ta over gården, å gjøre det (93 prosent). For jentenes del er det ikke det samme samsvaret mellom ønsket om å ta over, og det å tro eller bestemme seg for å gjøre det. Hele én av fire av de jentene som ved fritt valg hadde tatt over gården, sier at de ikke tror eller har bestemt seg for å ikke gjøre det.

Totalt sett er det 21 personer (9 menn og 12 kvinner) i vårt utvalg som gjerne skulle tatt over hvis de hadde et fritt valg, men som likevel tror de ikke vil gjøre det. Av disse har fem oppgitt at de har søsken som er flinkere eller har deltatt mer i arbeidet enn de selv, to har oppgitt at foreldrene ikke ønsker at de skal ta over og tre oppgir at det vil koste for mye i form av penger og arbeid til at det vil lønne seg. De siste 11 har enten uoppgitt eller nevner forhold som alder og allergi. Fire av de fem som oppga at de hadde mer aktive søsken var jenter, og begge som oppga at den viktigste grunnen var at foreldrene ikke ønsket det var også jenter. Det er med andre ord en langt høyere andel av kvinner

enn menn blant de som helst ville tatt over bruket men som likevel ikke tror at de kommer til å gjøre det i virkeligheten. Noen av jentene har latt hensynet til yngre søsken og foreldrenes ønsker gå foran egne ønsker om å ta over gården.

For den gruppen som helst ikke ville tatt over hvis de kunne velge helt fritt, oppgir omtrent én av fire jenter at de likevel tror de kommer til å gjøre det. Nesten to av fire av guttene som helst ikke ville tatt over gården oppgir at de likevel tror at de kommer til å gjøre det.

Tabell 9. Andeler som velger å ta over etter hvorvidt de hadde gjort det hvis de hadde et fritt valg (i prosent)

M = menn, K = kvinner	Ved fritt valg hadde jeg over gården		Ved fritt valg hadde jeg ikke tatt over gården		Ved fritt valg vet jeg ikke hva jeg ville gjort	
	M	K	M	K	M	K
Tar over gården	93	75	46	26	46	50
Tar ikke over	7	25	54	74	54	50
N.	136	48	24	31	13	14

Det er til sammen 19 personer som oppgir at de kommer til å ta over selv om de helst ville latt det være (11 menn og 8 kvinner). 15 av disse oppgir at de tar over fordi gården ellers ville gått ut av familien, eller plikt og tradisjon. Fire har oppgitt andre årsaker. Det er de samme grunnene som oppgis både av kvinner og menn for at de tar over selv om de helst skulle sluppet, men odelsguttene lar seg i større grad presse enn jentene.

For de flestes del ser det altså ut som om det er overensstemmelse mellom hva den enkelte har mest lyst til å gjøre uavhengig av forskjellige hensyn, og hva de tror de kommer til å gjøre når alt

kommer til alt. Hvis vi skal våge oss ut på noen generalisering, ser det ut som om jenter i større grad enn gutter tar hensyn til andre forhold og derfor lar være å ta over gården. For de som egentlig ikke har lyst til å ta over, ser det derimot ut som om andre hensyn veier sterkere for gutter enn for jenter. Guttene tar i større grad over selv om de egentlig ikke har lyst - familien, tradisjonen og plikten veier tyngre for de.

2.5 Oppsummering

Nesten halvparten av guttene og omtrent to av ti jenter har bestemt seg for å ta over gården som de har odelsrett til. Ytterligere 30 prosent av jentene og 31 prosent av guttene tror at de kommer til å ta over. I tillegg til at det er mange flere menn enn kvinner som vet/tror at de skal benytte odelsretten, er det et skille mellom menn og kvinner i hvor bestemte de er på dette. En høyere andel av kvinnene er usikre på hvorvidt de kommer til å ta over.

Det er liten forskjell mellom aldersgruppene. Hovedforskjellen er at de eldre i større grad enn de yngre har bestemt seg. Dette er ikke rart i og med at det for mange av de yngres del er forholdsvis langt fram i tid til de blir nødt til å ta den endelige avgjørelsen.

De viktigste årsakene til at de odelsberettigete ønsker å ta over er at de er interesserte i gårdsarbeid, at de ønsker å beholde gården i familien, eller at de ønsker å bo på hjemstedet. De fleste ser ut til å velge å ta over eller la det være i tråd med det de ville gjort hvis de kunne velge helt fritt, men ikke alle. Jenter lar i større grad enn gutter være å ta over gården, selv om de aller helst ville valgt å gjøre det hvis de kunne velge fritt. På den andre siden er det flere gutter enn jenter som oppgir at de tar over selv om de helst ville latt det være.

3 Egenskaper ved gården

Det norske jordbruket er preget av forholdsvis små bruksenheter i europeisk sammenheng. Dette til tross for at vi i løpet av etterkrigstiden har sett en stadig nedgang i antall bruk og de gjenværende har økt i størrelse. Som vi så i innledningskapittelet, fortsetter nedgangen i antall bruk år for år. I dette kapittelet skal egenskapene ved brukene beskrives, og vi skal se om det finnes noen systematiske sammenhenger mellom egenskapene ved brukene og hvorvidt de som er odelsberettiget ønsker å ta over driften av gården. Vi vil derfor se på hvilken rolle brukene kan spille i forhold til andre inntektskilder. Vi vil også se på størrelsen på brukene, produksjonsretning og standarden på produksjonsutstyret. Videre vil vi se på hvilken inntektsstrategi dagens brukere, de odelsberettigetes foreldre, fører. Vi opererer her utfra en teori om at det er de gårdene som er dårligst egnet som inntektskilde for en familie som de odelsberettigete i minst grad ønsker å ta over.

3.1 Gårdens økonomiske situasjon

Som et utgangspunkt for den videre analysen har vi valgt å utarbeide en indikator for gårdsbrukenes økonomiske situasjon. Indikatoren er laget på bakgrunn av de odelsberettigetes egen oppfatning av hvilket inntektspotensiale brukene har, og er dermed ikke noe objektivt mål for økonomien på brukene. Oppbyggingen av indikatoren er beskrevet under.

Indikator på gårdens økonomi

Indikatoren er utarbeidet på bakgrunn av følgende spørsmål: *"Hvis du skal vurdere den økonomiske siden ved bruket som du har odelsrett til, hvordan vil du karakterisere inntektsmulighetene på bruket?"*

Svaralternativene er som følger:
1) *Bruket kan være eneste inntektskilde for en familie*
2) *Bruket kan være eneste inntektskilde for en familie hvis vi foretar utviding eller omlegging*
3) *Bruket kan være hovedinntektskilde hvis jeg eller eventuelt ektefelle/samboer arbeider noe ved siden av*
4) *Bruket kan være hovedinntektskilde hvis jeg eller eventuelt ektefelle/samboer arbeider noe ved siden av, og vi fortar utviding eller omlegging*
5) *Bruket har liten økonomisk betydning. Mest sannsynlig vil både jeg og eventuell ektefelle/samboer arbeide utenfor gårdsbruket*

Indikatoren er utformet slik at de som har svart positivt på enten alternativ 1 eller 2 inngår i gruppen som har best økonomi, de som har svart positivt på alternativ 3 eller 4 har middels økonomi og de som har svart positivt på alternativ 5 inngår i gruppen med dårligst økonomi. Svarfordelingen sier noe om potensialet ved gården, og ikke noe om hvilke planer de odelsberettigete har for overtakelse og eventuelt lønnsarbeid ved siden av bruket.

Det er også viktig å være klar over at indikatoren ikke gir et godt bilde av inntektene fra gården. Det kan godt være høye inntekter uten at disse gjør det mulig for en familie å livnære seg bare på

gården, i og med at det i tillegg kan være en høy gjeldsbyrde. Indikatoren gir derfor først og fremst et bilde av en families behov for ekstra inntekter.

Indikatoren splitter opp de odelsberettigete i tre grupper, de som har odelsrett til gårdsbruk med best, middels og dårligst økonomi. De tre gruppene er forholdsvis jevnstore; 28 prosent av utvalget befinner seg i gruppen med best økonomi, 40 prosent i gruppen med middels økonomi og 31 prosent i gruppen med dårligst økonomi.

I det følgende vil vi se på størrelsen på jordbruksarealene, antall årsverk som brukene sysselsetter, hvilken hovedproduksjon brukene har, investeringer og standarden på produksjonsutstyret. Disse faktorene vurderes opp mot gårdens inntektspotensiale for å se hvilken betydning de har for gårdens inntektsmuligheter.

3.1.1 Jordbruksareal

Størrelsen på gårdene har betydning for brukenes økonomiske situasjon. Tabell 10 under viser at i gruppen som har gårder med best økonomi har drøyt sju av ti mer enn 100 dekar dyrket mark, mens i gruppen med dårligst økonomi er forholdet omvendt. Her har 73 prosent mindre enn 100 dekar dyrket mark.

Tabell 10. Andeler med mer eller mindre enn 100 dekar dyrket mark etter økonomisk potensiale på gården (i prosent)

P = ,00	Best økonomi	Middels økonomi	Dårligst økonomi	Alle
Mindre enn 100 dekar	29	51	73	51
100 dekar og mer	71	50	27	49
N.	73	105	79	257

3.1.2 Antall årsverk

Det er også en sammenheng mellom gårdens økonomiske situasjon og antallet årsverk på brukene. I gruppen med dårligst økonomi svarer hele ni av ti at bruket ikke har mer enn ett årsverk, mens mer enn sju av ti på brukene med best økonomi oppgir at at bruket har to årsverk eller mer. Her er det verd å merke at nesten to av ti ikke visste eller ville svare på hvor mange årsverk bruket har.

Tabell 11. Andeler hvor gårdene har ett årsverk eller mer etter økonomisk potensiale på gården (i prosent)

P = ,00	Best økonomi	Middels økonomi	Dårligst økonomi	Alle
Ett årsverk	27	57	91	58
To årsverk eller mer	73	43	8	42
N.	70	90	68	228

3.1.3 Hovedproduksjon

Den økonomiske bæreevnen til bruket avhenger også av hvilken produksjonsretning brukene har. Mens over halvparten av de som oppgir melk som viktigste produksjon befinner seg i gruppen med best økonomi, og bare 7 prosent i gruppen med dårligst økonomi, gjelder det samme henholdsvis 15 prosent og 53 prosent av sauebøndene. Kornprodusentene kan se ut til å ha en noe bedre økonomi enn sauebøndene men ikke så god økonomi som melkeprodusentene.

Tabell 12. Andeler med ulik hovedproduksjon etter økonomisk potensiale på gården (i prosent)

P = ,00	Best økonomi	Middels økonomi	Dårligst økonomi	N.
Melk	51	43	7	75
Sau	15	32	53	47
Korn	17	41	42	81
Annet	26	43	30	76

3.1.4 Investeringer

Gruppen av gårder som skårer best på økonomi-indikatoren er også de gårdene der det i størst grad er blitt investert i driftsbygninger og/eller maskiner i løpet av de siste fem årene. Årsak - virkning-forholdet kan her ha slått begge veier. De gårdene som er mest økonomisk drivverdige kan også være de gårdene hvor investeringene har mulighet for å gi en rimelig avkastning, men det kan også tenkes at noen gårder ikke er lønnsomme på grunn av manglende investeringer. Dette er imidlertid forhold som det er vanskelig for oss å si noe sikkert om. Vi har heller ikke oversikt over omfanget av de investeringene som er foretatt. Mange av gårdene med dårligst økonomi har imidlertid også foretatt investeringer, nesten fire av ti har her investert, mot sju av ti i gruppen av gårder med best økonomi.

Tabell 13. Andeler som har investert i bygninger og maskiner etter økonomisk potensiale på gården (i prosent)

p = ,00 B = best økonoomi, M = middels økonomi, D = dårligst økonomi	B	M	D	Alle
Har investert i bygninger og/eller maskiner	70	62	40	57
Har ikke investert	30	38	61	43
N.	77	109	86	272

Ikke uventet er det flest, nesten seks av ti, som oppgir at produksjonsutstyret er moderne og velholdt i gruppen av gårder med best økonomi. Det er likevel verd å merke seg at 35 prosent av de som oppgir at gården har liten økonomisk betydning også har et moderne produksjonsutstyr.

Tabell 14. Andeler med produksjonsutstyr som er moderne og velholdt eller som trenger investeringer etter økonomisk potensiale på gården (i prosent)

P = ,00	Best økonomi	Middels økonomi	Dårligst økonomi	Alle
Moderne og velholdt	58	36	35	42
Investeringer trengs	42	64	65	58
N.	79	113	85	277

3.2 Foreldrenes inntektssammensetting

I de aller fleste tilfellene er gården i dag drevet av den odelsberettigetes foreldre, og da først og fremst av far. 64 prosent oppga at det hovedsakelig er far som står for driften, og 18 prosent oppga at mor og far sammen driver gården. Bare i fem prosent av tilfellene er det først og fremst mor som har ansvaret. Fire prosent av de odelsberettigete har selv hovedansvaret, mens fem prosent av de odelsberettigete driver gården sammen med foreldrene. I tre prosent av tilfellene er det andre som står for driften.

31 prosent av de odelsberettigete oppgir at bruket i dag er foreldrenes eneste viktige inntektskilde, mens 67 prosent oppgir at én eller begge foreldrene også har andre inntektskilder. Tabell 15 under viser fordelingen på arbeidstidsordninger som mor eller far har. En tredjedel av fedrene arbeider i heltidsstillinger, og seks prosent arbeider i deltidsstillinger. For mødrenes del arbeider én av fire heltid, og nesten like mange arbeider deltid. Totalt er det en større andel av mødrene som har arbeid utenom gårdsdriften, men de har i mindre grad heltidsarbeid enn fedrene.

Tabell 15. Mors og fars arbeidtid utenom gårdsdriften (i prosent)

	Jobber heltid	Jobber deltid	Sesong/ periode	Jobber ikke utenom	Vet ikke/kan ikke svare
Mor	25	24	1	45	5
Far	33	6	3	55	3

Arbeid utenom gården henger i stor grad sammen med den økonomiske bæreevnen til gårdsbruket. Mens seks av ti i gruppen som har gårder med best økonomi ikke har viktige inntektskilder utenfra, gjelder det knapt én av ti i gruppen med dårligst økonomi.

Tabell 16. Andeler med inntekter bare fra bruket og med inntekter utenfra etter økonomisk potensiale på gården (i prosent)

P = ,00	Best økonomi	Middels økonomi	Dårligst økonomi	Alle
Bare inntekter fra bruket	61	26	9	31
Inntekter også utenom bruket	39	74	91	69
N.	79	110	86	275

3.3 Om overtakelse

Hvilken betydning har egenskaper ved gården for de odelsberettigetes valg med hensyn til overtakelse? Først vil vi undersøke om deres egen vurdering av brukets økonomiske bæreevne slår ut i forhold til om overtakelse er sannsynlig eller ikke.

I motsetning til hva vi kanskje skulle trodd, viser det seg ingen sammenheng mellom gårdens økonomiske bæreevne og vilje til overtakelse. Andelen som ønsker å overta er likt fordelt uavhengig av økonomi.

Tabell 17. Andel som vet eller tror at de skal overta etter brukets økonomiske potensiale (i prosent)

	Best økonomi	Middels økonomi	Dårligst økonomi	Alle
Overtar	74	72	74	73
Overtar ikke	26	28	26	27
N.	78	105	80	263

Ved en oppsplitting av utvalget etter kjønn, viser det seg at odelsguttene og odelsjentene trekker noe i forskjellig retning. Bare 37 prosent av jentene som kommer fra gårder i gruppen med best økonomi ønsker å ta over, mot 63 prosent av jentene fra gårder i gruppen med dårligst økonomi. Utvalget er her så lite at funnet ikke er statistisk signifikant. For guttenes del er der en svak tendens i retning av at de er mer interesserte i å ta over hvis bruket har god økonomi, men heller ikke disse forskjellene er signifikante.

Tabell 18. Andeler som ønsker å ta over etter brukets økonomiske potensiale og kjønn (i prosent)

P = ,18 - ,66	Best økonomi		Middels økonomi		Dårligst økonomi	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Tar over	37	86	56	84	63	80
Overtar ikke	63	14	44	16	37	20
N.	19	59	43	62	30	50

Det er ingen forskjeller i ønsket om å overta brukene ut fra forskjeller i antall årsverk som bruket sysselsetter hvis vi ser hele utvalget under ett. Det samme gjelder med hensyn til hvorvidt investeringer er foretatt. Det er imidlertid en tendens til at overtakelse er mindre sannsynlig på brukene som har mindre enn 100 dekar dyrket mark.

Ved en oppsplitting av utvalget etter kjønn, viser det seg at odelsguttene og odelsjentene trekker i motsatt retning i forhold til alle disse faktorene.

Det viser seg at menn i større grad ønsker å ta over større gårder enn de mindre. For kvinnenes del viser vårt materiale den motsatte tendens; en større andel av kvinnene fra de små brukene enn fra de store ønsker å ta over. For odelsjentenes del er imidlertid ikke funnet statistisk signifikant, det er nesten 50 prosent sjanse for at det ikke vil være noen forskjell mellom kvinner fra store og små bruk dersom det foretas nye undersøkelser. Likevel trekker resultatene i den retningen at kvinner og menn opptrer forskjellig når beslutning om overtakelse tas. Det skal godt gjøres at undersøkelser med større utvalg av jenter ville vist motsatt tendens av det vi har funnet; at kvinner i likhet med mennene i vårt utvalg skulle foretrekke store gårder framfor små.

Tabell 19. Andeler som ønsker å ta over etter dekar og kjønn (i prosent)

P = ,00 - ,49	Mindre enn 100 da. dyrket mark		100 da. eller mer dyrket mark	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Tar over	59	76	51	92
Tar ikke over	41	24	49	9
N.	44	84	35	82

Hvis vi ser nærmere på om det er forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder overtakelse av gårder i forhold til antall personer som sysselsettes på bruket, finner vi at kvinnene foretrekker gårder med bare ett årsverk framfor de med to eller flere årsverk, mens resultatet for mennenes del også i dette tilfellet trekker i motsatt retning. Mens 64 prosent av kvinnene fra bruk med bare ett årsverk ønsker å ta over, gjelder det samme 40 prosent av kvinnene fra gårdsbruk med to

årsverk eller mer. Vel åtte av ti menn ønsker å ta over gårdsbruk med bare ett årsverk, mot drøyt ni av ti av odelsguttene fra gårdsbruk som har to eller flere årsverk. Forskjellen for mennenes del er ikke signifikant, men som i forrige eksempel er det lite sannsynlig at en undersøkelse med et større utvalg ville vist motsatt tendens.

Tabell 20. Andeler som ønsker å ta over etter antall årsverk og kjønn (i prosent)

P = ,04 - ,11	Ett årsverk		To årsverk eller mer	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Tar over	64	82	40	91
Tar ikke over	36	18	60	9
N.	50	77	25	66

For hele utvalgets del er det ingen forskjeller i de odelsberettigetes ønsker om å ta over gården etter hvorvidt det er foretatt større investeringer i utstyr og bygninger på gården. Ved en oppsplitting av kvinnene og mennene finner vi også på dette punktet at det ser ut til at kvinner og menn trekker i hver sin retning. Odelsjentene foretrekker å ta over gårder hvor det ikke er foretatt større investeringer i maskiner og/eller bygninger. Mer enn sju av ti av odelsjentene fra slike bruk ønsker å ta over, mot mindre enn halvparten fra bruk hvor større investeringer er foretatt. For odelsguttenes del viser vårt utvalg motsatt tendens. 79 prosent ønsker å ta over hvis de kommer fra bruk hvor det ikke er investert, mot 86 prosent av de som kommer fra bruk hvor det er investert. Det er imidlertid 18 prosent sjantse for at det ikke ville vært noen forskjell i overtakelse mellom menn fra bruk hvor det er investert og fra bruk hvor det ikke er investert ved nye undersøkelser. Men igjen er det likevel lite sannsynlig at vi ville finne at mennene foretrekker bruk hvor det ikke er investert, og dette tyder på at det er en faktisk forskjell mellom odelsgutter og odelsjenter også på dette punktet.

Tabell 21. Andeler som ønsker å ta over etter om investeringer er foretatt kjønn (i prosent)

P = ,00 - ,18	Det er ikke investert i bygninger eller maskiner		Det er investert i bygninger og/eller maskiner	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Tar over	72	79	44	86
Tar ikke over	28	21	56	14
N.	39	70	48	102

3.4 Oppsummering

Vi har nå sett på egenskaper ved gårdene og hvilken betydning disse har for om de odelsberettigete ønsker å ta over eller ikke. Vår hypotese var at de gårdene som hadde det beste utgangspunktet for å spille en vesentlig rolle med hensyn til en families inntekter, i større grad ville bli overtatt av den personen som har første odelsrett, enn gårder som har liten økonomisk betydning. Vi har i denne undersøkelsen ikke kunnet slå fast at det er slik. Vi fant at det totalt sett ikke ser ut til å spille noen rolle om bruket befinner seg i gruppen med best økonomi, middels økonomi eller dårligst økonomi. Når vi splittet opp utvalget etter kjønn, fant vi at kvinner og menn drar i motsatt retning; kvinner ser ut til å foretrekke bruk i gruppen med dårligst økonomi framfor brukene i gruppen med best økonomi. Mennene i vårt utvalg har en svak tendens til å foretrekke brukene i gruppen med best økonomi. Forskjellene er her ikke statistisk signifikante verken for kvinnenes eller mennenes del.

Vi fant funnet likevel så interessant at vi gikk videre og undersøkte om det er forskjeller mellom odelsguttene og odelsjentene når det gjelder å foretrekke små eller store bruk, bruk hvor det er foretatt

større investeringer i bygninger og/eller maskiner og med hensyn til antall årsverk som brukene har. På alle disse punktene trekker kvinner og menn i motsatt retning. Kvinner ser ut til å foretrekke bruk med mindre enn 100 dekar, hvor det ikke er foretatt større investeringer, og hvor det ikke er mer enn ett årsverk. Mennene ser ut til å foretrekke det motsatte. Siden alle disse variablene trekker i samme retning for kvinner og i motsatt retning for menn, ser det ut som om det er hold i en påstand om at menn opptrer i tråd med vår innledende hypotese; gårder med det beste inntektspotensialet blir i større grad overtatt enn gårder med et dårligere inntektspotensiale. Kvinner derimot, ser ut til å opptre stikk i strid med denne hypotesen.

Det melder seg dermed mange nye spørmål. Hvorfor opptrer kvinner og menn forskjellig? Deler av forklaringen kan indirekte søkes i kapitlene 6, 7 og 8, og vi vil komme tilbake til dette i kapittel 10. Foreløpig forlater vi denne problemstillingen, og i neste kapittel vil vi se på om landbrukspolitikken som føres har betydning for om vårt utvalg ønsker å overta gården de har odel på.

4 Om å jobbe i landbruket og holdninger til næringens rammevilkår

I dette kapittelet vil vi belyse de odelsberettigetes holdninger til landbruksyrket og til den landbrukspolitikken som føres. Hovedvekten vil bli lagt på å undersøke om det er forskjeller i holdninger hos de som velger å ta over, og de som velger å la være.

4.1 Holdninger til det å jobbe som bonde

De fleste odelsberettigete mener at det å være bonde innebærer både å ha et yrke med positive kvaliteter for dem selv og for samfunnet for øvrig. Dette gjelder både de som kommer til å ta over og de som ser for seg ei framtid i andre yrker. 89 prosent av de som tror de kommer til å ta over og 63 prosent av de som ikke tar over mener at bønder har en svært interessant jobb. Åtte av ti som skal ta over mener også at bønder har stor frihet til å bestemme over egen arbeidsdag, selv om sju av ti også legger vekt på at jobben innebærer alt for lite fritid. For de som ikke skal ta over ser det ut til å være noe færre som mener at jobben som bonde innebærer stor frihet, og noen flere som mener at man har alt for liten fritid. De som ikke skal ta over tenderer på disse spørsmålene til å legge noe større vekt på ulempene ved yrket og noe mindre vekt på fordelene. 85 prosent av de som tar over og 90 prosent av de som lar være å ta over mener at yrket også innebærer å leve i pakt med naturen.

Når det gjelder vurderingen av den økonomiske siden ved å være bonde, er det ikke noen klar forskjell i synet mellom de som ønsker å ta over bruket og de som velger å la være, selv om tendensen ser ut til å gå i retning av at de som ikke tar over ser noe mer negativt på lønnsomheten til jordbruket i framtida. 82 prosent av de som tar over

tror det kommer til å bli vanskeligere å få gårdsdriften til å lønne seg økonomisk, mot 86 prosent av de som ikke kommer til å ta over.

Tabell 22. Påstander om det å være bonde. Andeler som er enige eller uenige (i prosent)

	Enig		Like-gyldig		Uenig	
Overtar = 1, Overtar ikke = 2	1	2	1	2	1	2
Som bonde vil du ha en jobb som er svært interssant	89	63	5	11	6	25
Å være bonde betyr at du har stor frihet til å bestemme over din egen arbeidsdag	81	73	4	6	15	21
Som bonde har man alt for lite fritid	72	85	9	9	20	7
Det vil bli vanskeligere i framtida å få gårdsdrift til å lønne seg økonomisk	82	86	5	7	13	7
En av de positive tingene med å være bonde er at du lever i pakt med naturen	85	90	7	4	9	6
Du tror at landbruket vil bli viktigere for Norge med tiden pga. matvaremangel i verden	71	61	13	15	16	25
Som bonde vil du utføre arbeid som er samfunnsmessig nyttig	95	89	3	7	2	4

De som velger å ta over ser også ut til å ha noe større tro på at det norske landbrukets betydning kommer til å øke i framtida som en følge av matvaremangel i verden. Sju av ti av de som skal overta tror at dette kommer til å skje, mot seks av ti av de som ikke kommer til å ta over. Uansett mener 95 prosent av de som tar over og 89 prosent av de som ikke tar over at bønder utfører samfunnsnyttig arbeid.

4.2 Holdninger til landbrukspolitikken

De odelsberettigete er ikke fornøyde med den landbrukspolitikken som føres. I tabell 23 går det fram at sju av ti av de som sier de skal ta over er uenige i påstanden om at landbrukespolitikken som føres nå kommer bøndene til gode. Av de som ikke skal overta gjelder dette seks av ti. Det er like få i begge gruppene som mener at påstanden er riktig, men noen flere av de som ikke skal ta over er likegyldige til påstanden.

Det er forskjell mellom de som skal ta over og de som ikke skal ta over med hensyn til vurderingen av inntektsutviklingene i landbruket. Mens ni av ti av de som skal ta over er enige i påstanden om at inntektene i landbruket har gått for mye ned, gjelder det samme drøyt åtte av ti av de som ikke tar over. De som ikke skal ta over er imidlertid ikke mer uenige i påstanden, de stiller seg i større grad likegyldige til problemstillingen. Omlag seks av ti oppgir at de mener at bondeorganisasjonene gir et riktig bilde av situasjonen i landbruket. Det er flere av de som har tenkt å ta over som ikke er enige i påstanden (30 prosent) enn i gruppen som ikke skal ta over (21 prosent). Av de som er uenige er det sannsynligvis både de som mener at organisasjonene ikke går langt nok i å stille krav overfor regjeringen og de som mener det motsatte, at organisasjonene er for negative til den landbrukspolitikken som føres. Flertallet mener imidlertid at organisasjonene gir et riktig bilde.

De fleste er enige i påstanden om at landbrukspolitikken først og fremst rammer de med små bruk. Dette gjelder 80 prosent av de som skal ta over og 73 prosent av de som ikke skal ta over. To av ti av de som tar over mener imidlertid at landbrukspolitikken først og fremst rammer de med store bruk.

På påstanden om at mange vil kvie seg for å ta over gård på grunn av landbrukspolitikken har 91 prosent av de odelsberettigete som skal ta over oppgitt at de er helt enige mot 86 prosent av de som ikke skal ta over.

Tabell 23. Påstander om landbrukspolitikken som føres. Andeler som er enig eller uenig (i prosent)

	Enig		Like-gyldig		Uenig	
Overtar = 1, Overtar ikke = 2	1	2	1	2	1	2
Du mener i hovedsak at landbrukspolitikken som føres kommer bøndene til gode	19	19	11	20	70	61
Inntektene i landbruket har gått for mye ned	90	82	4	12	5	6
Du mener at bondeorganisasjonene gir et riktig bilde av situasjonen i landbruket	60	58	10	21	30	21
På grunn av landbrukspolitikken som føres vil mange kvie seg for å ta over gårdsdriften	91	86	3	7	6	7
Landbrukspolitikken som føres rammer i størst grad de med store bruk	20	15	8	31	73	54
Landbrukspolitikken som føres rammer i størst grad de med små bruk	80	73	6	18	14	9

4.3 Oppsummering

Det er ikke store forskjeller i holdning verken til landbruksyrket som sådan eller til den landbrukspolitikken som føres enten de odelsberettigete har tenkt å ta over eller ikke. Det er noen flere av de

som skal ta over som ser de positive sidene ved yrket enn blant de som ikke skal ta over. De som skal ta over vektlegger også de negative sidene i noe mindre grad enn de som ikke tar over.

De aller fleste, enten de tar over eller ikke, mener at inntektene i landbruket er for lave og at mange vil kvie seg for å ta over på grunn av den landbrukspolitikken som føres. Det ser likevel ikke ut som om landbrukspolitikken i seg selv fører til at noen unnlater å ta over. Det ser ut som om de positive sidene ved yrket veier tyngre for den enkelte når beslutning om overtakelse tas. De odelsberettigete som ikke skal ta over ser ut til å vurdere påstandene om landbrukspolitikken på samme måte som de som skal ta over. Hovedforskjellen ligger i at de som ikke skal ta over stiller seg likegyldige til en del av påstandene i større grad enn de som tar over.

5 Arbeid, utdanning og bosted

I kapittel 3 gikk det fram at de odelsberettigete ikke vurderer gårdens evne til å gi inntekter til en familie som avgjørende for om de skal benytte odelsretten. I kapittel 4 så vi også at de odelsberettigete ikke lar seg skremme fra å ta over gård på odel av landbrukspolitikken, til tross for misnøyen med inntektssituasjonen i landbruket. Det er dermed naturlig å undersøke om det er andre faktorer som betyr mer for hvorvidt overtaking finner sted. I dette kapittelet vil vi derfor se nærmere på utdanning, arbeid og bostedspreferanser. Vi vil både legge vekt på å beskrive hvilken utdanning, hvilke arbeidsplaner og bostedspreferanser de odelsberettigete har, samt forsøke oss på en mer strukturell innfallsvinkel. Betyr for eksempel utdanningsnivå noe, og hvordan virker for eksempel arbeidsmarkedet på ulike steder for om de odelsberettigete vil ta over. Ved valg av utdanning, spesielt høyere utdanning, tar de odelsberettigete også et bostedsvalg for noen år inn i framtida. Dette skjer i en periode av livet der det er vanlig å stifte familie og etablere seg. Dette kan vanskeliggjøre overtakelse av gård i og med at de da er nødt til å flytte hjem igjen. Videre innebærer det å velge høyere utdanning også en spesialisering, og dermed er det ikke gitt at det vil være mulig å bruke utdanningen på steder med et mer begrenset arbeidsmarked. En høy andel av gårdbrukerne i Norge bor i kommuner som er inne i en negativ trend med hensyn til folketallet. Dette spiller nok inn for de odelsberettigete også. Vår teori er derfor at flytting, utdanning og arbeidsmarkedet på hjemstedet har betydning for hvorvidt en velger å overta eller ikke.

5.1 Bosted

Tilknytning til bygda kan kanskje være med på å avgjøre om den odelsberettigete ønsker å ta over. Mange faktorer kan være med å påvirke hvordan tilknytningen er. Noen flytter for å ta utdanning eller for å søke arbeid andre steder. Andre finner kjærester som bor andre steder enn dem selv og flytter kanskje for å stifte familie. Samfunnsutviklingen har ført til at menneskene har blitt stadig mer mobile, og den enkelte stilles overfor en rekke valg i løpet av livet som også har betydning for hvor vi bosetter oss. Disse valgene legger igjen grunnlaget for hvilke valg man i neste omgang tar. Noen vil være målretta i sine valg, mens andre vil ubevisst foreta valg som legger føringer for hvilke valgmuligheter de i neste omgang har. Det å bestemme seg for å flytte behøver ikke i utgangspunktet å bety at man har bestemt seg for å ikke komme tilbake. Like fullt kan det bety at mange slår røtter andre steder og at det å flytte hjem og ta over et gårdsbruk kommer i bakgrunnen.

5.1.1 Faktorer som betyr noe for ønsket om å bo på et bestemt sted

Først vil vi se litt på hvilke faktorer de odelsberettigete selv mener er viktigst for hvor de ønsker å bosette seg. De årsakene som de har oppgitt er uavhengig av om de ønsker å bo på hjemstedet eller ikke. Den viktigste grunnen for odelsguttene er at gården ligger på stedet. Hele 35 prosent av dem sier at det er den avgjørende faktoren for at de ønsker å bo der de vil. For odelsjentene spiller gården i seg selv en mindre rolle. Bare 7 prosent av kvinnene har oppgitt det som viktigste grunn. Den viktigste enkeltfaktoren for kvinner er sosial tilhørighet. Venner og familie spiller med andre ord en stor rolle. For kvinners del vil tidligere valg av bosted dermed legge føringer for hvor de føler den største tilhørigheten. Hvis kvinnene velger å forbli boende på

hjemstedet etter at de blir voksne vil sannsynligvis tilhørigheten være til stedet der gården ligger. For de av jentene som velger å flytte ut, kan det vise seg at de utvikler en sterkere tilhørighet til det nye stedet. Familiebånd knyttes gjerne i løpet av tjueårene, og båndene til gamle venner på hjemstedet kan svekkes til fordel for nye bånd til venner på det nye bostedet. Odelsguttene vektlegger den sosiale tilhørighetene mindre enn jentene. I tillegg skal vi snart se at de i mindre grad flytter fra hjemstedet enn jentene, slik at en større andel av guttene har sin sosiale tilhørighet på hjemstedet. En fjerdedel (24 prosent) av odelsjentene svarer også at gode oppvekstmuligheter for barn er den viktigste faktoren for hvor de bosetter seg, noe som er nesten like viktig som muligheter for lønnsarbeid (25 prosent). For mennenes del er muligheter for lønnsarbeid atskillig viktigere enn gode oppvekstmuligheter for barn, henholdsvis 27 og 10 prosent har svart positivt på disse faktorene.

Tabell 24. Viktigste faktor ved valg av bosted (i prosent)

P = ,00	Odelsjenter	Odelsgutter
Gode oppvekstmuligheter	24	10
Muligheter for lønnsarbeid	25	27
Gården ligger der	7	35
Sosial tilhørighet	35	17
Annet	8	11
N.	95	176

5.1.2 Om flytting og årsaker til flytting

Stræte og Tobro (1988) fant i en undersøkelse om hvem som forlater landbruket at interessen for å overta gårdsbruk avtar med lengden på perioden som barna har vært bosatt utenfor bruket. På grunn av utvalgets størrelse og spredningen i alder skal ikke vi her forsøke å si noe om hvorvidt lengden på oppholdet på et annet sted enn hjemstedet betyr noe. Vi vil enkelt og greit undersøke om det er noen

sammenheng mellom det å ha flyttet hjemmefra og manglende interesse for å overta. I den videre analysen har vi valgt å utelate de som er under 20 år, siden nesten alle i denne aldersgruppen fortsatt bor hjemme. Flertallet av de odelsberettigete som er 20 år eller eldre (76 prosent), bor enten sammen med foreldrene eller i mindre enn én times reiseavstand fra gården. Her er det imidlertid en betydelig forskjell mellom odelsjenter og odelsgutter. Mens 84 prosent av guttene enten bor sammen med foreldrene eller i nærheten, gjelder det samme 60 prosent av jentene[1]. Det er altså kvinnene som i størst grad forlater hjemstedet til fordel for andre steder.

Kvinner og menn flytter fra hjemkommunene av forskjellige årsaker. De fleste mennene i vårt utvalg har oppgitt "andre grunner" og nesten like mange, 33 prosent har oppgitt at de flyttet på grunn av arbeid. 28 prosent sier at de flyttet på grunn av utdanning (vi kommer tilbake til betydningen av utdanning og arbeid i kapittelene 5.2 og 5.3) og bare 4 prosent av odelsguttene oppgir at de flyttet av familiære grunner. Odelsjentene flyttet derimot først og fremst på grunn av utdanning (48 prosent) og dernest er familiære forhold viktigst (23 prosent). Familiære forhold spiller altså en større rolle for odelsjentene enn for guttene[2]. Dette er i tråd med at odelsjentene prioriterer sosiale forhold som den viktigste enkeltfaktoren for hvor de ønsker å bo. Det er grunn til å tro at selv om ikke familiære grunner er hovedårsaken til selve flyttingen for manges del, så vil mange knytte familiebånd i perioden som de er bosatt utenfor kommunen. Dette kan være med på å

[1] 30 prosent av odelsguttene og 17 prosent av odelsjentene over 20 år bor fortsatt hjemme. Det kan dermed se ut som om jentene velger å flytte fra foreldrene og gården i større grad enn guttene selv om de fortsatt velger å bo i nærheten.

[2] Vi har ikke spesifisert hva vi mener med familiære forhold. Med dette tenkte vi i utgangspunktet at de flyttet til en kjæreste eller ektefelle, men det kan være at noen med dette har forstått familiære problemer i hjemmet. Det kan tenkes at jenter oftere er utsatt for sterkere kontroll fra foreldrenes side enn gutter, og dette kan være årsaken til at flere jenter har oppgitt dette som grunn.

forhindre at mange flytter tilbake selv om de kanskje i utgangspunktet tenkte at de ville det.

Tabell 25. Andeler av de odelsberettigete etter flytteårsak (i prosent)

P = ,00	Alle	Odelsgutter	Odelsjenter
På grunn av arbeid	26	33	18
På grunn av utdanning	38	28	48
Av familiære grunner	13	4	23
Andre grunner	23	35	11
N.	90	46	44

Hvorvidt den odelsberettigete blir boende på hjemstedet eller ikke spiller en stor rolle for hvor sannsynlig det er at han eller hun tar over gården. I tabell 26 går det fram at mens 85 prosent av de som blir boende i hjemkommunen kommer til å overta, gjelder det samme 54 prosent av de som flytter hjemmefra. Spesielt viktig ser det ut til å være for odelsjentenes del. Mens hele 79 prosent av jentene (20 år og eldre) som fortsatt bor i hjemkommunen sier at de ønsker å ta over, gjelder det samme bare 33 prosent av jentene som har flyttet hjemmefra. For mennenes del er det også en klar forskjell, men det er likevel en langt høyere andel av odelsguttene som tydeligvis planlegger å komme hjem igjen (71 prosent). Dette kan tyde på at enten knytter ikke odelsguttene sosiale bånd eller stifter familie på det nye bostedet, eller så regner de i større grad enn jentene med at de kommer til å få med seg en ektefelle tilbake til hjemstedet for å ta over gård på odel.

Hvorvidt de odelsberettigete forblir boende i hjemkommunen etter at de er 20 år spiller med andre ord en vesentlig rolle for sannsynligheten for at de kommer til å benytte seg av odelsretten sin. Bare 15 prosent av de vi har intervjuet som fortsatt bor på hjemstedet sier at de vet

eller tror at de ikke kommer til å ta over. Dette gjelder bare 13 prosent av guttene og 21 prosent av jentene.

Tabell 26. Andeler som kommer til å ta over etter bosted og kjønn (i prosent)

P = ,00 - ,02	Bor fortsatt i hjemkommunen			Bor ikke i hjemkommunen		
(Alle under 20 år er utelatt) K = kvinner M = menn	Alle	K	M	Alle	K	M
Tar over	85	79	87	54	33	71
Tar ikke over	15	21	13	46	67	29
N.	143	38	105	78	36	42

Som vi har sett er de to viktigste grunnene til at odelsgutter og jenter flytter ut av hjemkommunen utdanning og arbeid. I det følgende vil vi se på hvilken utdanning de velger, og om deres valg får betydning for om de ønsker å ta over gården eller ikke.

5.2 Utdanning

Vårt utvalg omfatter odelsberettigete fra 15 år og opp til den eldste som er 56 år. Dette betyr at vi ikke bare kunne spørre om hvilken utdanning den enkelte hadde, vi har vært nødt til å spørre hva de yngste hadde tenkt å gjøre eller hvilken utdanning de holdt på med på intervjutidspunktet. Dette innebærer selvfølgelig et usikkerhetsmoment, i og med at folk skifter planer etter hvert, og fordi det kanskje ikke er mulig å realisere planene.

Like fullt ser det ut som om det å ha odelsrett, og dermed en relativt sikker arbeidsplass innenfor rekkevidde, ikke innebærer at utdanningen legges på hylla. De aller fleste har enten tatt, eller har planer om å ta videregående utdanning og svært mange tar også høyere utdanning.

I tabell 27 under har vi laget et sammendrag av den videregående utdanningen som de odelsberettigete har tatt eller har tenkt å ta. Vi har forenklet resultatene noe. De som har oppgitt at de har tatt andre yrkesretta fag i kombinasjon med landbruk og naturbruk eller i kombinasjon med allmennfaglig/økonomiske fag er bare regnet med som innenfor gruppene landbruk/naturbruk eller allmennfaglig/økonomisk. Vi har derimot laget en egen gruppering for kombinasjonen allmennfaglig og landbruk og naturbruk siden disse var flere i antall.

Bare sju prosent av de odelsberettigete oppgir at de verken har tatt eller har planer om å ta videregående utdanning. Nesten halvparten har tatt allmennfaglig/økonomiske fag. Den nest største gruppen er andre yrkesretta fag. Det mest bemerkelsesverdige er her at bare 20 prosent av vårt utvalg har satset på en landbruksfaglig utdanning. Noe av bakgrunnen for dette kan kanskje være at mange har satset på å oppnå studiekompetanse. Tidligere var det ikke hensiktsmessig å ta landbruksfag hvis ønsket var å komme inn på høyere utdanningsinstitusjoner. Dette kan kanskje endre seg etter reform 94, ettersom noen av retningene innenfor landbruk og naturbruk nå gir studiekompetanse. Den lave andelen av de odelsberettigete som har valgt å ta videregående utdanning i landbruk, kan også tenkes å henge sammen med utdanningstilbudets tilgjengelighet. Hver tredje av de som tar videregående utdanning (alle retninger) er nødt til å flytte hjemmefra for å gå på skole. Når det gjelder landbruksfag viser det seg at 54 prosent var nødt til å være borteboere, noe som underbygger vår antakelse om at de som tar landbruksskole i større grad må flytte hjemmefra enn de som tar andre studieretninger.

Tabell 27. Andeler som har valgt ulike linjer på videregående skole (i prosent)

Allmenfaglig/økonomiske fag	45
Landbruk og naturbruk	14
Andre yrkesretta fag	25
Allmenfag og landbruk og naturbruk	6
Annet	3
Ingen videregående utdanning	7

Det er en klar forskjell mellom gutter og jenter med hensyn til å velge studieretning for landbruk og naturbruk. 24 prosent av guttene har gått på landbruksskole mot 13 prosent av jentene. Det kan hende at forskjellen i gutters og jenters ønsker med hensyn til å ta landbruksutdanning skyldes at jentene i mye mindre grad enn guttene tror de kommer til å ta over gården. Landbruksskolene burde likevel ha et større potensiale med hensyn til elevtall enn det som utnyttes i dag, med tanke på at omtrent halvparten av odelsjentene og nesten 80 prosent av guttene i vårt utvalg vet eller tror at de kommer til å ta over. Forskjellen på kvinners og menns tilbøyelighet til å velge å gjennomføre en landbruksutdanning kan også tenkes å henge sammen med at det er menn som tradisjonelt har tatt landbruksutdanning, og at jenter i mindre grad enn gutter finner seg til rette på denne studieretningen. I en studie av Fyhn (1985) finner vi at mange jenter hadde opplevelsen av å ikke bli tatt helt alvorlig som framtidig gårdbruker, og at de heller burde "ha gått på husmorskolen og lært seg å bake brød, istedet for å fare og vase i maskinhallen...." (Fyhn 1985).

5.2.1 Høyere utdanning

Over halvparten av de odelsberettigete (54 prosent), oppgir at de har tatt eller har planer om å ta en eller annen form for utdanning på universitets og høyskolenivå. Våre tall skulle innebære at de odelsberettigete tar høyere utdanning i samme grad som det er vanlig i

resten av befolkningen. Resultater fra en underøkelse om ungdoms utdannings- og yrkesplaner viste at 55 prosent av de som var født i 1972 og 1974 hadde tenkt å ta høyere utdanning (Jørgensen 1993). I de senere årene har kvinnene økt sin andel av den samla studentmassen, der de utgjorde omtrent 55 prosent av de nye studentene i universitets og høgskolesektoren både i 1987, 1989 og 1992. Den høyere andelen av jenter blant de som tar høyere utdanning er også et trekk som støttes av vår undersøkelse.

Odelsjentene velger i mye større grad enn guttene å ta høyere utdanning. Mens under halvparten av guttene (47 prosent), har tatt eller skal ta en eller annen form for høyere utdanning, gjelder dette 68 prosent av kvinnene.

Den mest populære utdanningen er universitetsfag, enten tatt på distriktshøyskole eller på universitet. Det er også disse skoleslagene som har vært i den sterkeste veksten i løpet av de senere årene. Videre følger teknisk høyskole hvor ni prosent av de odelsberettigete har gått og Norges Landbrukshøyskole med seks prosent. Kanskje overraskende få har valgt å ta lærerhøyskole eller sykepleierhøyskole, hvor henholdsvis tre og fire prosent har gått.

Tabell 28. Valg av høyere utdanning etter kjønn (i prosent)

	Alle	Menn	Kvinner
Distriktshøyskole eller universitet	19	13	29
Sykepleierhøyskole	3	1	8
Lærerhøyskole	4	1	9
Teknisk høyskole	9	11	4
Handelshøyskole	4	4	3
Norges Landbrukshøyskole	6	5	7
Annet	11	13	7
Ingen høyere utdanning	46	53	32
N	283	184	99

Omtrent halvparten av utvalget oppgir at den viktigste grunnen til deres utdanningsvalg er at de fulgte sine interesser. Verdt å merke seg her er at det ikke er mange, bare 12 prosent, som oppgir at jobbmulighetene på hjemstedet var den viktigste grunnen til utdanningsvalget, og bare tre prosent oppgir at muligheten til å kombinere yrket med gårdsdrift var viktigst. Vi har imidlertid spurt om andre og tredje viktigste grunn for utdanningsvalget, og hvis vi regner med disse øker andelen som har tatt muligheter for arbeid på hjemstedet med i vurderingen til tilsammen 35 prosent. Totalt 12 prosent av utvalget oppgir at de vurderte muligheten for å kombinere yrket med gårdsdrift da de valgte utdanningsretning.

Tabell 29. Viktigste årsak til valg av utdanning etter kjønn (i prosent)

	Alle	M	K
Mine interesser	48	45	53
Nødvendig ut fra det yrket jeg tok sikte på	10	12	6
Vil gi gode muligheter for arbeid på hjemstedet	12	14	9
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med gårdsdrift	3	4	1
Var usikker på hva jeg ellers skulle gjøre	5	5	4
Andre årsaker	19	17	23
Vet ikke	3	3	4
N.	267	171	96

Har utdanning noe å si for om de odelsberettigete tar over gården eller ikke? De aller fleste av de som har gått på landbruksskole sier at de enten har bestemt seg for å ta over, eller at de tror at de vil ta over gården. Når det gjelder høyere utdanning viser det seg at det er en sammenheng med hensyn til overtakelse. Av de som ikke har studert, sier 80 prosent at de sannsynligvis tar over, mot 68 prosent av de som

har studert. Siden jenter i mindre grad enn gutter ønsker å ta over, og siden jentene også i større grad tar høyere utdanning, kan vi likevel ikke slutte av dette at det er utdanning i seg selv som er den avgjørende faktoren. Når vi ser på gutter og jenter hver for seg finner vi en viss forskjell. 60 prosent av odelsjentene uten høyere utdanning sier at de vil ta over, mot 52 prosent av de som har høyere utdanning. For guttenes del er det seks prosentpoeng som skiller de to gruppene. Forskjellen mellom de som har tatt høyere utdanning og de som ikke har er for begge kjønn for liten, eventuelt så er ikke utvalget stort nok til at vi med sikkerhet kan slå fast at de med høyere utdanning overtar i mindre grad enn de uten.

Tabell 30. Andeler som tar over gården etter utdanningsnivå og kjønn (i prosent)

P = ,32 - ,49	Har ikke høyere utdanning			Har høyere utdanning		
	Alle	Kvinner	Menn	Alle	Kvinner	Menn
Tar over	80	60	86	68	52	80
Tar ikke over	20	40	14	32	48	20
N.	123	30	93	143	63	80

5.3 Arbeid

Som vi så i kapittel 5.1 oppga 26 prosent av de som hadde flyttet fra hjemstedet at arbeid var viktigste motiv. Av hele utvalget, det vil si også de som bor på hjemstedet, oppgir omtrent like mange at muligheter til lønnsarbeid er viktigste faktor ved valg av bosted. De som har oppgitt arbeid som viktigste faktor har også en større tendens til å ikke tro at de kommer til å overta. I det følgende vil vi se nærmere på hva de odelsberettigete gjør i dag, og vi vil undersøke om overtakelse henger sammen med mulighetene til å få arbeid.

Over halvparten av de odelsberettigete (57 prosent), er i arbeid. 10 prosent av disse jobber i deltidsstillinger. Kjønnsforskjellen er her markant. Mens 45 prosent av odelsjentene jobber, gjelder dette 64 prosent av odelsguttene. Mennene jobber i all hovedsak i fulltidsstillinger, mens kvinnene jobber henholdsvis 26 og 19 prosent i hel- og deltidsstillinger. Den høyere andelen av kvinner med utdanning gjenspeiler seg også her; mens 25 prosent av odelsguttene er under utdanning, gjelder det samme 41 prosent av odelsjentene. Mens fem prosent av odelsguttene har jobben på gården som sin hovedaktivitet (ingen jenter har det), så har 11 prosent av odelsjentene omsorg for barn under 10 år som sin hovedaktivitet (noe ingen av guttene har). Svært få av odelsguttene og jentene, bare én prosent, var arbeidsløse i april.

Tabell 31. Hovedaktivitet i april 1996 (i prosent)

P = ,00	Alle	Kvinner	Menn
Arbeidsløs	1	1	2
Omsorg for barn under 10 år	4	11	0
Arbeidet i heltidsstilling	47	26	59
Arbeidet i deltidsstilling	10	19	5
Gikk på skole eller studerte	31	41	25
Arbeidet på bruket	3	0	5
Annet	3	1	4
N.	283	99	184

5.3.1 Bekymring for muligheten til å finne jobb

Vi tenker oss at mulighetene for å kombinere gårdsbruket med arbeid ved siden av er viktig for mange når beslutning om overtakelse tas. Derfor har vi spurt om hvorvidt de odelsberettigete er bekymret med hensyn til sin egen sysselsetting eller eventuell samboer/ektefelles mulighet til å finne jobb på det stedet der gården ligger. Spørsmålet er formulert hypotetisk, det vil si at de ble bedt om å gi svar uavhengig

av om de hadde bestemt seg for eller tenker seg å bo på hjemstedet eller andre steder. Svarene må derfor tolkes varsomt. Dette gjelder for eksempel med hensyn til samboer/ektefelle. 12 prosent av utvalget har valgt å svare at de ikke har ektefelle/samboer, mens hele 17 prosent av utvalget er under 20 år. Andelen av utvalget som ikke har noen fast partner er sannsynligvis større, og det innebærer at noen nok helt sikkert ikke har hatt noen spesiell person i tankene når de har svart på spørsmålet. Videre har bare fire prosent av utvalget valgt å ikke bekymre seg for jobbmulighetene fordi de har tenkt å være heltidsbonde. Det lave antallet heltidsbønder kommer sannsynligvis av at spørsmålet er ledende i forhold til å si noe om arbeidsmarkedet på stedet mer enn om spørsmålet hadde gått direkte på hvor mye odelsguttene og jentene ser for seg at de skal jobbe på bruket. Som vi skal se i kapittel 9 er det en langt høyere andel som tenker seg at de kommer til å være heltidsbønder.

Spørsmålet er likevel med hensikt formulert på denne måten, fordi vi leter etter statistiske sammenhenger mellom arbeidsmarked og vilje til å ta over gårdsdriften, mer enn den enkeltes planer for framtiden. Slik sett tjener svarene en hensikt.

Som vi ser av tabell 32 regner det store flertallet med at det kommer til å gå greit å skaffe seg en jobb på det stedet der gården ligger. 13 prosent uttrykker usikkerhet med hensyn til arbeidsmarkedssituasjonen for sitt eget vedkommende og omtrent like mange er bekymret for ektefelles/samboers del. Det er ikke de samme som er bekymret for egne arbeidsmuligheter som er bekymret for ektefelles/samboers muligheter på arbeidsmarkedet. Til sammen dreier det seg derfor om 21 prosent som uttrykker bekymring.

Tabell 32. Andeler som er bekymret/ubekymret for egen og eventuelt samboers/ektefelles sysselsettingsmuligheter på stedet der gården ligger (i prosent)

	Egen sys-selsetting		Ektefelles syssel-setting
1. Jeg tror/vet at det går greit	79	Jeg tror/vet at det går greit	68
2. Jeg har allerede en jobb på stedet	3	Han/hun har allerede en jobb på stedet	5
3. Jeg er langt fra sikker	3	Jeg er langt fra sikker	3
4. Jeg tror det blir vanskelig	8	Jeg tror det blir vanskelig	10
5. Det vil være umulig	2	Det vil være umulig	1
6. Jeg skal være heltidsbonde	4	Hun/han skal være heltidsbonde	1
7. Annet	2	Annet/har ikke ektefelle/ samboer	12
N.	283		283

Bekymret eller ubekymret med hensyn til jobbmuligheter?
I det følgende har vi valgt å forenkle opplysningene som kommer fram i svaralternativene i tabell 32 med hensyn til sysselsettingsmuligheter på hjemstedet. Vi har laget to hovedgrupper; de som er ubekymret er de som har svart positivt på på svaralternativ 1 og 2, de som er bekymret har svart ja på alternativ 3, 4 eller 5. De som har svart positivt på alternativ 6 og 7 er utelatt, fordi disse svarene ikke sier noe om arbeidsmarkedet på stedet.

Arbeidsmarkedet er ikke likt over hele landet. I det følgende vil vi derfor se nærmere etter om det er slik at de odelsberettigete bekymrer seg ulikt i forhold til hvor gården er plassert? Vårt materiale gir oss ikke noe belegg for å påvise forskjeller mellom de odelsberettigete ut fra hvilken landsdel de bor i. Derfor har vi valgt å se etter forskjeller på tvers av landsdeler. En måte å tilnærme seg problemet på er å se på avstanden mellom gården og sentrum i nærmeste tettsted med høyere funksjoner (se ramme under). De større tettstedene har flere funksjoner i samfunnet. På den ene siden finnes ulike tilbud der både når det gjelder varer og tjenester som krever et større befolkningsgrunnlag som kunde/brukergruppe. På den andre siden utgjør disse tettstedene et større arbeidsmarked der det er behov for ulike kvalifikasjoner. Et stort og variert arbeidsmarked gir lettere sysselsetting til toinntektshusholdningene, og det er mer robust i forhold til omstillinger. Arbeidsmarkedet på mindre steder kan være mer ensidig og sårbart, og dermed begrenset med hensyn til hvilken type arbeidskraft som kreves. De sentrale regionene har gjennomgående hatt en vesentlig lavere andel av arbeidsløse enn de perifere og små regionene (Byfuglien 1991).

Statistisk Sentralbyrås klassifisering av sentralitet

Med sentralitet menes en kommunes geografiske beliggenhet sett i forhold til et tettsted hvor det finnes funksjoner av høy orden (sentrale funksjoner som først og fremst lokaliseres til tettsteder).

Tettstedene er delt i tre nivåer. Tettsteder på nivå 3 skal vanligvis ha et folketall på minst 50.000 og ellers ha funksjoner som et landsdelsenter. Tettsteder på nivå 2 skal vanligvis ha et folketall på mellom 15.000 og 50.000. Tettsteder på nivå 1 skal vanligvis ha et folketall på mellom 5.000 og 15.000. Ved grupperingen av tettstedene er kravene til folketallet ikke praktisert absolutt. Det er

også tatt hensyn til tettstedets tilbud av sentrale funksjoner (SSB 1994).

Indeks: sentralt - usentralt

Når vi i denne rapporten sier at en gård ligger *sentralt* innebærer det at gården ligger i pendlingsavstand til et sentralsted på nivå 2 eller 3. Med pendlingsavstand mener vi her en reisetid på 60 minutter eller mindre til et sentralsted på nivå 3 eller en reisetid på 45 minutter eller mindre til et sentralsted på nivå 2. De gårdene hvor reisetiden mellom gården og disse tettstedene er mer enn angitt ovenfor, vil i vår rapport bli klassifisert som usentrale. (Merk at vi her har benyttet en annen måte å beregne *pendlingsavstand* til et senter på enn Statistisk Sentralbyrå bruker.)

Nivå 3
Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø.
Nivå 2
Halden, Sarpsborg, Fredrikstad, Moss, Hamar, Lillehammer, Gjøvik, Drammen, Kongsberg, Horten, Tønsberg, Sandefjord, Larvik, Porsgrunn, Skien, Arendal, Sandnes, Haugesund, Molde, Kristiansund, Ålesund, Bodø, Narvik, Mo i Rana og Harstad.

Selv om vi ikke finner forskjeller mellom landsdeler med hensyn til hvor bekymret odelsguttene og jentene er for at de kanskje ikke vil finne seg en jobb på hjemstedet, så er det visse regionale forskjeller. Som tabell 33 viser er de fleste forholdsvis ubekymret uansett hvor de bor, men andelen som er bekymret er noe høyere i mindre sentrale deler av landet enn i de mer sentrale delene[3]. Mens ni av ti er ubekymret hvis de bor i sentrale områder, gjelder det samme åtte av ti dersom gården ligger usentralt.

[3] Merk også at et lite antall av de odelsberettigete i vår undersøkelse bor i mindre sentrale områder.

Tabell 33. Andeler som er bekymret med hensyn til egne arbeidsmuligheter der gården ligger etter sentralitet (i prosent)

P = ,05	Gården ligger sentralt	Gården ligger usentralt	Alle
Ubekymret med hensyn til egne jobbmuligheter	90	79	87
Bekymret med hensyn til egne jobbmuligheter	10	21	13
N.	183	48	231

En annen beslektet faktor som kan ha betydning for ønsket om å ta over gården er den demografiske situasjonen i kommunen. Mens folketallet har steget jevnt i Norge i hele dette århundret, har veksten vært ulikt fordelt, både mellom landsdeler og innad i hver landsdel. Folketallet i hver kommune bestemmes av balansen mellom antallet fødte og antallet døde og balansen mellom inn- og utflyttinger i kommunen. Dersom det fødes færre enn det dør, vil folketallet gå ned hvis ikke underskuddet kompenseres av at flere flytter inn enn flytter ut. Mens flytteunderskuddet i mindre sentrale områder tidligere for mange kommuners del ble kompensert av høyere fødselstall enn i landet som helhet, har nå fødselstallet sunket også i utkant-kommunene. Dette har ført til at mange kommuner har opplevd en nedgang i folketallet, samtidig som vi har fått "forgubbing" eller en høyere andel eldre i befolkningen enn for landet som helhet. Dette kan innebære en negativ trend som både kan få betydning for det private og offentlige tjenestetilbudet som gis på stedet, og likedan kan det sosiale fellesskapet bli svekket. Dette er en utvikling som vi har sett i mange typer kommuner. Selv om de fleste odelsberettigete i vår undersøkelse ikke bor i kommuner som er i befolkningsmessig

tilbakegang, så er landbrukskommuner overrepresentert i gruppen av kommuner med tilbakegang i folketallet[4] (Lutnæs 1996).

Det viser seg også at de kommunene som er i tilbakegang er de minste og mer perifere kommunene. Siden dette også får betydning for arbeidsmarkedet har vi valgt å undersøke om det er en sammenheng mellom bekymring for egen sysselsetting og kommunens demografiske situasjon. Som vi ser av tabell 34 under er denne sammenhengen til stede i vårt datamateriale. Mens én av ti i kommuner som er i en positiv befolkningsutvikling er bekymret for egen sysselsetting, gjelder det nesten tre av ti i kommuner med negativ befolkningsutvikling. Som det går fram av tabell 34, ser det ut som om bare en mindre andel (46 personer - eller 17 prosent av utvalget) av de odelsberettigete bor i kommuner som er inne i en negativ befolkningsutvikling. Denne gruppen er, som vi så i kapittel 1, sterkt underrepresentert i vårt utvalg, og betydningen av dette funnet er derfor mer vesentlig enn det som går fram av tabellen. Totalt sett bor nesten fire av ti gårdbrukere (38 prosent) i slike kommuner.

Tabell 34. Andeler som er bekymret med hensyn til egne arbeidsmuligheter der gården ligger etter befolkningsutviklingen i kommunen (i prosent)

P = ,00	Positiv	Negativ	Alle
Ubekymret med hensyn til egne jobbmuligheter	90	72	87
Bekymret med hensyn til egne jobbmuligheter	10	28	13
N.	221	46	267

[4] Med landbrukskommuner menes her kommuner hvor minst 15 prosent av yrkesaktive menn fra 16 år og opp arbeider innenfor landbruket.

Ikke bare kommunetype har betydning for om en bekymrer seg mindre for jobbmulighetene på hjemstedet. Hvilke arbeidsplasser som finnes tilgjengelig kan variere med utdanningsnivå. Generelt er det slik at personer uten utdanning, eller med lav utdanning har større problemer på arbeidsmarkedet enn personer med høy utdanning. Er det da slik at høy utdanning gjør at man bekymrer seg mindre for jobbmulighetene på hjemstedet? De fleste bekymrer seg ikke mye for jobbmulighetene, men en ting som er verdt å merke seg er at kvinnene uten høy utdanning bekymrer seg i større grad enn sine medsøstre med høy utdanning. De bekymrer seg også mer enn mennene uansett hvilken utdanningsnivå odelsguttene har. Denne forskjellen er signifikant, og vi kan derfor si med en høy grad av sikkerhet at slik er det.

For mennenes del er ikke forskjellen stor etter hvorvidt de har høyere utdanning eller ikke. Ved første øyekast kan det derfor se ut som om mennene er ubekymret uansett utdanningsnivå, men ved en oppsplitting etter hvorvidt de bor sentralt eller usentralt, viser det seg et noe mer nyansert bilde. Mens bare fem prosent av odelsguttene i sentrale områder med høyere utdanning bekymrer seg for jobbmulighetene, gjelder det samme 16 prosent av de uten høyere utdanning. Andelen av odelsberettigete i usentrale strøk er for lav til at vi kan si noe sikkert om forskjellen etter utdanningsnivå. Det ser imidlertid ut som om de med høy utdanning bekymrer seg mer i usentrale områder enn de uten høyere utdanning.

Det at mennene uten høyere utdanning bekymrer seg mindre for arbeidsløshet enn kvinnene, skyldes muligens at en del av odelsguttene kan ha fagutdanninger som gir dem en høy grad av sikkerhet allerede med videregående utdanning. Mens mange av kvinneyrkene, spesielt innenfor helsesektoren, krever høyere utdanning, krever typiske mannsyrker som elektrikere, murere og

lignende på videregående skoles nivå. Vi så av kapittel 5.2 at 25 prosent av de odelsberettigete har tatt "andre yrkesfag", men vi har dessverre ingen oversikt over hvor mange som har avsluttet med et fagbrev.

Tabell 35. Andeler som bekymrer seg med hensyn til egne arbeidsmuligheter der gården ligger etter utdanningsnivå (i prosent)

P = ,04 - P = ,50 K = kvinner, M = menn, A = alle	Har ikke høyere utdanning			Har høyere utdanning		
	K	M	A	K	M	A
Ubekymret med hensyn til egne jobbmuligheter	73	87	83	90	90	90
Bekymret med hensyn til egne jobbmuligheter	27	13	17	10	10	10
N.	30	90	120	67	80	147

Til nå har vi i dette delkapittelet i hovedsak vurdert forhold omkring usikkerhet med hensyn til jobbmuligheter. Vår hypotese var at arbeidsmarkedet har betydning for de odelsberettigetes vilje til å bo i hjemkommunen og dermed for muligheten til å drive gården videre, eller sagt med andre ord; det er en sammenheng mellom usikkerhet for arbeidsmulighetene og viljen til å ta over gården. Våre data støtter hypotesen. Mens 75 prosent av de som ikke bekymrer seg for jobbmulighetene, svarer at de skal ta over gården, gjelder det samme 58 prosent av de som er bekymret.

Tabell 36. Andeler som ønsker å ta over etter om de er bekymret for egne muligheter til å få arbeid på stedet der gården ligger (i prosent)

P = ,04	Ubekymret mht. egne arbeidsmuligheter	Bekymret mht. egne arbeidsmuligheter
Tar over	75	58
Tar ikke over	25	42
N.	217	33

5.4 Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett på hvilken betydning forhold som bosted, utdanning og arbeid har for den enkelte, og hvordan disse faktorene har sammenheng med de odelsberettigetes ønsker om å overta gårdsdriften eller ikke. Det er likevel viktig å være klar over at forholdet mellom årsak og virkning her ikke er klart. For eksempel kan en persons beslutning om å bli værende på hjemstedet henge sammen med at han eller hun har tenkt å overta gården, men også motsatt; at han eller hun overtar gården fordi hun har valgt å bli boende på hjemstedet. Forholdet mellom årsak og virkning kan virke forskjellig fra person til person, og vi understreker derfor at her er det snakk om samvariasjon mellom de ulike faktorene.

I dette kapittelet har vi sett at det er forskjeller mellom odelsjenter og odelsgutter både med henblikk på bostedspreferanser, utdanningsvalg og arbeid. Vi har også sett at disse faktorene har betydning for om mange velger å ta over gården eller ikke.

5.4.1 Bosted

Tilknytning til bygda har stor betydning for om de odelsberettigete tror at de kommer til å ta over gården eller ikke. Odelsjentene forlater i større grad hjemstedet enn odelsguttene. Av jentene som er 20 år eller

eldre bor bare omlag halvparten i hjemkommunen. Årsakene til at jentene forlater hjemstedet er først og fremst for å studere. Hele fire av ti oppgir dette som grunn. Den nest viktigste grunnen er arbeid. Dette gjelder 26 prosent av utvalget. Det er ikke mange av odelsjentene som flytter fordi at de stifter familie, ikke mer enn 13 prosent oppgir familiære årsaker for at de flyttet hjemmefra. I den grad jentene "bindes opp" av familie, og derfor velger å ikke overta gården, er det mer sannsynlig at dette skjer etter at de allerede har flyttet av andre grunner.

Guttene skiller seg fra jentene ved at de i større grad blir boende på hjemstedet. Mens halvparten av jentene forlater hjemkommunen gjelder det samme bare 29 prosent av guttene. De viktigste grunnene til at odelsguttene flytter hjemmefra er for å ta arbeid (33 prosent av de som flyttet), og for å ta utdanning (28 prosent). Svært få av guttene (4 prosent), forlot hjemstedet av familiære grunner. I tillegg til at færre odelsgutter forlater hjemstedet, ser det også ut som om de i større grad enn jentene tenker seg å komme tilbake til hjemkommunen. En indikasjon på det er at 71 prosent av odelsguttene som ikke bor på hjemstedet, likevel tenker seg at de kommer til å ta over gården. For jentenes del er det bare 33 prosent av de som har flyttet hjemmefra som tror at de kommer til å gjøre det samme.

5.4.2 Utdanning

De aller fleste av de odelsberettigete har tatt videregående utdanning, men bare 20 prosent har tatt landbruksskole. Av jentene er det bare 13 prosent med landbruksutdanning på videregående skoles nivå. Nesten alle som tar landbruksskole sier at de ønsker å benytte sin odelsrett.

Våre data tyder ikke på at odelsrett i seg selv gjør at man velger bort utdanning i større grad enn resten av befolkningen, for svært mange

har også valgt å ta høyere utdanning. Det er imidlertid en stor forskjell mellom odelsguttene og odelsjentene med hensyn til å ta høyere utdanning. Mens 68 prosent av jentene har tatt eller har planer om dette, gjelder det samme for 46 prosent av odelsguttene. Det ser ut som om de som har tatt høyere utdanning i litt mindre grad enn de uten velger bort gården (se tabell 30). Tendensen er imidlertid for liten til at vi med sikkerhet kan si at det er slik.

5.4.3 Arbeid

Odelsguttene og odelsjentene skiller seg fra hverandre med hensyn til hva som er deres hovedaktivitet. En høyere andel av mennene er i jobb enn jentene, og jentene studerer i større grad enn guttene. De aller fleste odelsguttene er i heltidsarbeid, mens det er nesten like vanlig for kvinnene å arbeide i deltidsstillinger som i heltidsstillinger. Noen av de odelsberettigete har omsorg for barn under ti år som sin hovedaktivitet. Dette er utelukkende kvinner. Noen har arbeid på bruket som sin hovedaktivitet, og disse er utelukkende odelsgutter.

De fleste av odelsguttene og odelsjentene bekymrer seg lite for arbeidsmarkedet på stedet der gården ligger. Det er likevel noen flere som bekymrer seg for dette hvis de bor i usentrale områder eller i kommuner som er i befolkningsmessig tilbakegang. Når det gjelder utdanning ser det ut som om jenter med lav utdanning bekymrer seg mer enn de med høy uansett hvor de bor. For mennenes del ser dette bare ut til å gjelde i sentrale områder. Det kan også se ut som om de med høy utdanning har vanskeligere for å tilpasse seg arbeidsmarkedet i usentrale områder.

Tabell 37. Oppsummerende tabell, andeler med ulike kjennetegn og konsekvenser for andeler som ønsker å overta eller ikke (i prosent)

A = alle, O = de som overtar, OI = de som ikke overtar	Odelsjenter			Odelsgutter		
	A	O	OI	A	O	OI
Andeler som overtar/overtar ikke	100	55	45	100	83	17
Tilknytning til bygda						
Bor i samme kommune som gården	51	79	21	71	87	13
Gården ligger						
I kommune med negativ befolkningsutvikling	20	47	53	18	71	29
Utdanning						
Har landbruksutdanning	13	77	23	24	98	2
Har høyere utdanning	68	52	48	46	80	20
Arbeid						
Bekymret for egne arbeidsmuligheter	15	36	64	12	74	26
Bekymret for ektefelles arbeidsmuligheter	16	46	54	16	67	33

6 Egen erfaring fra gårdsarbeid

Det å drive en gård er på mange måter en helt spesiell arbeidsoppgave. Det kreves ingen formelle kvalifikasjoner for å gjøre det. De aller fleste av landets gårdbrukere har overtatt gården på odel, og de fleste av disse har vokst opp på gården og dermed blitt oppdratt og gitt kunnskap og erfaring på gården av sine foreldre og besteforeldre. Hvor mye de odelsberettigete har lært vil nok i stor grad avhenge av interesse og hvor mye de har vært aktivt med i de arbeidsoppgavene som utføres.

Arbeidet på gården har alltid vært kjønnsdelt, men tidligere var bondekvinnene vanligvis med i større utstrekning enn i dag. Ølnes (1989) skriver i sin rapport *Odelsjenter - barrierer og muligheter* at en god bondekone ble målt etter hvor flink hun var med arbeidet. I etterkrigstiden har imidlertid bondekvinnene i større grad blitt skjøvet inn i hjemmet. Dette skyldes blant annet at arbeidskraftbehovet på gården gikk ned som en følge av mekaniseringen. Spredningen av traktoren førte til at utearbeidet kunne utføres raskere og ofte bare av én person, og i fjøset førte melkemaskinene til redusert behov for arbeidskraft. Samtidig endret idealet seg. Bondekvinnene blir nå i større grad vurdert etter hvilken innsats hun gjør i forhold til barn og familie (Ølnes 1989). Den sterke kjønnsdelte arbeidsdelingen som finnes på de fleste gårder får også betydning både for hvordan gutter og jenter som vokser opp på gård oppfatter sin egen rolle, og hvilke forventninger andre har til dem.

Mens de fleste kvinnene på 1950 og 1960-tallet var hjemmeværende husmødre, vokste det i løpet av 1970-årene fram krav, spesielt fra kvinner, om at kvinner og menn skulle likestilles i forhold til inntekt og arbeid. De samme mulighetene skulle gis til begge kjønn. I dag ser

de fleste kvinner for seg en yrkesaktiv tilværelse, selv om mange velger å være hjemme mens barna er små, og andre velger deltidsstillinger i stedet for heltidsarbeid. Det er først og fremst de nye jobbene som ble skapt i offentlig sektor, spesielt innen omsorg og utdanning, som har trukket til seg den kvinnelige arbeidskraften. Selv om mulighetene idag er de samme for gutter og jenter når de skal velge seg et yrke, viser det seg at noen yrker fortsatt i all hovedsak er dominert av menn, og andre av kvinner.

Denne utviklingen fikk også følger for landbruket. Mens gårdene tradisjonelt har gått i arv fra far til sønn, førte odelsloven fra 1974 til at første odelsrett skulle gå til det eldste barnet uavhengig av om det var jente eller gutt. Mange innenfor landbruksnæringen var bekymret for hvilke resultater det ville medføre. Det å være bonde ble ansett for å være et mannfolkyrke. Det krevde fysisk styrke og mange anså det som utenkelig at jenter skulle ta på seg den oppgaven. I følge mange ville det føre til at det ble svigersønnen som ble den reelle overtakeren, og det fantes ingen garantier for hans evne eller interesse for gårdsarbeidet.

22 år har gått siden odelsloven ble vedtatt. Siden gjennomsnittsalderen for overtakelse de siste ti årene har vært på 33 år, og den nye odelsloven gjelder for personer som er født fra og med 1965, er det først nå og framover vi vil se resultatet av at jenter og gutter er gitt de samme rettighetene. I dag tas det mer som en selvfølge at det er det eldste barnet som har odelsrett enten det er jente eller gutt, men ønsker jentene å ta over gården og vie livet sitt til noe som fortsatt av mange betraktes som mannfolkarbeid? Har de fått mulighet til å lære det som er nødvendig for å drive en gård, og har de blitt stimulert slik at de selv oppfatter at det er noe de behersker? Ønsker omgivelsene at det er de som skal ta over?

6.1 Om arbeidets rolle

Som vi innledningsvis var inne på, lærer odelsbarna yrket i hovedsak gjennom å bo på gården og gjennom å delta i det praktiske arbeidet. Innledningsvis vil vi starte med en gjennomgang av forskjeller mellom gutters og jenters deltakelse i de ulike oppgavene. For ordens skyld gjør vi oppmerksom på at vi ikke har tatt med i betraktning de som ikke har utført en oppgave fordi den aktuelle oppgaven ikke utføres på bruket. Dette gjelder i hovedsak fôring av husdyr, melking og skogsarbeid, oppgaver som naturlig nok bare utføres på de brukene der det er husdyr eller skog. Det angitte prosenttallet tar derfor bare med i betraktning de personene som kommer fra bruk hvor oppgavene faktisk utføres.

6.1.1 Deltakelse i ulike arbeidsoppgaver på gården

Tabell 38 under viser hvilke typer oppgaver på gården som de odelsberettigete har deltatt i og hvor ofte. Tabellen splitter opp resultatene for kvinner og menn. Tallene viser at det er store forskjeller mellom odelsguttene og odelsjentene. Guttene har gjennomgående deltatt i langt større grad enn jentene i de fleste oppgavene.

Odelsguttene har i noe større grad vært med på fôring av husdyr enn jentene. Mens 49 prosent av guttene sier at de ofte var med på dette, gjelder det samme 41 prosent av odelsjentene. Når det gjelder melking er forholdet det motsatte. Her svarer 31 prosent av jentene at de ofte deltok, mot 27 prosent av guttene. Forskjellen mellom gutter og jenter når det gjelder disse to oppgavene er imidlertid så liten at vi ikke med sikkerhet kan slå fast at det er reelle forskjeller mellom gutter og jenter. Fjøsarbeidet har tradisjonelt i større grad vært kvinnenes

område enn andre oppgaver på gården, og dagens odelsjenter ser ut til å følge opp tradisjonen. Når det gjelder hovedrengjøring i husdyrrom har guttene deltatt mer enn jentene.

Tabell 38. Andeler som har utført ulike arbeidsoppgaver ute og inne etter kjønn og hvor ofte de gjorde det i løpet av oppveksten (i prosent)

	Sjelden eller aldri		Av og til		Ofte		
	K	M	K	M	K	M	
Fóring av husdyr	25	17	34	35	41	49	p= ,28
Melking	52	45	17	29	31	27	p= ,28
Hovedrengjøring i husdyrrom	44	27	29	40	27	34	p= ,02
Traktorkjøring uten redskap	41	8	39	18	20	74	p= ,00
Traktorkjøring med redskap	55	12	33	18	13	70	p= ,00
Onnearbeid (uten traktor)	25	18	30	22	45	61	p= ,05
Vedlikehold av bygninger	64	28	26	43	10	30	p= ,00
Reparasjon/vedlikehold av traktor/maskiner	91	35	7	30	2	36	p= ,00
Plukking av stein	30	23	32	32	38	45	p= ,39
Skogsarbeid	69	32	26	40	6	28	p= ,00

Forskjellen mellom gutter og jenter i forhold til hvilke oppgaver de deltar i kommer fullt ut til syne når vi ser på i hvor stor grad de har benyttet traktor. Mens 74 prosent av guttene sier at de ofte har kjørt

traktor uten redskap, svarer bare 20 prosent av jentene det samme. Over fire av ti jenter svarer at de sjelden eller aldri har kjørt traktor uten redskap, mot bare 8 prosent av guttene. Siden det å kjøre traktoren i og for seg ikke betyr at du bruker den i arbeidet, og siden det å bruke traktor med redskaper innebærer en økt vanskelighetsgrad, har vi også spurt om hvor ofte de mener at de gjorde det under oppveksten. Forskjellen mellom andelene som har kjørt traktor med og uten redskap er ikke stor, men kjønnsforskjellen forsterkes noe. Her svarer 13 prosent av jentene at de ofte kjørte med redskap mot 70 prosent av guttene. 55 prosent av jentene svarer at de sjelden eller aldri har gjort det, mot 12 prosent av guttene.

Det ser ut som om det er mindre forskjeller mellom odelsguttene og odelsjentene når det dreier seg om manuelt arbeid ute på gården som ikke stiller store krav til kunnskaper. Plukking av stein er en slik oppgave som jenter og gutter har deltatt i omtrent like stor grad. En annen slik oppgave er onnearbeid uten bruk av traktor. Som vi ser av tabell 38 er dette den oppgaven som flest jenter har svart at de ofte var med på under oppveksten. Både steinplukking og onnearbeidet er arbeidskrevende oppgaver, og her har barna stilt opp først og fremst fordi det har vært bruk for deres arbeidskraft, og ikke først og fremst fordi barna har funnet det interssant eller utviklende.

Vi har også spurt om de odelsberettigete har vært med i arbeidet med vedlikehold av bygninger og reparasjoner/vedlikehold av traktorer eller andre maskiner. Dette er arbeidsoppgaver hvor de minste barna vanligvis ikke deltar, og hvor barnas hjelp vanligvis ikke er påkrevd i samme grad som for eksempel onnearbeidet. Her kreves det kunnskaper. Problemet er her at for å få de nødvendige kunnskaper er det nødvendig å delta. Både guttene og jentene har deltatt i mindre grad i disse oppgavene enn i mange av de andre oppgavene, og jentene

har gjort det i langt mindre grad enn guttene. 64 prosent av jentene har sjelden eller aldri deltatt i arbeidet med vedlikehold av bygninger, mot 28 prosent av guttene. Forskjellen med hensyn til vedlikehold og reparasjoner av maskiner er enda større. 91 prosent av jentene har sjelden eller aldri vært med på dette, mot 35 prosent av guttene.

Skogsarbeid er også en av de oppgavene som er forbeholdt menn og gutter. Nesten sju av ti jenter svarer at de sjelden eller aldri deltok i dette arbeidet, mot drøyt tre av ti av guttene. Mens 28 prosent av guttene ofte deltok i skogsarbeid, svarer bare 6 prosent av jentene det samme.

6.1.2 Selvstendig ansvar

Hvor ofte de odelsberettigete har deltatt i arbeidsoppgaver på gården viser ikke nødvendigvis i hvor stor grad de etter hvert fikk et selvstendig ansvar for noen av oppgavene. Vi har derfor valgt å spørre om hvordan de selv vurderte det ansvaret de hadde. Når det gjelder arbeidet med dyrestell, så svarer 53 prosent av guttene at de hadde et selvstendig ansvar for dyrestellet, og 39 prosent av jentene svarte positivt på spørsmålet. Siden andelen gutter og jenter som deltok ofte i fóringen av husdyr og i melkingen var forholdsvis jevnstor, skulle vi kanskje forvente at gutter og jenter ville svare forholdsvis likt med hensyn til det ansvaret de hadde for dette arbeidet. Forskjellen er imidlertid på 14 prosent, og denne er så stor at vi med høy grad av sikkerhet kan fastslå at en større grad av guttene mener at de hadde et selvstendig ansvar. Det er likevel ikke sikkert at flere gutter hadde et selvstendig ansvar. Her kan forskjeller mellom gutter og jenter med hensyn til hvordan de oppfatter sin egen rolle i arbeidet komme inn. Guttene kan ha tillagt sin egen rolle større betydning enn jentene har gjort.

Tabell 39. Andeler som hadde et selvstendig ansvar for dyrestell (i prosent)

p= ,03	Kvinner	Menn	Alle
Ja	39	53	48
Nei	61	47	52
N.	82	156	238

Vi har også spurt om de odelsberettigete mener at de hadde et selvstendig ansvar for utearbeidet. Som vi var inne på i delkapittel 6.1.1 er det store forskjeller mellom forskjellige oppgaver som utføres ute. Når det gjelder de arbeidsoppgavene som utføres i onnene uten bruk av traktor er ikke forskjellen mellom jenters og gutters deltakelse så stor. Når det gjelder det arbeidet som utføres ute med hjelp av traktor er forskjellen mellom gutter og jenter svært stor. 32 prosent av odelsjentene har svart at de hadde et selvstendig ansvar for arbeidet ute, mens 60 prosent av guttene har svart det samme. Det er med andre ord nesten dobbelt så mange gutter som jenter som mente at de hadde et selvstendig ansvar for å utføre utearbeidet. Men også her kan jentene ha undervurdert sin rolle i forhold til guttene.

Tabell 40. Andeler som hadde et selvstendig ansvar for utearbeid (i prosent)

p= ,00	Kvinner	Menn	Alle
Ja	32	60	50
Nei	68	40	50
N.	97	180	277

6.1.3 Husarbeidet

Siden arbeidsoppgavene på gården og i hjemmet i første rekke utføres av familiemedlemmene, og siden deres tid er begrenset er det av interesse å undersøke også i hvor stor grad de odelsberettigete utfører oppgaver innendørs, altså husarbeidet. Kan det tenkes at jentene i stor grad deltar i husarbeidet og derfor kanskje har mindre tid til arbeidet

ute? Kan det være slik at odelsguttene slipper unna husarbeidet fordi de utfører arbeidsoppgaver ute?

Tabell 41. Andeler som har utført ulike husarbeidsoppgaver etter kjønn og hvor ofte de gjorde det i løpet av oppveksten (i prosent)

	Sjelden eller aldri		Av og til		Ofte		
	K	M	K	M	K	M	
Barnepass	40	73	23	22	38	5	p= ,00
Matlaging	15	69	44	24	40	6	p= ,00
Klesvask	28	85	37	12	34	3	p= ,00
Husrengjøring	16	62	39	33	44	4	p= ,00

Tabell 41 viser at forskjellen mellom gutters og jenters deltakelse i husarbeidet er større enn forskjellene med hensyn til gårdsarbeidet. Nesten ingen av odelsguttene sier at de ofte har deltatt i de ulike husarbeidsoppgavene. Når det gjelder barnepass oppgir 73 prosent av guttene at de sjelden eller aldri har vært med på det, mot 40 prosent av jentene. Her er det nok sikkert mange som enten ikke har hatt yngre søsken, eller søskene var så tett i alder med den odelsberettigete selv, at problemstillingen ikke var aktuell. Det er imidlertid ingen grunn til at gutter i mindre grad enn jenter hadde yngre søsken som kunne trenge tilsyn en gang i blant. Når det gjelder matlaging svarer nesten sju av ti gutter at de sjelden eller aldri har vært med, mot bare 15 prosent av jentene. Hele 85 prosent av guttene svarer at de sjelden eller aldri har vasket klær, mot 28 prosent av jentene. Det samme forholdet gjelder for husrengjøring. Mens 16 prosent av jentene sier at de sjelden eller aldri hjalp til med dette, gjaldt det samme 62 prosent av guttene.

Hvilken betydning får dette for jenters oppfatning av de oppgaver de selv må utføre hvis de velger å ta over gården? De flestes erfaring vil være at husarbeid er kvinnearbeid, og de slutter ikke å være kvinner selv om de velger å bli gårdbrukere. Ergo vil nok mange tenke at de påtar seg hovedansvaret for både husarbeid og gårdsarbeid hvis de velger å benytte seg av odelsretten sin. For manges del vil dette komme i tillegg til at de tenker seg en yrkesaktiv tilværelse i tillegg til gårdsdriften.

6.1.4 Konsekvenser for overtakelse

Som vi har sett har guttene i langt større grad vært aktive i gårdsarbeidet enn jentene. Det viser seg også at guttene har vært med i et større spekter av oppgaver enn jentene. Kjønnsforskjellene er forholdsvis små når det gjelder oppgaver i forbindelse med dyrestell og enkle oppgaver i forbindelse med onnene. Guttene har vært atskillig mer frampå når det gjelder å bruke traktor og redskaper, og også når det gjelder reparasjoner og vedlikehold av bygninger og maskiner. Vi har også sett at guttene har sluppet lett unna husarbeidet, mens jentene i atskillig større grad har vært med her. Det ser ut som om likestillingen faktisk har kommet lenger i de oppgavene som utføres på gården enn endørs.

For å få et inntrykk av hvilken effekt det å delta i gårdsarbeidet har for om de odelsberettigete ønsker å ta over bruket, har vi laget en indeks som sier noe om i hvilken grad odelsguttene og odelsjentene har vært aktive - se ramme under.

Aktiv - mindre aktiv
Vi har valgt å skille mellom de odelsberettigete som har utført minst tre av oppgavene i tabell 38 ofte. Disse har fått status som "aktive" i denne undersøkelsen. De som har utført mindre enn tre

oppgaver ofte har fått status som "mindre aktive". Mange av de som her blir betraktet som "mindre aktive" har selvfølgelig også deltatt i gårdsarbeidet, men vi ønsker likevel å lage et skille ved en forholdsvis høy grad av deltakelse. Vi har ikke veid de ulike oppgavene etter hvor viktige de er. Dette fordi det er vanskelig å si noe om det, all den tid de ulike oppgavene kan variere i viktighet etter hvilket type bruk det dreier seg om.

Etter vår indeks viser det seg at 70 prosent av guttene har vært aktive, mot 32 prosent av jentene. Det er også en klar tendens i retning av at hvis den odelsberettigete har vært aktivt med i gårdsarbeidet, så er sannsynligheten for at han eller hun skal overta større enn hvis den odelsberettigete har deltatt i liten grad. Denne sammenhengen finner vi både for odelsguttene og for odelsjentene. Mens 71 prosent av de aktive jentene sier de ønsker å ta over, gjelder det samme 47 prosent av de jentene som har vært mindre aktive. For guttenes del er forskjellen på 20 prosent; mens 89 prosent av de aktive sier de skal ta over, gjelder det samme 69 prosent av de mindre aktive.

Tabell 42. Andeler aktive og mindre aktive i gårdsarbeidet etter overtakelse og kjønn (i prosent)

P = ,00 - ,02	Aktive		Mindre aktive	
	Odelsjenter	Odelsgutter	Odelsjenter	Odelsgutter
Tar over	71	89	47	69
Overtar ikke	29	11	53	31
N.	31	124	62	49

6.2 Betydningen av ektefelle

Innledningsvis nevnte vi at et av argumentene som ble reist mot den nye odelsloven var at gården ikke lenger ville gå i arv fra far til sønn,

men fra far til svigersønn. Vi har også sett at jentene generelt har deltatt i et mindre spekter av oppgaver på gården enn guttene. Spesielt har de mindre erfaring med bruk av traktor og redskaper og vedlikehold og reparasjoner av bygninger og maskiner. Er det da slik at jentene føler at de er mer avhengige av å ha hjelp og støtte fra ektefellen enn det menn er? Vi har derfor stilt spørsmålet om de odelsberettigete ønsker å ta over hvis ektefellen (eventuelt en blivende ektefelle) gjør det klart for dem at de ikke er interessert i gårdsarbeid og ikke vil delta i dette arbeidet.

Tabell 43. Andeler av de odelsberettigete som ville tatt over gårdsbruket selv om ektefelle gjør det klart at han eller hun ikke vil delta i gårdsarbeidet etter kjønn og hvorvidt de har tenkt å ta over eller ikke (i prosent)

P = ,00	Alle		Tar over		Tar ikke over	
	K	M	K	M	K	M
Tar ikke over/ville ikke tatt over hvis ektefelle ikke vil hjelpe til	64	25	43	17	85	70
Tar over/ville tatt over selv om ektefelle ikke vil hjelpe til	36	75	58	84	15	30
N.	80	150	40	127	40	23

Forskjellene er her markante mellom odelsguttene og odelsjentene. Uavhengig av om de ønsker å ta over bruket eller ikke svarer 75 prosent av odelsguttene at de tar over, eller ville tatt over, selv om ektefellen gjør det klart at hun ikke vil delta i arbeidet, mot 36 prosent av jentene. Vi har videre valgt å dele opp utvalgene i de som tror/vet at de tar over og de som tror/vet at de ikke tar over. Dette fordi det er sannsynlig at de som ikke er interesserte i gårdsarbeid i hvert fall ikke tar over hvis ikke ektefellen vil gjøre jobben. Det viser seg da også at 85 prosent av kvinnene som ikke har tenkt å ta over slett ikke ville gjort det hvis ikke ektefellen var med i arbeidet, og det samme gjelder

70 prosent av mennene. Forskjellen mellom menn og kvinner i denne situasjonen er ikke signifikant.

Derimot er forskjellen mellom menn og kvinner som faktisk har tenkt å ta over signifikant. Her oppgir mer enn fire av ti kvinner at de ikke ville tatt over mot mindre enn to av ti menn. Det ser dermed ut som om kvinner i mindre grad enn menn ønsker å påta seg jobben å drive et gårdsbruk alene. Det er likevel verdt å merke seg at de aller fleste også av kvinnene som har tenkt å ta over gården er beredt til å gjøre det selv om ikke mannen er med i arbeidet (58 prosent), og at ikke alle odelsguttene som i utgangspunktet er positive til overtakelse kunne tenkt seg å gjøre i uten ektefellens hjelp (17 prosent).

6.3 Oppsummering

I dette kapittelet har vi først og fremst sett på i hvilken grad odelsguttene og odelsjentene har deltatt i de ulike oppgavene som utføres på en gård. Vi har funnet store forskjeller mellom gutter og jenter når det gjelder noen av disse oppgavene. Mennene har vært med i et større spekter av oppgaver enn kvinnene. Jentene har først og fremst deltatt i husdyrarbeidet og i manuelt arbeid i forbindelse med onnene. Guttene har i tillegg til å delta i de samme oppgavene som jentene, også deltatt i stor grad i arbeid som innebærer bruk av traktor og i forbindelse med vedlikehold og reparasjoner av bygninger og maskiner. Når det gjelder husarbeidet som utføres på gården har derimot guttene sluppet atskillig lettere unna enn jentene, og det ser ut som om likestillingsarbeidet på gården har kommet kortere innenfor våningshuset enn i driftsbygninger og på jordene.

I hvor stor grad de odelsberettigete har deltatt aktivt i arbeidsoppgavene har betydning for om de odelsberettigete, både gutter og jenter, har bestemt seg for eller tror at de kommer til å

overta. 71 prosent av de aktive jentene tror/vet at de kommer til å ta over, mot 47 prosent av jentene som har vært mindre aktive. For guttenes del oppgir 89 prosent av de aktive at de vil ta over, mot 69 prosent av de mindre aktive.

I og med at jentene i mindre grad har deltatt i et bredt spekter av oppgaver, har vi undersøkt om det er avgjørende for dem å ha en ektefelle som hjelper til i gårdsarbeidet. Av de som i utgangspunktet har tenkt å ta over gården ville nesten seks av ti overta selv om ektefellen ikke ønsket å hjelpe til mot drøyt åtte av ti menn.

Mens vi til nå først og fremst har sett på odelsbarnas deltakelse i arbeidsoppgavene på bruket, vil vi i det følgende se på hvilken arbeidsdeling mor og far har, og om det har betydning for om odelsbarna ønsker å ta over.

7 Foreldre og andre rollefigurer

Innenfor kvinneforskningen og kvinnebevegelsen generelt har "forbilder" eller mangel på forbilder blitt trukket fram som et av de elementene som har betydning for at gutter og jenter handler forskjellig og tar forskjellige valg. Gutter vil danne seg et bilde av hva som er "riktig" eller "passende" oppførsel for sitt kjønn i stor grad gjennom å se hva far gjør. Jenter vil likedan identifisere seg med mor, og hva hun gjør. Kanskje vil de modellene som foreldrene utgjør være ekstra viktige på en gård, i og med at arbeidsdelingen blir så synlig for barna. I dette kapittelet vil vi se på hvordan fars og mors gjøremål virker inn på odelsguttene og odelsjentene.

7.1 Mors deltakelse i gårdsarbeidet

Vi har spurt de odelsberettigete om hvilke oppgaver som er mors og fars ansvarsområder. De fire oppgavene er: Dyrestell, utearbeid på gården, barnepass og husarbeid. Mens mor er nesten enerådende innenfor våningshuset, er ikke far like enerådende når det gjelder gårdsarbeidet - der deltar mor i større grad enn far deltar inne. 91 prosent av de odelsberettigete har svart at husarbeidet enten er bare, eller i hovedsak, mors ansvarsområde. Selv om barnepass i hovedsak utføres av kvinner, prioriterer mennene samværet med barna sine framfor husarbeid. 81 prosent oppgir at det i hovedsak er mor som har ansvaret for barna, mens 19 prosent svarer at mor og far deltar i like stor grad.

Gårdsarbeidet er fars ansvar. 60 prosent har oppgitt at dyrestellet i hovedsak er fars ansvarsområde, og 32 prosent har svart at begge foreldrene deltar i like stor grad. Til sammen har 40 prosent av

mødrene ansvar for dyrestellet enten alene eller sammen med far. Når det gjelder utearbeidet på gården, har 82 prosent svart at dette er fars ansvar, og 16 prosent har svart begge to. Her er det bare to prosent som har svart at det i hovedsak er mors ansvar. Med andre ord har 18 prosent av mødrene et omfattende ansvar for utearbeidet.

I forrige kapittel fant vi at jentene deltok i arbeidet med dyra i større grad enn utearbeidet (her ser vi bort fra i onnene hvor de er med som hjelpere fordi arbeidskraftbehovet er stort). Det samme forholdet viser seg for deres mødre. Selv om dyrestellet i første rekke er fars oppgave, er det langt flere mødre som har deltatt i like stor grad som far eller hatt hovedansvaret for stell av husdyr, enn når det gjelder utearbeidet. Til sammen har 42 prosent av mødrene hatt hovedansvaret for enten dyrestell eller utearbeid, eller deltatt i en eller begge disse oppgavene på lik linje med far.

Tabell 44. Mors og fars ansvarsområder for ulike arbeidsoppgaver (i prosent)

	I hovedsak mors	Begge to i samme grad	I hovedsak fars	N.
Dyrestell	8	32	60	225
Utearbeid på gården	2	16	82	280
Barnepass	81	19	1	272
Husarbeid	93	6	1	280

Spiller det så noen rolle for døtrene om mødrene deres har hatt et omfattende ansvar for arbeidet på gården? Får jentene større tro på at de selv kan drive en gård ved å se at mor har et jevnbyrdig ansvar i drifta? Eller virker det kanskje avskrekkende å se at mor er nødt til å ta alt husarbeidet og likevel trå til med en stor del av arbeidet på gården? For å belyse denne problemstillingen undersøker vi om det er noen

sammenheng mellom om mor er aktiv i gårdsarbeidet og om odelsjenta ønsker å ta over. For sikkerhets skyld ser vi også på om det er forskjell i gutters ønsker ut fra om mor er aktiv.

Som tabell 45 under viser, er det høyst sannsynlig en sammenheng for jentenes del. Hvis mor er aktivt med i gårdsarbeidet er sannsynligheten 20 prosentpoeng høyere for at datteren ønsker å ta over gården. For guttenes del spiller det ingen rolle hva mor gjør i så henseende.

Tabell 45. Andeler av odelsjenter og odelsgutter som ønsker å ta over etter om mor er aktivt med i gårdsarbeidet (i prosent)

P = ,05 - ,81	Odelsjenter		Odelsgutter	
	Aktiv mor	Lite aktiv mor	Aktiv mor	Lite aktiv mor
Overtar	66	46	84	83
Overtar ikke	34	54	16	17
N.	41	52	69	104

Hvordan er så arbeidssituasjonen for de mødrene som deltar aktivt i gårdsarbeidet? Som vi allerede har sett ligger hovedansvaret for husarbeidet på mor, og i tillegg vet vi at en tredjedel av mødrene har annet arbeid i tillegg og dermed er trippelarbeidende. Dette gjelder totalt 17 prosent av mødrene vi har opplysninger om. Det er forholdsvis stor variasjon i mødrenes situasjon. Det viser seg nemlig også at omlag halvparten av de mødrene som ikke jobber ute heller ikke deltar i utstrakt grad i gårdsarbeidet. Totalt dreier dette seg om 23 prosent av mødrene. Her er det likevel verdt å huske at selv om mor ikke har hovedansvaret for dyrestell eller utearbeid eller deltar i en av disse arbeidsoppgavene i like stor grad som far, så kan arbeidsmengden likevel være stor.

Man kunne tro at odelsjentene som har trippelarbeidende mødre avskrekkes fra å påta seg en lignende oppgave. Odelsjentene har god grunn til å regne med at en stor del av husarbeidet og omsorg for barn vil falle på dem, og i tillegg har mange tatt utdanning og har kanskje et ønske om å arbeide ute. Mors trippelarbeid ser likevel ikke ut til å skremme døtrene fra å overta gården, snarere tvert i mot. 71 prosent av jentene med trippelarbeidende mødre ønsker å ta over. Her bør vi likevel bemerke at utvalget er lite, det dreier seg totalt om 21 jenter som har mødre som har et stort ansvar på gården i tillegg til lønnsarbeid.

7.2 Odelsbarnas samvær med far

Vi har allerede sett at mors deltakelse i gårdsarbeidet har betydning for om døtrene tar over. Likevel er det som vi har sett tidligere i all hovedsak far som driver bruket og i størst grad har hovedansvaret for gårdsarbeidet. Siden barna på en bondegård lærer gjennom å se på, og bli forklart og tatt med i arbeidet, har vi spurt barna om hvem de var mest sammen med da de var omtrent 12 år. Flertallet av jentene, 63 prosent, har svart at de var mest sammen med mor, mot 15 prosent av guttene. Hele 61 prosent av guttene har svart at de var omtrent like mye sammen med begge foreldrene, mot 13 prosent av jentene. Siden omsorg for barn i hovedsak har vært mødrenes ansvar, er det ikke rart at så mange av guttene har svart begge to. I 12-årsalderen var odelsbarna fortsatt ikke klare for så veldig mye selvstendig arbeid, og samværet med foreldrene var sannsynligvis like mye preget av omsorg som av hjelp og deltakelse i arbeidet. Det var like mange, 24 prosent av både guttene og jentene, som har oppgitt at de var mest med far.

Tabell 46. Andeler av odelsbarna etter om de var mest sammen med mor eller far under oppveksten (i prosent)

p =,00	Mor	Begge to	Far	N.
Odelsjenter	63	13	24	97
Odelsgutter	15	61	24	180

Siden det her er samværet med far som spiller størst rolle for oss å se på, har vi valgt å dele utvalget i to grupper. De som var mest sammen med mor i en gruppe, og de som var like mye sammen med begge eller mest med far i den andre gruppen.

Tabell 47. Andeler av odelsguttene og odelsjentene som tar over etter hvem av foreldrene de var sammen med da de var omtrent 12 år (i prosent)

P = ,01 - ,33	Odelsjenter		Odelsgutter	
	Mest sammen med mor	Like mye eller mest sammen med far	Mest sammen med mor	Like mye eller mest sammen med far
Overtar	45	71	77	85
Overtar ikke	55	29	23	15
N.	56	35	26	143

Hvilken betydning har så samværet med far hatt for de odelsberettigete? Har det å være sammen med far ført til at barna har fått større innsikt i gårdsarbeidet, og dermed økt lysten til selv å drive gården videre? For jentenes del er forskjellen markant i ønsket om å ta over etter om de har vært mye sammen med far eller ikke. 71 prosent av jentene som var mye sammen med far oppgir at de har bestemt seg for å overta eller tror at de kommer til å gjøre det, mot bare 45 prosent av jentene som først og fremst var sammen med mor. For guttenes del ser vi en svak tendens til at gutter som var mest sammen med mor i mindre grad ønsker å ta over gården, men denne forskjellen er

imidlertid usikker. Vi kan uansett slutte at det for mange jenters del er så godt som avgjørende om de har fått lov til eller blitt oppfordret av far til å være med han i arbeidet. Det går ikke an å se bort fra at far her har stor mulighet til å påvirke hvilken beslutning hans datter skal fatte med hensyn til overtakelse.

7.3 Andre "modeller"

Som vi allerede har sett kommer de aller fleste av de odelsberettigete fra gårder som i hovedsak er drevet av far. For jentenes del kan det kanskje ha betydning om de kjenner andre kvinner som driver gården alene, eller med hjelp av en mann. Innledningsvis pekte vi på at en av strategiene innen kvinnekampen har vært å kjempe for at kvinner skal handle utradisjonelt, eller gå foran. En av grunnene til at dette har vært regnet for viktig er at de kan fungere som modeller for andre som kommer etter. På den ene siden tar de mye av støyten for de som kommer etter - det blir ikke lenger ansett for å være utenkelig - og på den andre siden viser de for andre jenter at dette kan la seg gjøre. "Jenter kan!"

Hvordan virker det så inn på odelsjentene om de kjenner en annen eller flere kvinner som har hovedansvaret for å drive gård? 52 prosent av de odelsberettigete kjenner ingen kvinner som har hovedansvaret, 13 prosent kjenner én kvinne, og 35 prosent kjenner flere. Som tabell 48 viser er det likevel ingen forskjell i overtakelse hos odelsjentene ut fra om de kjenner kvinnelige brukere eller ikke.

Tabell 48. Andel av odelsjentene som tar over etter om de kjenner kvinner som har hovedansvaret for drifta av en gård (i prosent)

P = ,82	Kjenner en eller flere kvinnelige gårdbrukere	Kjenner ingen kvinnelige gårdbrukere
Overtar	56	54
Overtar ikke	44	46
N.	88	84

Andre modeller kan være venner. Det kan være enklere å velge å ta over gården hvis du ser at du ikke er den eneste i verden som tar et slikt valg. Hvis dine venner tar over eller har tenkt å gjøre det, er det kanskje enklere for andre å ta det samme valget. Til en viss grad kan dette avspeile det sosiale miljøet eller om det er et godt landbruksmiljø på stedet, like mye som betydningen av forbilder eller modeller. Like fullt kan det være viktig. 22 prosent av de odelsberettigete sier at de ikke har venner på stedet som skal ta over gård, og 78 prosent svarer at de har en eller flere. Det er en liten forskjell mellom guttene og jentene; mens 71 prosent av jentene sier at de har en eller flere venner som skal ta over, oppgir 81 prosent av guttene det samme.

Tabell 49. Andeler som ønsker å ta over gården etter om de har venner på stedet som også skal drive gård (i prosent)

P = ,00 - ,51	Ingen venner		En eller noen venner		Flere venner	
	Jente	Gutt	Jente	Gutt	Jente	Gutt
Overtar	46	69	55	80	61	92
Overtar ikke	54	31	46	20	39	8
N.	28	32	33	55	31	85

Vennene ser ut til å ha stor betydning. 92 prosent av guttene som har flere venner på stedet som skal ta over gård, ønsker selv å ta over, mot 69 prosent av guttene som ikke har venner som tar over. For jentenes

del ser vi også forskjeller i vårt materiale, men utvalget er for lite til at tallene blir statistisk signifikante. Det er imidlertid liten grunn til å tro at venner betyr mye mindre for jenter enn for gutter.

7.4 Oppsummering

Mor og far har sannsynligvis større mulighet til å påvirke spesielt jentene til å overta (eller for den saks skyld til å ikke overta) enn de selv er klar over. Hvorvidt mor deltar med en høy grad av ansvar i gårdsarbeidet har stor betydning for om døtrene ønsker å ta over gården eller ikke. Mens 66 prosent av jentene som har en mor med mye ansvar ønsker å ta over, gjelder det samme 46 prosent av jentene som har en mor med mindre ansvar for arbeidet på gården. Hvis mor er trippelarbeidende; det vil si deltar med stort ansvar i gårdsarbeidet i tillegg til husarbeid og lønnsarbeid, så ønsker hele 71 prosent av odelsjentene å ta over.

Det er mange flere av odelsguttene enn av odelsjentene som har vært mye sammen med far under oppveksten. For jentene spiller det en stor rolle hvorvidt de har vært mye sammen med far eller ikke. 71 prosent av disse jentene sier at de kommer til å ta over, mot 45 prosent av jentene som har vært mest sammen med mor. For guttenes del ser det ikke ut til å spille noen rolle hva mor gjør, men det ser ut som om samværet med far kan ha betydning også for dem, selv om det er i langt mindre grad enn for jentene. De fleste guttene ser ut til å ha lyst til å overta uavhengig av de forholdene som vi har sett på i dette kapittelet.

Det at odelsjentene kjenner kvinnelige bønder, ser ikke ut til å spille noen rolle for hvorvidt de overtar eller ikke. Men det å ha venner på

stedet som også skal ta over gård spiller en rolle både for odelsguttene og odelsjentene.

8 Søsken som utfordrer odelsretten?

Mens vi i forrige kapittel så på hvordan mors og fars arbeidsdeling påvirker resultatet av avgjørelsen som de odelsberettigete må ta i forhold til overtakelse, vil vi i dette kapittelet se nærmere på forholdet mellom søskene. Det er ikke opplagt at det er det eldste barnet som skal overta gården, og dette forholdet har blitt forsterket gjennom at første odelsrett nå går til eldste barnet enten dette er ei jente eller en gutt. Det er flere forhold som kan føre til at det reises spørsmål om hvem som skal overta.

Alle barna i en søskenflokk har odelsrett. For de av barna som er født 1. januar 1965 eller senere går første odelsrett til det eldste barnet uansett kjønn, mens for de som er født før 1965, går gutter foran jenter. Tradisjonelt har gården gått i arv fra far til sønn, og et viktig element i ivaretakelsen og driften av gården har vært at den skal holdes innen familien. Omtrent ni av ti gårder overdras på odel (Blytt og Gunnerød 1995). De fleste vil nok mene at gården fortsatt er innen familien enten det er en gutt eller ei jente som overtar, men under diskusjonen rundt den nye odelsloven ble det trukket fram at et av problemene med loven var at det nå var svigersønn og ikke egen sønn, som kom til å stå for driften. Selv om vi ikke har data som kan underbygge eller motbevise dette, er det ikke tvil om at det i mange tilfeller vil ligge et større press på eldste sønn enn på eldste datter om at de skal ta over gården for å holde den innen familien. Jenter som er enebarn, eller som bare har søstre, vil nok føle presset for å overta i større grad enn jenter som har brødre.

I diskusjonen om hvem som skal ta over gården vil det nok dukke opp betraktninger om hvem som er best egnet eller er mest interessert. Som vi har sett har guttene i denne undersøkelsen både vært mer

aktive i forhold til de ulike oppgavene som gjennomføres på gården, og de har også i større grad enn jentene vært sammen med far i arbeidet under oppveksten. Sannsynligvis gjelder det samme for yngre brødre som de odelsberettigete har. Mange odelsjenter og noen odelsgutter har derfor yngre brødre som har vært mer aktive enn dem selv. For mange av foreldrene er det kanskje også vanskelig å stole på at odelsjenta kommer til å ta over, og noen av foreldrene ønsker kanskje heller ikke at hun skal gjøre det.

For den enkelte familie eller enkeltpersoner kan det være lett å peke på individuelle årsaker til at ett barn i en søskenflokk passer bedre enn andre til å ta over gården. Argumenter for dette kan være at han (eller hun) har vist mer interesse for gårdsarbeidet enn den andre, og derfor har han (eller hun) lært mer. For personer med odelsrett kan det være vanskelig å stå på sin rett dersom et søsken har vist større interesse og lagt ned mer arbeid i gården. Uansett om den enkelte bruker dette som motiv eller ikke så kan dette være en medvirkende årsak til at en person velger å avstå fra retten.

Barn er ikke like, og de kan ha ulike interesser uavhengig av sitt kjønn. Det er derfor vanskelig å fastslå hva som ligger til den enkeltes personlighet og hva som er sosialt betinget. Hvis den ulike deltakelsen i gårdsarbeid utelukkende var betinget av personlighet er det likevel ingen grunn til å tro at det skulle være store forskjeller mellom kvinner og menn. Vi antar derfor at de forskjellene vi finner er et resultat av ulike forventninger og oppdragelse av gutter og jenter. Derfor er det viktig å ikke bare fokusere på individuelle begrunnelser for de valg de enkelte foretar, men å ta utgangspunkt i hvorfor disse forskjellene mellom gutter og jenter på et aggregert nivå eksisterer. De akkumulerte forskjellene i oppførsel krever at vi går bak de enkeltes uttalte motiver for sine handlinger.

8.1 Yngre søsken som har gjort mer enn de med best odelsrett

Som tabell 50 viser, velger hele 70 prosent av jentene å ta over hvis de ikke har yngre brødre. Av de som har yngre brødre er andelen nede i 45 prosent. For guttenes del ser det ut som om det å ha en konkurrent i en yngre bror øker apetitten på å overta selv. Mens 86 prosent av guttene med yngre brødre sier de vil ta over, gjelder det åtte prosent færre i gruppen av odelsgutter som enten er enebarn eller som bare har yngre søstre. Her er det imidlertid en ikke ubetydelig grad av usikkerhet rundt funnet (P= ,16).

Tabell 50. Andeler som ønsker å ta over hvis de har yngre brødre, eller hvis de er enebarn eller bare har søstre (i prosent)

P = ,02 - ,16	Har brødre		Har bare søstre eller ingen søsken	
	Odelsgutter	Odelsjenter	Odelsgutter	Odelsjenter
Tar over	86	45	78	70
Overtar ikke	14	55	22	30
N.	109	60	64	30

En av måtene de yngre søskene har mulighet til å utfordre den eldstes odelsrett på, er gjennom å delta mer i arbeidsoppgavene på gården enn den odelsberettigete selv. Innledningsvis pekte vi på at dette kan være noe som skjer gradvis og ubevisst. Resultatet kan derfor bli at yngre gutter setter seg i - eller settes i - en posisjon der de kan true odelsretten til eldre søstre.

Yngre søsken som har deltatt mer i gårdsarbeidet enn de med best odelsrett

Vi har spurt de odelsberettigete om i hvor stor grad deres yngre søsken har deltatt i arbeidsoppgavene på gården. Arbeidsoppgavene er de samme som det henvises til i tabell 38. Svaralternativene er - *mer enn meg*, - *mindre enn meg* eller *like mye som meg*. Vi har her sett på resultatene for de tre eldste av den odelsberettigetes søsken. Hvis den odelsberettigete har svart at ett eller flere av søskene har gjor *mer enn meg* på flere oppgaver enn det er oppgitt *mindre enn meg*, så anser vi dette eller disse søskene for å ha vært mer aktive i gårdsarbeidet enn den odelseberettigete selv.

En høyere andel av odelsjentene har søsken som har gjort mer enn dem selv på gården enn det tilsvarende er for guttene. Likevel har nesten seks av ti jenter oppgitt at de selv var den mest aktive, mot mer enn ni av ti av odelsguttene.

Det er derfor klare forskjeller mellom odelsguttene og odelsjentene når det gjelder hvor mange av dem som har søsken som har vært mer aktive enn dem selv. Hvis vi ser på de yngre og mer aktive søskene som er "konkurrenter" om odelsretten, så forsterkes kjønnsforskjellen ytterligere. Hele 80 prosent av de mer aktive søskene er gutter og bare 20 prosent er yngre søstre.

Tabell 51. Andeler av de odelsberettigete som har søsken som har gjort mer enn dem (enebarna er her utelatt) (i prosent)

P = ,00	Odelsjenter	Odelsgutter
Har ikke søsken som gjør mer	59	93
Har søsken som gjør mer	41	7
N.	92	175

Hvis vi så undersøker sammenhengen mellom å ha et mer aktivt yngre søsken og viljen til å ta over ser vi at det er en klar sammenheng både for menn og kvinner. For jentenes del oppgir 62 prosent at de ønsker å ta over hvis de ikke har søsken som har gjort mer enn dem selv, mot bare 35 prosent av de som har slike søsken. For guttenes del synker andelen som vil ta over fra 85 prosent (de uten slike søsken) til 55 prosent for de som har mer aktive søsken.

Tabell 52. Andeler som overtar etter om de har yngre søsken som har gjort mer enn dem selv (i prosent)

P = ,00 - ,01	Har søsken som har gjort mer		Har ikke søsken som har gjort mer	
	Odelsjenter	Odelsgutter	Odelsjenter	Odelsgutter
Overtar	35	55	62	85
Overtar ikke	65	46	39	15
N.	34	11	52	153

Som vi har sett har jentene i høyere grad søsken som har vært mer aktive i gårdsarbeidet enn dem selv, enn det guttene har. Det å ha yngre aktive søsken har en klar effekt på viljen til de odelsberettigete til å ta over gården. Denne effekten ser ut til å virke likt både på gutter og jenter. Her er det helt opplagt at ikke alle som har første odelsrett har lyst til å ta over gården, og derfor heller ikke har lagt mye arbeid ned i den. Vi kan ikke her skille mellom de som får dårlig samvittighet på vegne av yngre søsken, og de som rett og slett har fulgt sine interesser. Noen er kanskje lettet over å få muligheten til å slippe å ta over. Gården vil jo likevel bli drevet videre og holdt i familien av yngre søsken. Enebarna utgjør seks prosent av utvalget, og disse har vi til nå holdt utenfor denne delen av analysen. Hele 88 prosent enebarna ønsker å ta over gården.

I og med at det faktisk er en større usikkerhet i forhold til om jenter benytter sin odelsrett, er det av interesse å se om det er forskjeller i odelsguttenes og odelsjentenes yngre søskens interesse for å ta over. Som tabell 53 viser, oppgir halvparten av odelsguttene at de vet eller tror at et yngre søsken ønsker å ta over hvis de med best odelsrett ikke gjør det. Hele tre fjerdedeler av jentene oppgir det samme. Siden forventninger betyr noe for hvordan mennesker tenker, tror vi at dette kan bety at usikkerheten omkring hvem i søskenflokken som skal ta over, øker de andre søskenes lyst til å ta over. Hvis det er opplagt hvem som skal ta over, vil de andre barna ikke tenke på det som en mulighet, og de vil kanskje foreta valg som ikke er forenlige med å drive gård. Hvis et yngre søsken derimot tenker at det er høyst usikkert om storebror eller storesøster vil ta over, kan det nok tenkes at vedkommende innstiller seg på overtakelse som en mulighet for ham selv i framtida.

Tabell 53. Andeler av de odelsberettigete som har søsken som har lyst til å ta over gården (i prosent)

P = ,00	Kvinner	Menn
Har søsken som er interesserte i å ta over	73	50
Har ikke søsken som er interessert i å ta over	27	50
N.	85	158

8.2 Slekt, tradisjon og plikt

Vi ønsker nå å gå nærmere inn på hvilket syn de odelsberettigetes foreldre har på hvem som helst bør overta gårdsbruket. Tre begreper som vil ha betydning for foreldrenes og de odelsberettigete når overtakelse vurderes er *slekt, tradisjon* og *plikt.*

Innledningsvis var vi inne på betydningen av at gården holdes innen *slekten*. Den har ofte gått i arv fra far til sønn i generasjoner. Mange av investeringene, både i form av arbeid og kapital, som legges ned i gården er langsiktige. Jorda skal holdes i hevd og bygninger skal holdes ved like og moderniseres. Tanken på at gården fortsatt vil være innen familien vil ofte være avgjørende for at de langsiktige investeringene skal gjennomføres. Hvis gården må selges betyr dette både at *tradisjonen* går tapt - gården har vært i familien i mange år og de følelsesmessige båndene til sted og bygninger er sterke - og det innebærer også at det blir vanskelig å få avkastning på de investeringene som er gjennomført på bruket. Det at gården skal holdes innen familien fører naturlig nok til at mange odelsberettigete føler et press på seg til å ta over bruket. I kapittel 2 var vi inne på at dette var den viktigste grunnen til at mange tar over. Det å ha første odelsrett er dermed ikke bare enn rettighet - for mange vil det også være et element av plikt i retten. For de odelsberettigete som ikke har lyst til å ta over, vil det derfor være enklere å la være hvis det finnes søsken som er interesserte. På den andre siden sier tradisjonen også at det skal være eldste sønn som overtar. Der det er brødre i søskenflokken, og hvor både odelsjenta og yngre brødre ønsker å ta over, kan det nok tenkes at det er et press på jenta for å få henne til å avstå fra retten sin.

I følge tradisjonen er gårdsarbeidet mannsarbeid. Selv om guttene i langt større grad enn jentene har blitt oppfordret til å være med i arbeidet og blant annet derigjennom opparbeidet seg en interesse for gårdsarbeid, så skal vi ikke se bort fra at mange gutter oppfatter det som en plikt å ta over.

Hvorvidt odelsjentene skal benytte sin odelsrett er et tema som er mer utsatt for diskusjon enn om guttene med best odel skal overta. Mens

28 prosent av guttene sier at det har vært diskutert om andre søsken skulle ta over, så gjelder det samme for 46 prosent av jentene (se tabell 54). Dette kan virke på den måten at jentene selv kanskje føler at deres rettighet ikke er helt opplagt - hvem som skal ta over er et spørsmål som kan diskuteres. Kanskje har yngre søsken vist større interesse for gården, og kanskje er de flinkere enn henne fordi de har deltatt mer i arbeidet. Det kan også tenkes at hun på forskjellige vis blir direkte motarbeidet. Vår undersøkelse gir ingen grunn til å tro at dette skjer i stort omfang. Men det kan også tenkes at hennes rettighet blir motarbeidet ubevisst, gjennom å ikke ta det som den samme selvfølgen at hun skal ta over som hvis hun hadde vært gutt. På den andre siden kan dermed odelsretten til ei jente som ikke motarbeides, ses mer som en rettighet, mens som vi var inne på overfor, kan den for noen gutter være mer pliktbetont.

Tabell 54. Foreldrenes syn på at de odelsberettigete overtar bruket (i prosent)

P = ,00 K = kvinner, M = menn	K	M
Ja, det ligger liksom i kortene/det er allerede bestemt	33	74
Det viktigste for dem er at et av barna overtar, jeg tror ikke de foretrekker noen spesielt	57	25
De skulle nok helst sett at det ble en annen enn meg	7	0
Det er allerede avtalt at en annen enn meg skal overta	3	1

Foreldrene tar det ikke som en selvfølge at jentene deres skal ta over. Vi har her bare med de som omfattes av den nye odelsloven. Bare 33 prosent av jentene svarer at overtakelse allerede er bestemt, eller at det liksom ligger i kortene. Av gruppen som har brødre er det bare 27 prosent av jentene som svarer det samme. Mer enn dobbelt så mange av guttene, 74 prosent oppgir at "det ligger i kortene/er allerede bestemt". Mens nesten seks av ti jenter svarer at de ikke tror at foreldrene foretrekker en bestemt av barna, har bare én av fire gutter

svart det samme. Det er ikke mange, 7 prosent av jentene, som har svart at foreldrene nok helst skulle sett at noen andre enn de tok over. Det er likevel påfallende at det kun er jenter som føler det slik. Likevel er det tydelig at de aller fleste ikke går åpent ut mot at datteren skal ta over.

8.3 Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett på om yngre søsken i noen tilfeller kan være årsaken til at jenter i større grad enn gutter velger å ikke ta over. Vi har valgt to innfallsvinkler til problemet. Det ene er å undersøke om det er slik at jenter i større grad enn gutter velger å avstå fra gården fordi yngre søsken, og da først og fremst brødre, har vært mer aktive i gårdsdriften enn de selv. Vi fant her at både odelsgutter og odelsjenter med yngre aktive søsken i større grad velger å ikke ta over, enn de som ikke har hatt denne konkurransen. Men yngre og mer aktive søsken er et større problem for jentene enn det er for guttene. De aller fleste guttene oppgir at de ikke har søsken som har deltatt mer enn de selv i gårdsdriften, 93 prosent, mens det for jentenes del dreier seg om 59 prosent som ikke har søsken som har gjort mer enn dem selv.

Vi har videre sett på foreldrenes holdning til at odelsbarna skal ta over. Det er her et markant skille mellom gutter og jenter med hensyn til om det er en opplagt sak at odelsbarnet skal ta over, eller om foreldrene synes det er viktigst at ett av barna tar over, og dermed ikke nødvendigvis den som har best odel. Guttene er atskillig mer sikre på at akkurat de er de som er mest ønsket, og med andre ord nærmest udiskutable som overtakere. "Det ligger i kortene". Jentene har i større grad valgt å svare at foreldrene ikke foretrekker noen av barna spesielt.

9 De odelsberettigetes framtidsplaner for seg og bruket

I dette kapittelet vil vi si litt mer om den gruppen som har bestemt seg for å ta over eller tror at de kommer til å ta over. Vi vil se på om de odelsberettigete ser for seg en framtid som heltidsbønder eller ikke, og i hvilken grad de ser for seg at de skal øke eller redusere omfanget av produksjonen. Videre vil det også bli sett på deres tanker om å sette i gang former for nisjeproduksjon av varer og tjenester.

9.1 Heltidsbønder og deltidsbønder

Bare sju prosent av utvalget oppgir at de har tenkt at gården skal være familiens eneste viktige inntektskilde. Samtlige som oppgir dette er menn. Sammenligner vi dette med situasjonen for dagens brukere, foreldrene til de odelsberettigete er det en klar nedgang da hele 31 prosent har oppgitt at bruket er eneste viktige inntektskilde for foreldrene. Det at så få oppgir at gården skal være eneste viktige inntektskilde for familien, betyr ikke at gården er tenkt en liten plass i de øvrige familienes økonomi og arbeidssituasjon. 35 prosent oppgir at de selv har tenkt å være heltidsbonde, mens ektefelle skal jobbe utenom. Det er her færre odelsjenter som kan tenke seg denne løsningen enn gutter. I tillegg oppgir tre prosent at ektefellen skal være heltidsbonde mens de selv skal ha annet arbeid. Dette gjelder to prosent av odelsguttene og seks prosent av jentene. Det er også 17 prosent som oppgir at de skal kombinere gårdsdriften med deltidsarbeid utenom driften.

Hele fire av ti sier at gården i hovedsak skal være i tillegg til heltidsarbeid utenfor gården. Andelen av odelsjentene som velger denne tilpasningsformen er høyere enn for guttene.

Tabell 55. Oppgitt inntektsstrategi (i prosent)[5]

P = ,01 A = alle, K = kvinner, M= menn	A	K	M
Gården vil være min (og eventuelt ektefelles) eneste viktige inntektskilde	7	0	9
Jeg vil være heltidsbonde, og min ektefelle/samboer vil ha annet arbeid	35	22	39
Min ektefelle vil være heltidsbonde, og jeg vil ha annet arbeid	3	6	2
Gårdsdriften skal kombineres med deltidsarbeid utenom gårdsdriften	17	18	16
Gården skal i hovedsak være i tillegg til heltidsarbeid utenom gården	39	53	34
N.	185	49	136

Det er i denne undersøkelsen ikke stilt noe direkte spørsmål om hva som er begrunnelsen for de valg som tas med hensyn til inntektsstrategi. Det er likevel klare indikasjoner på at det henger klart sammen med brukets inntektspotensiale. I kapittel 3 delte vi inn brukene etter en indeks basert på oppgitte svar om hvilken inntektsmessig betydning bruket kunne ha. Vi fant ingen forskjeller i hvor interesserte de odelsberettigete er i å benytte odelsretten sin etter hvor god økonomien er. Vi har også sett at få oppgir at det å ha en gård med god økonomi er viktigste grunn til å overta (kapittel 2). Årsaken til at de odelsberettigete ser ut til å overta bruk med et svakt inntektspotensiale i like stor grad som de brukene med best inntektspotensiale ser ut til å ligge i at de odelsberettigete kompenserer manglende inntekter fra gården med å arbeide mer ute. Som vi ser av tabell 56, oppgir 75 prosent av de med best økonomi at

5 30 prosent av cellene har mindre enn forventet verdi.

bruket skal være eneste viktige inntektskilde for familien, eller at enten den odelsberettigete selv eller ektefelle skal være heltidsbonde. I gruppen med dårligst inntektspotensiale oppgir bare 21 prosent det samme. Nesten sju av ti i gruppen med det dårligste inntektspotensialet oppgir at gården skal være i tillegg til heltidsarbeid utenom, mot drøyt én av ti i gruppen med best økonomi.

Tabell 56. Inntektsstrategi etter gårdens inntektspotensiale (i prosent)[6]

P = ,00 B = best økonomi, M = middels økonomi, D = dårligst økonomi	B	M	D
Bruket skal være eneste viktige inntektskilde for familien	15	4	2
Odelsberettiget eller ektefelle skal være heltidsbonde, den andre skal ha annet arbeid	60	37	19
Gårdsdriften skal kombineres med deltidsarbeid utenom gården	15	23	10
Gården skal i hovedsak være i tillegg til heltidsarbeid utenom	11	37	69
N.	55	71	58

9.2 Endringer i driftsomfanget

Over halvparten, 54 prosent av de odelsberettigete, tror at de kommer til å drive bruket videre med omtrent det samme driftsomfanget som i dag. 35 prosent ønsker å øke omfanget av produksjonen, og 10 prosent ser for seg at de kommer til å redusere. Det ser ut som om det kan være en viss forskjell mellom kvinner og menn. Odelsjentene er mindre tilbøyelige til å øke produksjonen enn guttene, de ser ut til å i større grad la omfanget være som i dag eller redusere det.

6 Antallet celler med mindre enn forventet verdi er 25 prosent.

Naturlig nok er de fleste som vil øke produksjonen de samme som tenker at gården skal være eneste inntektskilde for familien eller at den odelsberettigete selv eller ektefelle skal være heltidsbonde. Men også 21 prosent av de som tenker seg at gården skal være i tillegg til heltidsarbeid sier at omfanget skal økes.

Tabell 57. Andeler som tror de kommer til å øke eller redusere driftsomfanget på bruket (i prosent)

P = ,10 A = alle, K = kvinner, M = menn	A	K	M
Driftsomfanget vil bli økt	35	23	39
Driftsomfanget vil bli uendret	54	62	52
Driftsomfanget vil bli redusert	10	15	9
N.	184	47	137

9.3 Nisjeproduksjoner

Landbruket vil sannsynligvis bli mer avhengig av vilje til å vurdere alternative og mer nisjepregete produksjoner enn forholdet har vært tidligere. Vi har spurt de odelsberettigete om det er aktuelt å sette i gang med produksjon av fem forskjellige typer varer og tjenester. Disse er; økologisk produksjon av matvarer, gårdsturisme, utleie av jakt- og fiskerettigheter, honningproduksjon og hestehold. På noen av brukene finnes allerede noen av disse aktivitetene.

Utleie av jakt- og fiskerettigheter er den av de nevnte aktivitetene som i størst grad allerede finnes på gårdene. Det er også forholdsvis mange som oppgir at det er aktuelt å starte opp med dette. Andre produksjoner som mange mener er aktuelle, er hestehold (33 prosent), og økologisk produksjon (29 prosent). I dag driver bare tre prosent av brukene økologisk produksjon i en eller annen form. 20 prosent vurderer også gårdsturisme som en aktuell mulighet for å utvide

inntektsgrunnlaget. Det er små forskjeller mellom kvinner og menn med hensyn til birøkt, gårdsturisme og utleie av jakt- og fiskerettigheter, men ved nærmere undersøkelse kan det se ut som om kvinnene i større grad enn mennene vurderer økologisk produksjon og hestehold som aktuelle driftsformer. Uansett så er de odelsberettigete i følge disse tallene i høy grad villige til å vurdere andre produksjoner i tillegg til de som allerede finnes på gården i dag.

Tabell 58. Andeler som vurderer ulike produksjonsformer som aktuelle/uaktuelle (i prosent)

	Aktuell	Uaktuell	Vet ikke	Finnes allerede	N.
Økologisk produksjon	29	59	9	3	193
Gårdsturisme	20	72	6	3	193
Utleie av jakt- og fiskerettigheter	31	58	2	9	193
Honningproduksjon (birøkt)	11	79	7	2	193
Hestehold	33	57	6	5	19

9.4 Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett at sju prosent av odelsberettigete regner med at gården kommer til å være familiens eneste viktige inntektskilde, mens 31 prosent av gårdene i dag har denne inntektsmessige betydningen for familiene. Dette kan skyldes både endringer i økonomien i landbruket, men det kan også være en videreføring av utviklingen mot stadig flere toinntektshusholdninger. 38 prosent regner med at enten den odelsberettigete selv eller hans eller hennes ektefelle kommer til å være heltidsbonde. 17 prosent vil kombinere gårdsdriften med deltidsarbeid og 39 prosent oppgir at gården vil være i tillegg til heltidsarbeid ved siden av. Det er en klar

sammenheng mellom inntektsstrategi og opplysningene de odelsberettigete har gitt om inntektspotensialet på gården beskrevet i kapittel 3. De odelsberettigete som oppgir at gården har et lavt inntektspotensiale legger i større grad opp til at arbeid utenom skal ha en større betydning enn de som oppgir at gårdens inntektspotensiale på gården er bedre.

På spørsmål og interesse for å sette i gang med utradisjonell og nisjepreget produksjon, viser det seg at forholdsvis mange er interesserte og oppgir at dette er aktuelt for de i framtida.

10 Oppsummering og konklusjoner

I dette kapittelet skal vi oppsummere det vi så langt har gått igjennom. Det kan være lurt å igjen trekke fram problemstillingene for undersøkelsen.

1. Avdekke hvordan rekrutteringssituasjonen er på bakgrunn av opplysninger gitt av personer som har første odelsrett til gård, samt søke å avdekke hvilke mekanismer som virker når beslutning om overtakelse tas.

2. Avdekke forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder overtakelse eller ikke, og hvilke mekanismer som gjør at kvinner og menn i ulik grad ønsker å benytte sin odelsrett.

3. Avdekke hvilken husholdsstrategi de odelsberettigete tenker å føre i framtida med hensyn til inntektssammensetting og mulige konsekvenser dette får for landbruket som næring.

For de to første av disse problemstillingene laget vi en modell for hvilke faktorer som virker når beslutning om overtakelse eller ikke finner sted. Vi valgte å dele disse faktorene inn i to hovedgrupper; de økonomiske og de ikke økonomiske faktorene.

10.1 Rekrutteringssituasjonen

Et stort flertall av de odelsberettigete ser ut til å enten ha bestemt seg for å ta over, eller tror selv at de kommer til å gjøre det. Nesten halvparten av guttene og omtrent to av ti jenter har bestemt seg for å ta over gården som de har odelsrett til. Ytterligere 30 prosent av jentene og 31 prosent av guttene tror at de kommer til å ta over. I tillegg til at

det er mange flere menn enn kvinner som vet/tror at de skal benytte odelsretten, er det et skille mellom menn og kvinner i hvor bestemte de er på dette. En høyere andel av kvinnene er usikre på hvorvidt de kommer til å ta over.

Det er liten forskjell mellom aldersgruppene. Hovedforskjellen er at de eldre i større grad enn de yngre har bestemt seg. Dette er ikke rart i og med at det for mange av de yngres del er forholdsvis langt fram i tid til de blir nødt til å ta den endelige avgjørelsen.

De viktigste årsakene til at de odelsberettigete ønsker å ta over er at de er interesserte i gårdsarbeid, at de ønsker å beholde gården i familien, eller at de ønsker å bo på hjemstedet. De fleste ser ut til å velge å ta over eller la det være i tråd med det de ville gjort hvis de kunne velge helt fritt, men ikke alle. Jenter lar i større grad enn gutter være å ta over gården, selv om de aller helst ville valgt å gjøre det hvis de kunne velge fritt. På den andre siden er det flere gutter enn jenter som oppgir at de tar over selv om de helst ville latt det være.

10.2 De økonomiske faktorene

Vi har stilt spørsmål til de odelsberettigete om egenskaper ved gårdsbrukene deres, om deres syn på inntektssituasjonen i landbruket og om bostedspreferanser, utdanning og vurdering av arbeidsmarkedet på det stedet der gården ligger. Totalt sett ser det ikke ut som om disse forholdene spiller noen avgjørende rolle for de fleste når beslutning om overtakelse tas, men noen trekk finner vi det likevel verdt å trekke fram.

10.2.1 Egenskaper ved brukene

Vår hypotese var at de gårdene som hadde det beste utgangspunktet for å spille en vesentlig rolle med hensyn til en families inntekter, i større grad ville bli overtatt av den personen som har første odelsrett, enn gårder som har liten økonomisk betydning. Vi har i denne undersøkelsen ikke kunnet slå fast at det er slik. Vi fant at det totalt sett ikke ser ut til å spille noen rolle om bruket befinner seg i gruppen med best økonomi, middels økonomi eller dårligst økonomi. Vi fant imidlertid at kvinner og menn trekker i motsatt retning; kvinner ser ut til å foretrekke bruk i gruppen med dårligst økonomi framfor brukene i gruppen med best økonomi. Mennene i vårt utvalg har en svak tendens til å foretrekke brukene i gruppen med best økonomi. Forskjellene er her ikke statistisk signifikante verken for kvinnenes eller mennenes del.

Vi fant også forskjeller mellom odelsguttene og odelsjentene når det gjelder å foretrekke små eller store bruk, bruk hvor det er foretatt større investeringer i bygninger og/eller maskiner og med hensyn til antall årsverk som brukene har. På alle disse punktene trekker kvinner og menn i motsatt retning. Kvinner ser ut til å foretrekke bruk med mindre enn 100 dekar, hvor det ikke er foretatt større investeringer, og hvor det ikke er mer enn ett årsverk. Mennene ser ut til å foretrekke det motsatte. Siden alle disse variablene trekker i én retning for kvinner og i motsatt retning for menn, ser det ut som om det er hold i en påstand om at menn opptrer i tråd med vår innledende hypotese; gårder med det beste inntektspotensialet blir i større grad overtatt enn gårder med et dårligere inntektspotensiale. Kvinner derimot, ser ut til å opptre stikk i strid med denne hypotesen.

10.2.2 Landbrukspolitikken og det å jobbe som bonde

Det er ikke store forskjeller i holdning verken til landbruksyrket som sådan eller til den landbrukspolitikken som føres enten de odelsberettigete har tenkt å ta over eller ikke. Det er noen flere av de som skal ta over som ser de positive sidene ved yrket enn blant de som ikke skal ta over. De som skal ta over vektlegger også de negative sidene i noe mindre grad enn de som ikke tar over.

De aller fleste, enten de tar over eller ikke, mener at inntektene i landbruket er for lave og at mange vil kvie seg for å ta over på grunn av den landbrukspolitikken som føres. Det ser likevel ikke ut som om landbrukspolitikken i seg selv fører til at noen unnlater å ta over. De positive sidene ved yrket ser ut til å veie tyngre for den enkelte når beslutning om overtakelse tas. De odelsberettigete som ikke skal ta over ser ut til å vurdere påstandene om landbrukspolitikken på samme måte som de som skal ta over. Hovedforskjellen ligger i at de som ikke skal ta over stiller seg likegyldige til en del av påstandene i større grad enn de som tar over.

10.2.3 Bosted, utdanning og arbeid

Vi har sett at bosted, utdanning og arbeidsmarked har betydning for om de odelsberettigete ønsker å benytte odelsretten eller ikke. Vi har også sett at det er til dels betydelige forskjeller mellom odelsguttene og odelsjentene med hensyn til disse faktorene.

Tilknytning til bygda har stor betydning for om de odelsberettigete tror at de kommer til å ta over gården eller ikke. Odelsjentene forlater i større grad hjemstedet enn odelsguttene. Av jentene som er 20 år eller eldre bor bare omlag halvparten i hjemkommunen. Årsakene til at jentene forlater hjemstedet er først og fremst for å studere. Hele fire av ti oppgir dette som grunn. Den nest viktigste grunnen for jentene er

arbeid. Dette gjelder 26 prosent av utvalget. 13 prosent av jentene oppgir familiære årsaker for at de flyttet hjemmefra. Dette kan bety enten at de flytter for å stifte familie eller fordi de ikke lenger ønsker å bo nært foreldrene. I den grad jentene "bindes opp" av familie, og derfor velger å ikke overta gården, er det mer sannsynlig at dette for de flestes vedkommende skjer etter at de allerede har flyttet av andre grunner.

Guttene skiller seg fra jentene ved at de i større grad blir boende på hjemstedet. Mens halvparten av jentene forlater hjemkommunen gjelder det samme bare 29 prosent av guttene. De viktigste grunnene til at odelsguttene flytter hjemmefra er for å ta arbeid (33 prosent av de som flyttet), og for å ta utdanning (28 prosent). Svært få av guttene (4 prosent), forlot hjemstedet av familiære grunner. Det ser ut som om odelsguttene som flytter hjemmefra i større grad enn jentene tenker seg å komme tilbake til hjemkommunen. En indikasjon på det er at 71 prosent av odelsguttene som ikke lenger bor på hjemstedet, likevel tenker seg at de kommer til å ta over gården. For jentenes del er det bare 33 prosent av de som har flyttet hjemmefra som tror at de kommer til å gjøre det samme.

De aller fleste av de odelsberettigete har tatt videregående utdanning, men bare 20 prosent har tatt landbruksskole. Av jentene er det bare 13 prosent med landbruksutdanning på videregående skoles nivå. Nesten alle som tar landbruksskole sier at de ønsker å benytte sin odelsrett.

Våre data tyder ikke på at odelsrett i seg selv gjør at man velger bort utdanning i større grad enn resten av befolkningen, for svært mange har også valgt å ta høyere utdanning. Det er imidlertid en stor forskjell mellom odelsguttene og odelsjentene med hensyn til å ta høyere utdanning. Mens 68 prosent av jentene har tatt eller har planer om

dette, gjelder det samme for 46 prosent av odelsguttene. Det ser ut som om de som har tatt høyere utdanning i litt mindre grad enn de uten velger bort gården. Tendensen er imidlertid for liten til at vi med sikkerhet kan si at det er slik.

De fleste av odelsguttene og odelsjentene bekymrer seg lite for arbeidsmarkedet på stedet der gården ligger. Det er likevel noen flere som bekymrer seg for dette hvis de bor i usentrale områder eller i kommuner som er i befolkningsmessig tilbakegang. Når det gjelder utdanning ser det ut som om jenter med lav utdanning bekymrer seg mer enn de med høy uansett hvor de bor. For mennenes del ser dette bare ut til å gjelde i sentrale områder. Det kan også se ut som om de med høy utdanning har vanskeligere for å tilpasse seg arbeidsmarkedet i usentrale områder. De som bekymrer seg for arbeidsmarkedet tar i noe mindre grad over gården enn de som ikke bekymrer seg for arbeidsmarkedet på hjemstedet.

10.3 De ikke økonomiske faktorene

De ikke økonomiske faktorene som vi har sett på (forhold rundt oppvekst, familie og erfaring med gårdsarbeid) viser seg å ha stor betydning for hvorvidt de odelsberettigete velger å ta over gården eller ikke. Det er også her vi finner de største forskjellene mellom kvinner og menn, og som dermed kan anses å være de viktigste årsakene til at kvinner tar over i langt mindre grad enn menn.

10.3.1 Erfaring fra gårdsarbeid

Det er store forskjeller mellom gutter og jenter når det gjelder i hvor stor grad de har vært aktivt med i arbeidsoppgavene som utføres på gårdene. Odelsguttene har vært med i et større spekter av oppgaver enn odelsjentene. Jentene har først og fremst deltatt i husdyrarbeidet

og i manuelt arbeid i forbindelse med onnene. Guttene har i tillegg til å delta i de samme oppgavene som jentene, også deltatt i arbeid som innebærer bruk av traktor og i forbindelse med vedlikehold og reparasjoner av bygninger og maskiner. Når det gjelder husarbeidet som utføres på gården har derimot guttene sluppet atskillig lettere unna enn jentene, og det ser ut som om likestillingsarbeidet på gården har kommet kortere innenfor våningshuset enn i driftsbygninger og på jordene.

I hvor stor grad de odelsberettigete har deltatt aktivt i arbeidsoppgavene har betydning for om de odelsberettigete, både gutter og jenter, har bestemt seg for eller tror at de kommer til å overta. 71 prosent av de aktive jentene tror eller vet at de kommer til å ta over, mot 47 prosent av jentene som har vært mindre aktive. For guttenes del oppgir 89 prosent av de aktive at de vil ta over, mot 69 prosent av de mindre aktive.

I og med at jentene i mindre grad har deltatt i et bredt spekter av oppgaver, har vi undersøkt om det er avgjørende for dem å ha en ektefelle som hjelper til i gårdsarbeidet. Av de som i utgangspunktet har tenkt å ta over gården ville nesten seks av ti overta selv om ektefellen hadde gjort det klart for dem at han ikke ønsket å hjelpe til, mot drøyt åtte av ti menn som hadde fått beskjed om det samme av sin ektefelle.

10.3.2 Foreldre og andre rollemodeller

Mor og far har sannsynligvis større mulighet til å påvirke spesielt jentene til å overta (eller for den saks skyld til å ikke overta) enn de selv er klar over. Hvorvidt mor deltar med en høy grad av ansvar i gårdsarbeidet har stor betydning for om døtrene ønsker å ta over gården eller ikke. Mens 66 prosent av jentene som har en mor med

mye ansvar ønsker å ta over, gjelder det samme 46 prosent av jentene som har en mor med mindre ansvar for arbeidet på gården. Hvis mor er trippelarbeidende; det vil si deltar med stort ansvar i gårdsarbeidet i tillegg til husarbeid og lønnsarbeid, så ønsker hele 71 prosent av odelsjentene å ta over. For guttenes del spiller det ingen rolle hva mor gjør for om de selv ønsker å overta.

Det å være mye sammen med far vil for de flestes del innebære å ha muligheten til å være med i de mange oppgavene som utføres på bruket, i og med at det i de fleste tilfellene er far som har hovedansvaret for gårdsdriften. Det er mange flere av odelsguttene enn av odelsjentene som har vært mye sammen med far under oppveksten. For jentene spiller det en stor rolle hvorvidt de har vært mye sammen med far eller ikke. 71 prosent av disse jentene sier at de kommer til å ta over, mot 45 prosent av jentene som har vært mest sammen med mor. Det ser ut som om samværet med far kan ha betydning også for guttene, men i langt mindre grad enn for jentene. De fleste guttene ser ut til å ha lyst til å overta uavhengig av hva far og mor gjør.

Vår undersøkelse tyder ikke på at kvinnelige gårdbrukere fungerer som forbilder for odelsjentene på en slik måte at flere jenter velger å ta over hvis de kjenner andre kvinner med hovedansvar for gården. Men det å ha venner på stedet som også skal ta over gård spiller en rolle både for odelsguttene og odelsjentene.

10.3.3 Yngre søsken som utfordrer odelsretten

Både odelsgutter og odelsjenter med yngre aktive søsken velger i større grad å ikke ta over, enn de som ikke har hatt denne konkurransen. Men yngre og mer aktive søsken er et større problem for jentene enn det er for guttene. Nesten ingen gutter oppgir at de har

søsken som har deltatt mer enn de selv i gårdsdriften (7 prosent), mens 41 prosent av jentene har søsken som har gjort mer enn dem selv.

Vi har videre sett på foreldrenes holdning til at odelsbarna skal ta over. Det er her et markant skille mellom gutter og jenter med hensyn til om det er en opplagt sak at odelsbarnet skal ta over, eller om foreldrene synes det er viktigst at ett av barna tar over, og dermed ikke nødvendigvis den som har best odel. Guttene er atskillig mer sikre på at akkurat de er de som er mest ønsket, og med andre ord nærmest udiskutable som overtakere. "Det ligger i kortene". Jentene har i større grad valgt å svare at foreldrene ikke foretrekker noen av barna spesielt.

10.3.4 Oppsummering av forskjellene mellom gutter og jenter

Så langt har vi gått gjennom de faktorene som vi har undersøkt. Det har vist seg å være store forskjeller mellom gutter og jenter, både med hensyn til de økonomiske faktorene, men spesielt mye når det gjelder de ikke-økonomiske faktorene. Jenter har mindre erfaring med gårdsarbeid, de er i større grad utsatt for konkurranse fra yngre søsken og i hvilken grad deres mødre har vært aktive i gårdsarbeidet spiller en stor rolle for dem. I tillegg flytter jenter i større grad hjemmefra enn guttene, de tar i større grad høyere utdanning enn guttene og de er mer bekymret for arbeidsmarkedet på stedet. Jentene ser ut til i større grad enn guttene å velge å ta over små bruk som skal drives i kombinasjon med arbeid utenom gården enn guttene.

Noe av årsaken til at jentene søker de små brukene, hvor det ikke er foretatt større investeringer, og som ikke har mer enn ett årsverk kan være at de ikke i samme grad som guttene føler at de strekker til. Som vi har sett har de erfaring fra et mindre spekter av arbeidsoppgaver på

gården, og de er kanskje mindre forberedte på å ta over bruk hvor det er investert i maskiner og utstyr da dette også innebærer en større økonomisk risiko med hensyn til den gjelden som også finnes på disse brukene. Som vi har sett er også gutter mer interesserte i de større brukene, og dette kan innebære at et av elementene i forklaringen er at jentene møter større konkurranse fra yngre brødre på større bruk.

Det er ikke mange av jentene i vårt utvalg som oppgir at de lar være å ta over bruket fordi foreldrene helst ikke vil at de skal. På mange måter kan det se ut som om jentene har et mer reelt valg enn det guttene har. Det ser ut som om de utsettes for mindre press, spesielt hvis de har yngre brødre. Men det er også slik at noen jenter som aller helst skulle sett at de kunne tatt over gården lar det være av ulike årsaker. Noen av disse henviser til yngre og mer aktive søsken og noen til at foreldrene ikke ønsker det, men de fleste oppgir "andre årsaker".

Til slutt er det også verdt å minnes at jentene i vår undersøkelse er mye mer usikre på om de skal ta over gården eller ikke. Hvordan det til slutt går med kjønnssammensettingen i norsk landbruk er dermed ikke klart etter denne undersøkelsen, selv om det lover godt at så mange som halvparten av jentene i utvalget vårt sier at de enten vet eller tror at de skal ta over.

10.4 Framtidsplanene til de som overtar - problemstilling 3

Sju prosent av odelsberettigete som tror eller vet at de skal ta over gården regner med at gården kommer til å være familiens eneste viktige inntektskilde, mens 31 prosent av gårdene i dag har denne inntektsmessige betydningen for familiene. Dette kan skyldes både endringer i økonomien i landbruket, men det kan også være en

videreføring av utviklingen mot stadig flere toinntektshusholdninger. 38 prosent regner med at enten den odelsberettigete selv eller hans eller hennes ektefelle kommer til å være heltidsbonde. 17 prosent vil kombinere gårdsdriften med deltidsarbeid og 39 prosent oppgir at gården vil være i tillegg til heltidsarbeid ved siden av. Det er en klar sammenheng mellom inntektsstrategi og opplysningene de odelsberettigete har gitt om inntektspotensialet på gården beskrevet i kapittel 3. De odelsberettigete som oppgir at gården har et lavt inntektspotensiale legger i større grad opp til at arbeid utenom skal ha en større betydning enn de som oppgir at gårdens inntektspotensiale på gården er bedre.

På spørsmål og interesse for å sette i gang med utradisjonell og nisjepreget produksjon, viser det seg at forholdsvis mange er interesserte og oppgir at dette er aktuelt for de i framtida.

Litteratur

Blytt, Halfdan og Ingerid Gunnerød. 1995. *Eiendomspriser i landbruket.* Rapport nr. 2 - 1995, Landbrukets Utredningskontor, Oslo.

Byfuglien, J. 1991. Fortsatt sterkest vekst i sentrale regioner. *Samfunnsspeilet.* Nr. 2, 1991, Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

Eldby, Hanne. 1996a. *Rekruttering til landbruket - et forprosjekt.* Kortnotat nr. 1, 1996, Landbrukets Utredningskontor, Oslo.

Eldby, Hanne. 1996b. *Landbrukets utviklingsfond og 75-prosentregelen.* Kortnotat nr. 2, 1996, Landbrukets Utredningskontor, Oslo.

Fyhn, Asbjørg. 1985. *Makt og kjærlighet i jordbruket. Ei drøfting av betingelsene for kvinnerekruttering til jordbrukets produksjon og organisasjon.* Hovedoppgave i samfunnsvitenskap, Institutt for Samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

Johnsen, Monica. 1986. *Faktorer som kan påvirke odelsjentenes bruk av odelsretten. En spørreundersøkelse blant odelsberettigete i Oppland, Rogaland og Østfold.* Hovedoppgave ved Institutt for Landbruksøkonomi, Norges Landbrukshøgskole, Ås.

Jørgensen, T. 1993. Studenttallseksplosjonen. *Samfunnsspeilet.* Nr. 4, 1993. Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

Lutnæs, Odd. 1996. *Befolkningsutviklingen i landbrukskommunene.* Kortnotat nr. 4, 1996, Landbrukets Utredningskontor, Oslo.

NOU, 1991:2C. *Norsk landbrukspolitikk. Utfordringer, mål og virkemidler*. Oslo.

Seippel, Ørnulf. 1996. *Frivillige organisasjoner i et samfunn i endring*. Rapport nr. 2/96, Prosus, Oslo.

Statistisk Sentralbyrå. 1994. *Standard for kommuneklassifisering 1994*. Oslo.

Stræte, E. P. & R. Tobro. 1988. *Hvem forlater jordbruket - og hvorfor?* Arbeidsrapport nr. 13, Landbrukspolitisk Forskningsprogram, Noregs Landbruksvitskaplege Forskningsråd.

Strøm, Bjørn m.fl. 1996. *Levekår for norske bønder - hovedrapport*. Rapport 1-1996, Landbrukets Utredningskontor, Oslo.

Ølnes, Anna. 1989. *Odelsjenter - Barrierer og muligheter*. Rapport nr. 1, 1989, Senter for Bygdeforskning, Trondheim.

Vedlegg 1.

UNDERSØKELSE BLANT DE SOM HAR ODELSRETT

1. BAKGRUNN, METODE OG UTVALG

1.2. Bakgrunn og formål

Hovedformålet med undersøkelsen er å kartlegge fakta og holdninger blant de som har odelsrett. Norsk Gallup Institutt A/S har gjennomført denne undersøkelsen på oppdrag fra Landbrukets utredningskontor.
Prosjektansvarlig hos Norsk Gallup Institutt A/S har vær Bente Pettersen.

1.2. Metode

Intervjuingen ble foretatt ved hjelp av telefonintervju (CATI) eller personlig intervju hjemme i husstanden. Alle personene i utvalget ble kontaktet av intervjuerne over telefon og tidspunkt for intervju ble avtalt. Respondenten kunne selv velge intervjumetode og det fleste valgte å bli intervjuet på telefon. Spørreskjema for undersøkelsen følger vedlagt.

1.3. Feilkilder

Resultatene fra en intervjuundersøkelse vil alltid være beheftet med visse feilkilder. Feilkildene kan oppstå både ved planlegging og ved innsamling av data og databearbeiding.

Feilene kan inndeles i fem typer:

- Utvalgsskjevhet
- Innsamlings- og bearbeidingsfeil
- Skrivebordsintervju
- Frafall
- Utvalgsvarians

Utvalgsskjevhet
Utvalgsskjevhet oppstår ved at personer med bestemte kjennemerker og bestemt adferd ikke blir representert i utvalget i samme grad som de forekommer i populasjonen.

Dette kan skje enten ved trekking av selve utvalget, eller ved at uttrukne personer i bestemte grupper har særlig høyt frafall.

Innsamlings- og bearbeidingsfeil
Målingsfeil oppstår ved at intervjupersonen på grunn av misforståelser av spørsmålet, minnesfeil e.l. gir feil svar. Minnesfeil må en anta forekommer i forbindelse med spørsmål om hendelser over en lengre tidsperiode. Målingsfeil kan også oppstå ved at intervjusituasjonen påvirker respondentens svar, eller ved intervjueren misforstår respondenten. Bearbeidingsfeil er i dette tilfellet feil som kan oppstå når intervjueren registrerer kodene på skjermen eller ved overføring av opplysningene til maskinlesbar form. Gjennom maskinelle kontroller prøver vi å avsløre og rette opp slike feil Det er imidlertid på det rene at vi ikke kan oppdage alle feil av denne typen.

Skrivebordsintervju
I en intervjuundersøkelse kan vi aldri garantere for at intervjuene faktisk er gjennomført. For å avdekke såkalte "skrivebordsintervju" har vi hele tiden en "supervisor" til stede som kontrollerer at intervjuerne faktisk gjennomfører intervjuene. I tillegg blir det tatt stikkprøver og en del respondenter blir ringt opp igjen for å kontrollere at intervjuet og hele intervjuet er blitt gjennomført. Denne individkontrollen blir gjort for å sikre kvaliteten på de avgitte svarene.

Frafall
Frafallsfeil kan oppstå fordi det ikke oppnås intervju hos den utvalgte respondent. Frafallet reduseres ved callbacks. Frafall kan skyldes at respondenten ikke er tilgjengelig i intervjuperioden eller at personen ikke ønsker å bli intervjuet.

Utvalgsvarians
Den usikkerhet vi får i resultatene fordi vi bygger på opplysninger om bare den del av populasjonen, kalles ofte utvalgsvarians. Standardavviket er et mål på denne usikkerheten. Størrelsen på standardavviket avhenger bl.a. av tallet på observasjoner i utvalget og fordelingen til de aktuelle kjennemerker i hele populasjonen. Gallup har ikke foretatt nøyaktige beregninger av størrelsen på standardavviket for denne undersøkelsen. Tabellen nedenfor antyder prosenttall.

STØRRELSEN PÅ STANDARDAVVIKET I %

%	5(95)	10(90)	20(80)	30(70)	40(60)	50(50)
100	4,3	5,9	7,9	9,0	9,6	9,8
200	3,0	4,2	5,5	6,4	6,8	6,9
400	2,2	3,0	3,9	4,5	4,8	4,9
800	1,5	2,1	2,8	3,2	3,4	3,5
1000	1,4	1,9	2,5	2,8	3,0	3,1
1200	1,2	1,7	2,3	2,6	2,8	2,9
2500	0,9	1,2	1,6	1,8	1,9	2,0

1.4. Utvalg -trekking og størrelse
Ved gjennomføringen av levekårsundersøkelsen blant bønder i 1995 ble det foretatt en rekruttering av odelsberettigede til gården. Utgnagspunktet som utvalgstrekkingen er således et representativt utvalg av bønder i Norge.

1.5. Netto utvalg og oppnåelsesprosent

I en intervjuundersøkelse vil det alltid forekomme frafall. Grunnlaget for utvalget var et utvalg av 1453 bønder. For 845 av disse finnes det en person 15 år eller eldre som har 1.odelsrett til gården. Av disse ble 603 navn rekruttert til denne undersøkelsen. Det viste seg at 69 av disse var ufullstendig i form av mangelfull navn eller adresse.
Før vi startet undersøkelsen ble det gjennomført 11 testintervju. Vi stod da igjen med et utvalg på 523.

Frafall fra en undersøkelse kan skyldes at respondent ikke ønsker å bli intervjuet (nekt), at respondenten er bortreist eller ikke kan treffes i den aktuelle intervjuperioden eller at man ikke oppnår kontakt med respondent av ukjent årsak. Sistnevnte kan skyldes feil navn, adresse osv.

Brutto utvalg for beregning av oppnåelsesprosent:
523 100%
Frafall grunnet nekt
41 8%
Frafall grunnet avbrudt intervju
10 2%
Frafall grunnet ikke tilgjengelig i intervjuperioden
60 11%
Frafall grunnet ikke tilgjengelig på stedet (oppnår ikke kontakt)
73 14%
Frafall ikke i målgruppen
24 5%
Frafall feil nummer
32 6%
Antall gjennomførte intervju:
283 54%

Vi har i denne undersøkelsen er oppnåelsesprosent på 54% og et frafall på 46%.

1.6. Gjennomføringstidspunkt

Feltarbeidet ble gjennomført i perioden 30. april til 21. juni 1996.

Oslo, 7. oktober 1996
Norsk Gallup Institutt A/S

Bente Pettersen
Prosjektleder

<G1> Registrer kjønn

Mann..... 19* 1

Kvinne..... 2

<G2> Hva er din alder?

15-19 år..... 20* 1

20-24 år..... 2

25-31 år..... 3

32-39 år..... 4

40-49 år..... 5

50 år+..... 6

Ubesvart..... 7

DEL 1. EGENSKAPER VED GÅRDEN

© Copyright Gallup 1996

<SP1> HVA ER GÅRDENS PRODUKSJONSRETNINGER?
VI ØNSKER AT DU SKAL OPPGI DE FIRE VIKTIGSTE. NR. 1 ER VIKTIGST, NR. 2 ER NEST VIKTIGST, NR. 3 ER TREDJE VIKTIGST OG NR. 4 ER FJERDE VIKTIGST.

TIL INTERVJUER: dersom det er noen produksjonsretninger som er like viktig - så gi dem likevel nummer i rekken.

-	Viktigst	Nest viktigst	Tredje viktigst	Fjerde viktigst
Melkeproduktsjon (ku)	21* 1	22* 1	23* 1	24* 1
Melkeproduksjon (geit)	2	2	2	2
Sauehold	3	3	3	3
Slaktegrisproduksjon	4	4	4	4
Smågrisproduksjon	5	5	5	5
Egg	6	6	6	6
Fjørfekjøttproduksjon	7	7	7	7
Storfekjøttproduksjon	8	8	8	8
Korn	9	9	9	9
Frukt	10	10	10	10
Grønnsaker/veksthus	11	11	11	11
Honning (birøkt)	12	12	12	12
Poteter	13	13	13	13
Skog/tømmer	14	14	14	14
Gress/Høy	15	15	15	15
Blomster/planteproduksjon	16	16	16	16
Hester	17	17	17	17
Annet	18	18	18	18
Vet ikke	19	19	19	19
Vil ikke svare	20	20	20	20

© Copyright Gallup 1996

<SP2> HVILKEN TYPE AREAL TILHØRER BRUKET OG HVOR STORT ER OMFANGET?

AREALET ER:	ANT. DEKAR/MÅL-DEKAR ER DET SAMME SOM MÅL
Dekar dyrket mark	25* __|__|__|
Dekar skog	26* __|__|__|
Dekar annet	27* __|__|__|

<SP3> Hvem driver bruket i dag?
BARE ETT KRYSS MULIG

Ubesvart..... 28* 1
vet ikke..... 2
Hovedsakelig mor..... 3
Hovedsakelig far..... 4
Mor og far sammen..... 5
Mine foreldre og jeg sammen 6
Bror..... 7
Annet..... 8
Respondenten..... 9

Annet, nemlig:

_____

_____

<SP4> Hvor mange årsverk blir utført på bruket pr. år?
HVIS VET IKKE TAST 888 - HVIS UBESVART TAST <ESC>D

29* ☐☐☐

<SP5> Hvis du skal vurdere den økonomiske siden ved bruket som du har 1. odelsrett til, hvordan vil du karakterisere inntektsmulighetene på bruket?
TIL INTERVJUER: DETTE ER EN VURDERING AV HVA IO MENER KAN VÆRE SITUASJONEN FOR BRUKET -ALTSÅ UAVHENGIG AV OM IO HAR EN KJEMPEINTERESSANT JOBB SO HAN/HUN UANSETT VIL FORTSETE I ELLER LIGNENDE FORHOLD
LES OPP

Bruket kan være eneste inntektskilde for en familie..... 30* 1

Bruket kan være eneste inntektskilde for en familie hvis vi foretar utviding eller omlegging... 2

Bruket kan være hovedinntektskilde hvis jeg eller eventuelt ektefelle/samboer arbeider noe ved siden av..... 3

Bruket kan være hovedinntektskilde hvis jeg eller eventuelt ektefelle/samboer arbeider noe ved siden av, og vi foretar utviding eller omlegging..... 4

Bruket har liten økonomisk betydning. Mest sannsynlig vil økonomien tilsi at både jeg og (framtidig) ektefelle må arbeide utenfor gårdsbruket..... 5

Vet ikke..... 6

Ubesvart..... 7

<SP6> Er bruket i dag dine foreldres eneste, viktigste inntektskilde?
TIL INTERVJUER: JA, VIL HER SI ENESTE OG VIKTIGSTE- UNNTAK ER HVIS ANNEN INNTEKT ER VELDIG LITEN SOM F.EKS. ET STYREHONORAR EL.

Ja..... 31* 1
Nei..... 2
Vet ikke..... 3
Ubesvart..... 4

© Copyright Gallup 1996

HVIS NEI I <SP6>

<SP7> HVOR MYE ARBEIDER DINE FORELDRE UTENOM BRUKET:

-	Mor	Far
Jobber heltid utenfor bruket	32* 1	33* 1
Jobber deltid utenfor bruket	2	2
Jobber sesong/ periodevis utenfor bruket	3	3
Jobber ikke utenfor bruket	4	4
Vet ikke	5	5
Vil/kan ikke svare	6	6

HVIS MOR ARBEIDER UTENFOR BRUKET

<SP8> Hva slags arbeide har mor?

Vil ikke svare..... 34* 1

Vet ikke..... 2

Offentlig tjenesteyting.... 3

Privat tjenesteyting..... 4

Privat vareproduksjon (industri/håndverk)..... 5

Anleggsvirksomhet..... 6

Annet..... 7

HVIS FAR ARBEIDER UTENFOR BRUKET

<SP9> Hva slags arbeide har far?

Vil ikke svare..... 35* 1

Vet ikke..... 2

Offentlig tjenesteyting.... 3

Privat tjenesteyting..... 4

Privat vareproduksjon (industri/håndverk)..... 5

Anleggsvirksomhet..... 6

Annet..... 7

<SP10> ALLE
Har DINE FORELDRE FORETATT STØRRE INVESTERINGER I . MASKINER ELLER DRIFTSBYGNINGER I LØPET AV DE SISTE FEM ÅRENE? (Nytt driftsapparat/ innredninger i fjøs)

-	Maskiner	Bygninger
Ja	36* 1	37* 1
Nei	2	2
Vet ikke	3	3
Ubesvart	4	4

<SP11> Har større investeringer blitt diskutert med deg og/eller eventuelt med søsken med tanke på at en av dere skal overta?

Ja..... 38* 1

Nei..... 2

Vet ikke..... 3

Vil ikke svare..... 4

<SP12> Hvordan vil du karakterisere gårdens produksjonsapparat?
LES OPP

Det er moderne og velholdt. 39* 1

Det trengs noen investeringer..... 2

Det trengs omfattende investeringer for at noen skal kunne drive videre.... 3

Vet ikke..... 4

Vil ikke svare..... 5

UTDANNING

© Copyright Gallup 1996

<SP13> HVILKEN TYPE VIDEREGÅENDE UTDANNING PLANLEGGER DU Å TA FATT PÅ, HOLDER DU PÅ MED ELLER HAR DU ALLEREDE TATT, ELLER HAR DU IKKE NOEN PLANER OM Å TA NOEN AV DISSE UTDANNINGENE?

LES OPP OM NØDVENDIG	Har tatt	Holder på med	Planlegger å ta
Allmennfaglige/ økonomisk adm. fag	40* 1,	41* 1,	42* 1,
Landbruk og naturbruk	2,	2,	2,
Andre yrkesrettete fag	3,	3,	3,
Annet	4,	4,	4,
Ingen av disse	5,	5,	5,
Ubesvart	6,	6,	6,

HVIS HAR TATT/HAR PLANER OM/HOLDER PÅ MED UTDANNELSE I <SP13>

<SP14> OG HVOR MANGE ÅR UTDANNING HAR DU TATT ELLER HAR DU PLANER OM Å TA?

-	ANT. ÅR
Allmennfaglige/ økonomisk adm. fag	43* __|
Landbruk og naturbruk	44* __|
Andre yrkesrettete fag	45* __|
Annet	46* __|

<SP15> Vil den utdanningen du har valgt gi deg studiekompetanse?
DET VIL SI FYLLER DE KRAV SOM STILLES FOR OPPTAK TIL HØYERE UTDANNINGS INSTITUSJONER

Ja..... 47* 1

Nei..... 2

Vet ikke..... 3

Ubesvart..... 4

<SP16> Må du (eller måtte du) flytte hjemmefra for å ta videregående utdanning?

Ja..... 48* 1

Nei..... 2

Vet ikke..... 3

Vil ikke svare..... 4

HVIS JA I <SP16>

<SP17> Hvor ofte reiser du (tror du at du kommer til å reise) hjem i løpet av skoleåret?

Omtrent hver helg..... 49* 1

Omtrent to ganger i måneden 2

Omtrent en gang i måneden.. 3

Sjeldnere enn hver måned... 4

Vet ikke,..... 5

Vil ikke svare..... 6

® Copyright Gallup 1996

HVIS IKKE TATT/INGEN PLANER I <SP13>

<SP18> Hvorfor har du bestemt deg for (eller tror du at) du ikke kommer til å ta videregående utdanning?

Vil ikke svare.....	50*	1,
Vet ikke.....		2,
Jeg liker ikke å gå på skole.....		3,
Jeg har ikke kommet inn på den retningen jeg ønsker...		4,
Jeg ville vært nødt til å flytte fra hjemstedet - og det ønsker jeg ikke.....		5,
Jeg ville vært nødt til å flytte fra hjemstedet - og det har jeg ikke råd til...		6,
Jeg lærer gjennom å jobbe på gården.....		7,
Annet.....		8,

HVIS HAR TATT/HAR PLANER OM/HOLDER PÅ MED UTDANNELSE I <SP13>

<SP19> ALLE
HVILKEN TYPE HØYERE UTDANNING PLANLEGGER DU Å TA FATT PÅ, HOLDER DU PÅ MED ELLER HAR DU ALLEREDE TATT, ELLER HAR DU IKKE PLANER OM Å TA NOEN AV DISSE UTDANNINGENE ELLER ANDRE UTDANNINGER PÅ HØYSKOLE/ UNIVERSITET?

LES OPP OM NØDVENDIG	Har fullført	Holder på med	Planlegger å ta
DH eller "universitetsfag" på høyskole	51* 1,	52* 1,	53* 1,
Sykepleierskole	2,	2,	2,
Lærerhøyskole	3,	3,	3,
Teknisk Høyskole	4,	4,	4,
Handelshøyskole	5,	5,	5,
Landbrukshøyskole	6,	6,	6,
Veterinærhøyskole	7,	7,	7,
Universitet	8,	8,	8,
Annet	9,	9,	9,
Ingen av disse	10,	10,	10,
Ubesvart	11,	11,	11,

© Copyright Gallup 1996

HVIS HAR TATT/HAR PLANER OM/HOLDER PÅ MED UTDANNELSE I <SP19>

<SP20A> OG HVOR MANGE ÅR UTDANNING HAR DU TATT ELLER HAR DU PLANER OM Å TA?

-	ANT. NORME-RTE ÅR
DH eller "universitetsfag" på høyskole	54* __|
Sykepleierhøgskole	55* __|
Lærerhøyskole	56* __|
Teknisk Høyskole	57* __|
Handelshøyskole	58* __|
Landbrukshøyskole	59* __|
Veterinærhøyskole	60* __|
Universitet	61* __|
Annet	62* __|

<SP20> Tenk deg at du ikke behøvde å ta hensyn til f.ek.s eksamenskarakterer, utdanningens lengde, lønn, jobbmuligheter, familieforhold, at du har 1. odelsrett eller om du er gutt eller jente. Hvilket yrke ville du da likt å ha?

Vil ikke svare..... 63* 1,

Vet ikke..... 2,

Besvart..... 3,
Notér 1. yrke:

_____

_____

<SP21> Hvilket yrke ville du velge som nr. 2?

Vil ikke svare..... 64* 1,

Vet ikke..... 2,

Besvart..... 3,
Notér 2. yrke:

_____

_____

<SP22> Og hvilket yrke ville du velge som nr. 3?

Vil ikke svare..... 65* 1,

Vet ikke..... 2,

Besvart..... 3,
Notér 3. yrke:

_____

_____

© Copyright Gallup 1996

<SP23> ALT IALT, HVA VIL DU SI ER DEN VIKTIGSTE GRUNNEN TIL AT DU HAR PLANLAGT/TATT DEN UTDANNINGEN DU HAR PLANLAGT/TATT? DU KAN OPPGI TRE GRUNNER I PRIORITERT REKKEFØLGE: 1 ER VIKTIGST, 2 ER NEST VIKTIGST OG 3 ER TREDJE VIKTIGST.

LES OPP OM NØDVENDIG	Vikti-gst	Nest vikti-gst	Tredje vikti-gst
Mine interesser	66* 1	67* 1	68* 1
Nødvendig ut fra det yrket jeg tok (tar) sikte på	2	2	2
Den var mulig å ta på hjemstedet	3	3	3
Vil gi gode muligheter til arbeid på hjemstedet (der gården ligger	4	4	4
Vil gi meg jobb med gode inntekter	5	5	5
Foreldrene mine ønsket det	6	6	6
Kameratene/ venninnene mine begynte (begynner) der	7	7	7
Kom ikke inn på det jeg helst ønsket, og valgte derfor det jeg gjorde (gjør)	8	8	8
Var (er) usikker på hva jeg ellers skulle gjøre	9	9	9
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med gårdsdrift	10	10	10
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med omsorg for barn	11	11	11
Annet	12	12	12
Vet ikke	13	13	13
Vil ikke svare	14	14	14

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART ANNET PÅ VIKTIGSTE ÅRSAK
<XSP23A>Kan du gjenta den viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	69*	1,
Mine interesser		2,
Nødvendig ut fra det yrket jeg tok (tar) sikte på		3,
Den var mulig å ta på hjemstedet		4,
Vil gi gode muligheter til arbeid på hjemstedet (der gården ligger		5,
Vil gi meg jobb med gode inntekter		6,
Foreldrene mine ønsket det		7,
Kameratene/ venninnene mine begynte (begynner) der		8,
Kom ikke inn på det jeg helst ønsket, og valgte derfor det jeg gjorde (gjør)		9,
Var (er) usikker på hva jeg ellers skulle gjøre		10,
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med gårdsdrift		11,
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med omsorg for barn		12,
Tilfeldigheter		13,
Mange muligheter m.h.t. yrke		14,
Sikkerhetsventil hvis gårdsdriften skjærer seg		15,
Annet		16,

Noter:

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART ANNET PÅ NEST VIKTIGSTE ÅRSAK
<XSP23B>Kan du gjenta den nest viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	70*	1,
Mine interesser		2,
Nødvendig ut fra det yrket jeg tok (tar) sikte på		3,
Den var mulig å ta på hjemstedet		4,
Vil gi gode muligheter til arbeid på hjemstedet (der gården ligger		5,
Vil gi meg jobb med gode inntekter		6,
Foreldrene mine ønsket det		7,
Kameratene/ venninnene mine begynte (begynner) der		8,
Kom ikke inn på det jeg helst ønsket, og valgte derfor det jeg gjorde (gjør)		9,
Var (er) usikker på hva jeg ellers skulle gjøre		10,
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med gårdsdrift		11,
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med omsorg for barn		12,
Tilfeldigheter		13,
Mange muligheter m.h.t. yrke		14,
Sikkerhetsventil hvis gårdsdriften skjærer seg		15,
Annet		16,

Noter:

® Copyright Gallup 1996

HVIS SVART ANNET PÅ TREDJE VIKTIGSTE ÅRSAK
<XSP23C>Kan du gjenta den tredje viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	71*	1,
Mine interesser		2,
Nødvendig ut fra det yrket jeg tok (tar) sikte på		3,
Den var mulig å ta på hjemstedet		4,
Vil gi gode muligheter til arbeid på hjemstedet (der gården ligger		5,
Vil gi meg jobb med gode inntekter		6,
Foreldrene mine ønsket det		7,
Kameratene/ venninnene mine begynte (begynner) der		8,
Kom ikke inn på det jeg helst ønsket, og valgte derfor det jeg gjorde (gjør)		9,
Var (er) usikker på hva jeg ellers skulle gjøre		10,
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med gårdsdrift		11,
Vil gjøre det mulig å kombinere yrke med omsorg for barn		12,
Tilfeldigheter		13,
Mange muligheter m.h.t. yrke		14,
Sikkerhetsventil hvis gårdsdriften skjærer seg		15,
Annet		16,

Noter:

© Copyright Gallup 1996

ARBEID

<SP24> Hva gjorde du i april i år? Velg det som du mener er din hovedbeskjeftigelse.
LES OPP

Var hjemme uten lønnet arbeide på grunn av arbeidsløshet	72*	1
Var hjemmeværende på grunn av omsorg for små barn (under 10 år)		2
Arbeidet i heltidsstilling.		3
Arbeidet i deltidsstillling eller har tilfeldige og kortvarrige jobber		4
Går på skole eller studerer		5
Arbeid på bruket		6
Annet		7
Vil ikke svare		8

HVIS IKKE ARBEIDER PÅ BRUKET i <SP24>

<SP25> I tilegg til din hovedbeskjeftigelse, deltar du regelmessig på helårsbasis i gårdsarbeidet?
MED HELÅRSBASIS MENES I DE PERIODER DA DET ER ARBEID SOM SKAL UTFØRES

Ja	73*	1
Nei		2
Ubesvart		3

HVIS ARBEIDER PÅ BRUKET I <SP24>

<SP26> Er arbeidet på bruket noe du betrakter som heltidsbeskjeftigelse, eller er det (av) tilfeldig og kortvarig arbeid?

Heltidsbeskjeftigelse	74*	1
Tilfeldig og kortvarig arbeid		2
Vil ikke svare		3

HVIS JA I <SP25> og arbeid på bruket i <SP24>

<SP27> Mottar du lønn (timebetaling/dagslønn/månedslønn) for arbeidet du utfører på bruket?
TIL INTERVJUER: IKKE TA MED UKEPENGER HVIS DETTE ER NOE DE VILLE FÅTT MER ELLER MINDRE UAVHENGIG AV HVOR MYE DE ARBEIDER

Ja	75*	1
Nei		2
Vil ikke svare		3

ALLE
<SP28> Med din utdanningsbakgrunn (eventuelt planer) tror du at det vil bli lett for deg å finne arbeid på det stedet der gården ligger eller i akseptabel dagreiseavstand?
TIL INTERVJUER: HER ØNSKER VI AT ALLE SVARER SOM OM DE HAR TENKT Å OVERTA GÅRDEN, UAVHENGIG AV OM DE EGENTLIG HAR TENKT Å GJØRE NOE HELT ANNET.
LES OPP OM NØDVENDIG

Jeg tror/vet at det går greit	76*	1
Jeg er langt fra sikker		2
Jeg tror det blir vanskelig		3
Det vil være umulig		4
Tar jeg over gården skal jeg være heltidsbonde		5
Jeg har allerede en jobb på stedet der gården ligger som passer min utdanningsbakgrunn		6
Annet		7
Vet ikke		8
Vil ikke svare		9

© Copyright Gallup 1996

<SP29> Hvis du har ektefelle/samboer eller en fast kjæreste, hvordan tror du at det vil bli for han/henne å finne arbeid på det stedet der gården ligger eller i akseptabel dagreiseavstand?
LES OPP OM NØDVENDIG

Jeg tror/vet at det går greit	77*	1
Jeg er langt fra sikker		2
Jeg tror det blir vanskelig		3
Det vil være umulig		4
Tar jeg over gården skal jeg være heltidsbonde		5
Hun/han har allerede en jobb på stedet der gården ligger		6
Annet		7
Vet ikke		8
Vil ikke svare		9
Har ikke ektefelle/kjæreste/samboer.		10

GEOGRAFI

<SP30> Hvor bor du?
TIL INTERVJUER: IKKE MÅL REISETID I FLYTID - TA KORTESTE REISETID MED ENTEN BIL, TOG ELLER EVENTUELT BÅT.

Sammen med foreldre	78*	1
I egen husholdning, men mindre enn en times reise fra gården		2
I egen husholdning, og reiseavstanden fra gården er mellom 1 og 4 timer		3
I egen husholdning, og reiseavstanden fra gården er mellom 5 og 9 timer		4
I egen husholdning, og reiseavtalen fra gården er 10 timer eller mer		5
Vil ikke svare		6

<SP31> Dersom du bor i annen kommune enn foreldrene dine, hvorfor flyttet du?

Vil ikke svare	79*	1
På grunn av arbeid		2
Utdanning		3
Familiære årsaker		4
Jeg bor i samme kommune som foreldrene mine		5
Annet		6

<SP32> Hvor lang tid ville du brukt på å reise en vei til sentrum av den nærmeste av disse byene: Oslo, Bergen, Stavanger, Trondheim, Tromsø eller Kristiansand fra gården som du har odelsrett til? (Velg raskeste reisemåte bortsett fra fly).
MINUTTER

HVIS VET IKKE TAST 888 - HVIS UBESVART TAST <ESC>D

☐☐☐ 80*

<SP33> Kunne du tenkt deg å dagpendle mellom gården og arbeid i denne byen?
TIL INTERVJUER: SPØRSMÅLET ER HYPOTETISK, VI ØNSKER AT ALLE SKAL SVARE SOM OM DE HAR TENKT Å OVERTA GÅRDEN OG DRIVE DEN I KOMBINASJON MED LØNNSARBEID - SELV OM DE KANSKJE IKKE HAR TENKT Å OVERTA GÅRDEN ELLER DE HAR TENKT Å VÆRE HELTIDSBØNDER.

Ja	81*	1
Nei		2
Vet ikke		3
Ubesvart		4

© Copyright Gallup 1996

<SP34> Hvor lang tid ville du brukt på å reise en vei til sentrum av det nærmeste av de følgende stedene fra gården som du har odelsrett til?
(Stedene er: Halden, Sarpsborg, Fredrikstad, Moss, Hamar, Lillehammer, Gjøvik, Drammen, Kongsberg, Horten, Tønsberg, Sandefjord, Larvik, Porsgrunn, Skien, Arendal, Sandnes, Haugesund, Molde, Kristiansund, Ålesund, Bodø, Narvik, Mo i Rana, Harstad).
(Velg raskeste reisemåte bortsett fra fly).
MINUTTER:
HVIS VET IKKE TAST 888 - HVIS UBESVART TAST <ESC>D

82* ☐☐☐

<SP35> Kunne du tenkt deg å dagpendle mellom gården og arbeid på dette stedet?
TIL INTERVJUER: SPØRSMÅLET ER HYPOTETISK, VI ØNSKER AT ALLE SKAL SVARE SOM OM DE HAR TENKT Å OVERTA GÅRDEN OG DRIVE DEN I KOMBINASJON MED LØNNSARBEID - SELV OM DE KANSKJE IKKE HAR TENKT Å OVERTA GÅRDEN ELLER DE HAR TENKT Å VÆRE HELTIDSBØNDER.

Ja	83*	1
Nei		2
Vet ikke		3
Ubesvart		4

<SP36> Hvor lang tid ville du brukt på å reise en vei til sentrum av det nærmeste av de følgende stedene fra gården som du har odelsrett til?
(Stedene er: Askim, Mysen, Ski, Ås, Drøbak, Nesoddtangen, Jessheim, Råholt, Brummunddal, Kongsvinger, Elverum, Raufoss, Hønefoss, Hokksund, Krokstadelva, Mjøndalen, Holmestrand, Notodden, Kragerø, Grimstad, Lillesand Mandal, Flekkefjord, Vennesla, Egersund, Bryne, Kopervik, Åkerhamn, Leirvik, Odda, Vossevangen, Osøyri, Askøy, Florø, Førde, Spjelkavik, Ørsta, Orkanger, Steinkjer, Namsos, Stjørdalshalsen, Levanger, Brønnøysund, Sandnessjøen, Mojsøen, Fauske, Svolvær, Hammerfest, Vadsø, Alta).
Velg raskeste reisemåte bortsett fra fly).
MINUTTER:
HVIS VET IKKE TAST 888 - HVIS UBESVART TAST <ESC>D

84* ☐☐☐

<SP37> Kunne du tenkt deg å dagpendle mellom gården og arbeid på dette stedet?
TIL INTERVJUER: SPØRSMÅLET ER HYPOTETISK, VI ØNSKER AT ALLE SKAL SVARE SOM OM DE HAR TENKT Å OVERTA GÅRDEN OG DRIVE DEN I KOMBINASJON MED LØNNSARBEID - SELV OM DE KANSKJE IKKE HAR TENKT Å OVERTA GÅRDEN ELLER DE HAR TENKT Å VÆRE HELTIDSBØNDER.

Ja	85*	1
Nei		2
Vet ikke		3
Ubesvart		4

<SP38> Hvis du kunne velge helt fritt, hvor ville du helst ha bosatt deg?
BARE ETT SVAR
LES OPP OM NØDVENDIG

På mitt hjemsted (der hvor gården ligger)	86*	1
Der jeg bor nå (DETTE SVARET GIS DERSOM IO BOR PÅ ANNET STED ENN DER GÅRDEN LIGGER)		2
I en storby (Oslo, Bergen, Trondhei, Stavanger, Tromsø)		3
I en mindre by et annet sted i Norge		4
I ei bygd eller mindre kommune et annet sted i Norge		5
I et annet land		6
Vet ikke		7
Vil ikke svare		8

© Copyright Gallup 1996

<SP39> HVA TROR DU KOMMER TIL Å BETY MEST (HVA BETYR MEST) FOR HVOR DU BOSETTER (HAR BOSATT) DEG?
DU KAN VELGE UT TRE TING I PRIORITERT REKKEFØLGE: 1 ER VIKTIGST, 2 ER NEST VIKTIGST OG 3 ER TREDJE VIKTIGST.

LES OPP	Vikti-gst	Nest vikti-gst	Tredje vikti-gst
Gode oppvekstmuligheter for barn	87* 1	88* 1	89* 1
Muligheter for lønnsarbeid	2	2	2
Gården ligger der	3	3	3
Service-tilbud som f.eks. barnehage, skole, butikk	4	4	4
Kultur- og fritidstilbud	5	5	5
Sosial tilhørighet, venner, familie	6	6	6
Gode muligheter til friluftsliv	7	7	7
Annet	8	8	8
Vet ikke	9	9	9
Vil ikke svare	10	10	10

<XSP39A>Kan du gjenta den viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke..... 90* 1,
Gode oppvekstmuligheter for barn..... 2,
Muligheter for lønnsarbeid. 3,
Gården ligger der..... 4,
Service-tilbud som f.eks. barnehage, skole, butikk... 5,
Kultur- og fritidstilbud... 6,
Sosial tilhørighet, venner, familie..... 7,
Gode muligheter til friluftsliv..... 8,
Sentral beliggenhet..... 9,
Landlige omgivelser..... 10,
Annet..... 11,
Noter:

<XSP39B>Kan du gjenta den nest viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke..... 91* 1,
Gode oppvekstmuligheter for barn..... 2,
Muligheter for lønnsarbeid. 3,
Gården ligger der..... 4,
Service-tilbud som f.eks. barnehage, skole, butikk... 5,
Kultur- og fritidstilbud... 6,
Sosial tilhørighet, venner, familie..... 7,
Gode muligheter til friluftsliv..... 8,
Sentral beliggenhet..... 9,
Landlige omgivelser..... 10,
Annet..... 11,
Noter:

® Copyright Gallup 1996

<XSP39C>Kan du gjenta den tredje viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke..... 92* 1,

Gode oppvekstmuligheter for barn..... 2,

Muligheter for lønnsarbeid. 3,

Gården ligger der..... 4,

Service-tilbud som f.eks. barnehage, skole, butikk... 5,

Kultur- og fritidstilbud... 6,

Sosial tilhørighet, venner, familie..... 7,

Gode muligheter til friluftsliv..... 8,

Sentral beliggenhet..... 9,

Landlige omgivelser..... 10,

Annet..... 11,
Noter:

OPPVEKST

<SP40> Bodde du på gården under oppveksten?

Ja..... 93* 1

Nei..... 2

Delvis..... 3

Vil ikke svare..... 4

HVIS SVART DELVIS I <SP40>

<NYTTSPM1> Har du flyttet til og fra gården flere ganger?
DET VIL SI FLYTTET TIL FLERE GANGER ELLER FLYTTET TIL FLERE GANGER

Ja..... 94* 1

Nei..... 2

Ubesvart/Vet ikke..... 3

Hvis svart flyttet til/fra flere ganger i <NYTTSPM1>

<NYTTSPM2> Hva var årsaken til at du flyttet til og fra gården flere ganger?

Vil ikke svare..... 95* 1,

Annet..... 2,

HVIS SVART DELVIS I <SP40> og Nei i <NYTTSPM1>

<SP41> HVOR GAMMEL VAR DU DA DERE FLYTTET DIT/DERFRA?

-	ANT. ÅR
Jeg flyttet DIT da jeg var:	96* __|__
Jeg flyttet DERFRA da jeg var:	97* __|__

© Copyright Gallup 1996

<SP42> ALLE
HVILKE AV DE FØLGENDE OPPGAVENE HAR DU DELTATT I PÅ GÅRDEN UNDER OPPVEKSTEN, OG HVOR OFTE VIL DU SI AT DU GJORDE DET?
TIL INTERVJUER: (Hvis oppgaven ikke blir (ble) utført på bruket - merk av for uaktuelt.)

LES OPP	Aldri	Sjelden	Av og til	Ofte	Uaktu-elt	Ubesv-art
Fôring av husdyr	98* 1	2	3	4	5	6
Melking	99* 1	2	3	4	5	6
Renhold i husdyrrom dvs. renhold som utføres daglig - ikke storrengjøring	100* 1	2	3	4	5	6
Kjøring av traktor	101* 1	2	3	4	5	6
Kjøring av traktor med redskap	102* 1	2	3	4	5	6
Onnearbeid uten å kjøre traktor	103* 1	2	3	4	5	6
Vedlikehold av bygninger på gården	104* 1	2	3	4	5	6
Reparasjon/ vedlikehold av traktor/ maskiner	105* 1	2	3	4	5	6
Plukking av stein	106* 1	2	3	4	5	6
Skogsarbeid	107* 1	2	3	4	5	6
Barnepass	108* 1	2	3	4	5	6
Matlaging	109* 1	2	3	4	5	6
Klesvask	110* 1	2	3	4	5	6
Husrengjøring	111* 1	2	3	4	5	6

<SP43> Vil du si at du under oppveksten hadde et selvstendig ansvar for dyrestell?

Ja..... 112* 1
Nei..... 2
Vet ikke..... 3
Uaktuelt (gården har ikke husdyr)..... 4
Ubesvart..... 5

<SP44> Vil du si at du oppveksten hadde et selvstendig ansvar for utearbeid?

Ja..... 113* 1
Nei..... 2
Vet ikke..... 3
Ubesvart..... 4

<SP45> Vil du si at du deltok aktivt i gårdsarbeidet?

Ja..... 114* 1
Nei..... 2
Vet ikke..... 3
Ubesvart..... 4

© Copyright Gallup 1996

<SP76> Hvor mange søsken har du?

☐☐ 115*

<SP46> HVIS HAR SØSKEN
ENN DINE SØSKEN, HAR DE UTFØRT DISSE OPPGAVENE MER ENN DEG, LIKE MYE SOM DEG ELLER MINDRE ENN DEG?

SVAR PÅ SØSKEN ETTER ALDER - ELDST FØRST - YNGST SIST)
ALTSÅ HVA MED DEN ELDSTE AV DINE SØSKEN:

LES OPP	Mer enn meg	Mindre enn meg	Like mye som meg	Ubesv-art
Fôring av husdyr	116* 1	2	3	4
Melking	117* 1	2	3	4
Renhold i husdyrrom dvs. renhold som utføres daglig - ikke storrengjøring	118* 1	2	3	4
Kjøring av traktor	119* 1	2	3	4
Kjøring av traktor med redskap	120* 1	2	3	4
Onnearbeid uten å kjøre traktor	121* 1	2	3	4
Vedlikehold av bygninger på gården	122* 1	2	3	4
Reparasjon/ vedlikehold av traktor/ maskiner	123* 1	2	3	4
Plukking av stein	124* 1	2	3	4
Skogsarbeid	125* 1	2	3	4
Barnepass	126* 1	2	3	4
Matlaging	127* 1	2	3	4
Klesvask	128* 1	2	3	4
Husrengjøring	129* 1	2	3	4

© Copyright Gallup 1996

<SP47> HVIS HAR 2 SØSKEN ELLER MER
HVA MED DEN NEST ELDSTE AV DINE SØSKEN (HVIS HAR):

LES OPP	Mer enn meg	Mindre enn meg	Like mye som meg	Ubesv-art
Fóring av husdyr	130* 1	2	3	4
Melking	131* 1	2	3	4
Renhold i husdyrrom dvs. renhold som utføres daglig - ikke storrengjøring	132* 1	2	3	4
Kjøring av traktor	133* 1	2	3	4
Kjøring av traktor med redskap	134* 1	2	3	4
Onnearbeid uten å kjøre traktor	135* 1	2	3	4
Vedlikehold av bygninger på gården	136* 1	2	3	4
Reparasjon/ vedlikehold av traktor/ maskiner	137* 1	2	3	4
Plukking av stein	138* 1	2	3	4
Skogsarbeid	139* 1	2	3	4
Barnepass	140* 1	2	3	4
Matlaging	141* 1	2	3	4
Klesvask	142* 1	2	3	4
Husrengjøring	143* 1	2	3	4

© Copyright Gallup 1996

<SP48> HVIS HAR 3 SØSKEN ELLER MER
HVA MED DEN TREDJE ELDSTE AV DINE SØSKEN (HVIS HAR):

LES OPP	Mer enn meg	Mindre enn meg	Like mye som meg	Ubesv-art
Fóring av husdyr	144* 1	2	3	4
Melking	145* 1	2	3	4
Renhold i husdyrrom dvs. renhold som utføres daglig - ikke storrengjøring	146* 1	2	3	4
Kjøring av traktor	147* 1	2	3	4
Kjøring av traktor med redskap	148* 1	2	3	4
Onnearbeid uten å kjøre traktor	149* 1	2	3	4
Vedlikehold av bygninger på gården	150* 1	2	3	4
Reparasjon/ vedlikehold av traktor/ maskiner	151* 1	2	3	4
Plukking av stein	152* 1	2	3	4
Skogsarbeid	153* 1	2	3	4
Barnepass	154* 1	2	3	4
Matlaging	155* 1	2	3	4
Klesvask	156* 1	2	3	4
Husrengjøring	157* 1	2	3	4

<SP49> ALLE
HVA MED DINE FORELDRE, HVEM VIL DU SI HAR (HADDE) HOVEDANSVARET FOR FØLGENDE OPPGAVER. ER DET BARE MOR, I HOVEDSAK MOR, BEGGE I LIKE STOR GRAD, I HOVEDSAK FAR, BARE FAR?

LES OPP	Bare mor	Hoved-sak mor	Begge like	Hoved-sak far	Bare far	Vet ikke	Ubesv-art
Dyrestell	158* 1	2	3	4	5	6	7
Utearbeid	159* 1	2	3	4	5	6	7
Barnepass	160* 1	2	3	4	5	6	7
Husarbeid	161* 1	2	3	4	5	6	7

© Copyright Gallup 1996

<SP50> Når du husker tilbake til da du var omtrent 12 år, hvem av foreldrene dine tror du at du hjalp mest med daglige gjøremål?

Mor	162*	1
Far		2
Bege to		3
Vet ikke		4
Vil ikke svare		5

<SP51> Kjenner du noen kvinner som driver gård alene eller som har hovedansvaret for driften av en gård?

Ja, flere	163*	1
Ja, en eller noen få		2
Nei		3
Vet ikke		4
Vil ikke svare		5

<SP52> Har du venner som har eller kanskje skal ta over gård på hjemstedet ditt?

Ja, flere	164*	1
Ja, en eller noen få		2
Nei, ingen		3
Vet ikke		4
Vil ikke svare		5

<SP53> Vi vil nå komme med to påstander: hvilken av disse påstandene er du mest enig i?

Kvinner egner seg dårligere enn menn til å drive gård	165*	1
Kvinner og menn egner seg like godt til å drive gård.		2
Vet ikke		3
Ubesvart		4

<SP54> Hvor gammel tror du at du var da du fikk høre at du hadde 1. odelsrett til gården?
HVIS VET IKKE TAST 88 - HVIS UBESVART TAST <ESC>D

☐☐ 166*

HOLDNINGER TIL LANDBRUKET OG LANDBRUKETS FRAMTID

© Copyright Gallup 1996

<SP55> VI VIL NÅ KOMME MED NOEN PÅSTANDER OM Å ARBEIDE INNEN LANDBRUKET OG OM NÆRINGENS FRAMTID. VI ØNSKER AT DU SKAL SVARE PÅ OM DU ER HELT ENIG, LITT ENIG, LIKEGYLDIG, LITT UENIG ELLER HELT UENIG I PÅSTANDENE. HELT ENIG ER 1 OG HELT UENIG ER 5.

LES OPP	Helt enig	Litt enig	Likegy-ldig	Litt uenig	Helt uenig	Vil ikke svare
Det vil bli vanskeligere i framtida å få gårdsdrift til å lønne seg økonomisk	167* 1	2	3	4	5	6
Å være bonde betyr å arbeide mye og få lite igjen for det økonomisk sett	168* 1	2	3	4	5	6
Å være bonde betyr at du har stor frihet til å bestemme over din egen arbeidsdag	169* 1	2	3	4	5	6
Som bonde har man alt for lite fritid	170* 1	2	3	4	5	6
En av de positive tingene med å være bonde er at du lever i pakt med naturen	171* 1	2	3	4	5	6
Du tror at landbruket vil bli viktigere for Norge med tiden på grunn av matvaremangel i verden	172* 1	2	3	4	5	6
Som bonde vil du utføre arbeid som er samfunnsmessig nyttig	173* 1	2	3	4	5	6
Som bonde vil du ha en jobb som er svært interessant	174* 1	2	3	4	5	6

<SP56> Hvor enig er du i følgende påstander om den landrukspolitikken som regjeringen har ført de siste fem årene?

LES OPP	Helt enig	Litt enig	Likegy-ldig	Litt uenig	Helt uenig	Vil ikke svare
Inntektene i landbruket har gått for mye ned	175* 1	2	3	4	5	6
På grunn av landbrukspolitikken som føres vil mange kvie seg for å ta over gårdsdrift	176* 1	2	3	4	5	6
Landbrukspolitikken som føres rammer i størst grad de som har store bruk	177* 1	2	3	4	5	6
Landbrukspolitikken som føres rammer i størst grad de som har små bruk	178* 1	2	3	4	5	6
Du mener i hovedsak at landbrukspolitikken som føres kommer bøndene til gode	179* 1	2	3	4	5	6
Du mener at bondeorganisasjonene gir et riktig bilde av situajsonen i landbruket	180* 1	2	3	4	5	6

© Copyright Gallup 1996

FRITID OG INTERESSER

<SP57> ER DU, ELLER HAR DU VÆRT MEDLEM I NOEN FRIVILLIGE ORGANISASJONER:

LES OPP	Er medlem	Har vært medlem	Nei, er ikke/ har ikke	Ubesv-art
Norges Bygdeungdomslag -NBU	181* 1	2	3	4
4H	182* 1	2	3	4
Noregs Ungdomslag -NU	183* 1	2	3	4
En miljøorganisasjon	184* 1	2	3	4
Politisk parti - partipolitisk ungdomsorganisasjon	185* 1	2	3	4
Idrettslag/-forening	186* 1	2	3	4
Musikkforening/ kor/ korps	187* 1	2	3	4
Andre frivillige organisasjoner	188* 1	2	3	4

<SP58A> Hvor ofte har du gjort følgende aktiviteter i løpet av de siste 7 dager.

LES OPP	Ingen ganger	1 gang	2-3 ganger	4 ganger eller	Ubesv-art
Sett på TV/video	189* 1	2	3	4	5
Besøkt venner eller fått besøk	190* 1	2	3	4	5
Lest en god bok (ikke skole/jobb)	191* 1	2	3	4	5
Mosjonsert eller på annen måte, drevet idrett	192* 1	2	3	4	5

© Copyright Gallup 1996

<SP58B> Hvor ofte har du gjort følgende aktiviteter i løpet av siste måned - 30 dager.

LES OPP	Ingen ganger	1 gang	2-3 ganger	4 ganger elle	Ubesv-art
Gått på tur/skitur i skog, mark og fjell	193* 1	2	3	4	5
Vært på dans/diskotek	194* 1	2	3	4	5
Vært på restaurant, kafé o.l.	195* 1	2	3	4	5
Vært på privatfest	196* 1	2	3	4	5
Vært på gudstjeneste eller religiøst møte	197* 1	2	3	4	5
Deltatt i kor/orkester/ korps eller spelemannslag	198* 1	2	3	4	5

<SP58C> Hvor ofte har du gjort følgende aktiviteter i løpet av de siste året - 12 måneder.

LES OPP	Ingen ganger	1 gang	2-3 ganger	4 ganger elle	Ubesv-art
Vært på jakt eller fisketur	199* 1	2	3	4	5
Vært tilskuer til idrettsarrangementer	200* 1	2	3	4	5
Vært på kino	201* 1	2	3	4	5
Vært i teater eller opera	202* 1	2	3	4	5
Vært på konsert med klassisk musikk	203* 1	2	3	4	5
Vært på jazz, vise eller popkonsert	204* 1	2	3	4	5
Vært på kunstutstilling	205* 1	2	3	4	5
Vært på museum	206* 1	2	3	4	5

OM OVERTAKELSE AV GÅRDEN

<SPP59> Hvis du kunne velge helt fritt, uten å ta hensyn til bosted, utdanning, yrke, inntekt, kjønn, foreldre/besteforeldre/søsken og lignende, ville du da tatt over gården?

Ja..... 207* 1

Nei..... 2

Vet ikke..... 3

Ubesvart..... 4

<SP60> Tror du at du kommer til å ta over gården?

Ja, jeg har allerede bestemt meg..... 208* 1

Ja, jeg tror det..... 2

Nei, jeg tror ikke det..... 3

Nei, jeg har allerede bestemt meg for å ikke overta..... 4

Jeg vet ikke..... 5

Ubesvart..... 6

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART 1 ELLER 2 I <SP60>

<SP61> HVA ER DE VIKTIGSTE GRUNNENE TIL AT DU TROR/VET AT DU KOMMER TIL Å TA OVER GÅRDEN?
DU KAN OPPGI TRE GRUNNER I PRIORITERT REKKEFØLGE, VIKTIGST, NEST VIKTIGST OG TREDJE VIKTIGST.

LES OPP OM NØDVENDIG	Viktigst	Nest viktigst	Tredje viktigst
Jeg liker gårdsarbeid	209* 1	210* 1	211* 1
Jeg ønsker å overta gården fordi jeg da kan bo på eiendommen	2	2	2
Hvis ikke jeg tar over vil gården sannsynligvis gå ut av familien	3	3	3
Gården er veldrevet og har god økonomi	4	4	4
Min ektefelle/ samboer ønsker det	5	5	5
Mine foreldre ønsker det	6	6	6
Mine besteforeldre ønsker det	7	7	7
Andre årsaker	8	8	8
Vet ikke	9	9	9
Ubesvart	10	10	10

HVIS SVART ANNET SOM DEN VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP61A>Kan du gjenta den viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke..... 212* 1,
Jeg liker gårdsarbeid..... 2,
Jeg ønsker å overta gården fordi jeg da kan bo på eiendommen..... 3,
Hvis ikke jeg tar over vil gården sannsynligvis gå ut av familien..... 4,
Gården er veldrevet og har god økonomi..... 5,
Min ektefelle/ samboer ønsker det..... 6,
Mine foreldre ønsker det..... 7,
Mine besteforeldre ønsker det..... 8,
Tradisjon/plikt..... 9,
Gode oppvekstvilkår for barn..... 10
Få en sikker jobb..... 11
For at barna skal kunne overta..... 12
Andre årsaker..... 13
Noter:

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART ANNET SOM DEN NEST VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP61B>Kan du gjenta den nest viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	213*	1,
Jeg liker gårdsarbeid		2,
Jeg ønsker å overta gården fordi jeg da kan bo på eiendommen		3,
Hvis ikke jeg tar over vil gården sannsynligvis gå ut av familien		4,
Gården er veldrevet og har god økonomi		5,
Min ektefelle/ samboer ønsker det		6,
Mine foreldre ønsker det		7,
Mine besteforeldre ønsker det		8,
Tradisjon/plikt		9,
Gode oppvekstvilkår for barn		10
Få en sikker jobb		11
For at barna skal kunne overta		12
Andre årsaker		13

Noter:

HVIS SVART ANNET SOM DEN TREDJE VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP61C>Kan du gjenta den tredje viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	214*	1,
Jeg liker gårdsarbeid		2,
Jeg ønsker å overta gården fordi jeg da kan bo på eiendommen		3,
Hvis ikke jeg tar over vil gården sannsynligvis gå ut av familien		4,
Gården er veldrevet og har god økonomi		5,
Min ektefelle/ samboer ønsker det		6,
Mine foreldre ønsker det		7,
Mine besteforeldre ønsker det		8,
Tradisjon/plikt		9,
Gode oppvekstvilkår for barn		10
Få en sikker jobb		11
For at barna skal kunne overta		12
Andre årsaker		13

Noter:

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART 3 ELLER 4 I <SP60>

<SP62> HVA ER DE VIKTIGSTE GRUNNENE TIL AT DU TROR/VET AT DU IKKE KOMMER TIL Å TA OVER GÅRDEN? DU KAN OPPGI TRE GRUNNER I PRIORITERT REKKEFØLGE, VIKTIGST, NEST VIKTIGST OG TREDJE VIKTIGST.

LES OPP OM NØDVENDIG	Viktigst	Nest viktigst	Tredje viktigst
Jeg er ikke interessert i gårdsarbeid	215* 1	216* 1	217* 1
Mine yrkesvalg/planer lar seg ikke kombinere med overtalekse av gården	2	2	2
Jeg ønsker å bo på et annet sted enn der gården ligger	3	3	3
Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård	4	4	4
Gårdsdrift vil være vanskelig å kombinere med familie og barn	5	5	5
Det vil koste (i form av penger og/eller arbeidsinnsats) for mye å drive gården i forhold til de inntektene den vil gi	6	6	6
Jeg har søsken som er flinkere/har deltatt mer i gårdsarbeidet enn jeg	7	7	7
Min ektefelle/samboer ønsker ikke det	8	8	8
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg tar over gården	9	9	9
Mine besteforeldre ser helst at en annen enn meg overtar gården	10	10	10
Andre årsaker	11	11	11
Vet ikke	12	12	12
Ubesvart	13	13	13

® Copyright Gallup 1996

HVIS SVART ANNET SOM DEN VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP62A>Kan du gjenta den viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	218*	1,
Jeg er ikke interessert i gårdsarbeid		2,
Mine yrkesvalg/planer lar seg ikke kombinere med overtalekse av gården		3,
Jeg ønsker å bo på et annet sted enn der gården ligger		4,
Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård		5,
Gårdsdrift vil være vanskelig å kombinere med familie og barn		6,
Det vil koste (i form av penger og/eller arbeidsinnsats) for mye å drive gården i forhold til de inntektene den vil gi		7,
Jeg har søsken som er flinkere/har deltatt mer i gårdsarbeidet enn jeg		8,
Min ektefelle/samboer ønsker ikke det		9,
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg tar over gården		10
Mine besteforeldre ser helst at en annen enn meg overtar gården		11
Sykdom/allergi		12
For gammel		13
Lite fritid		14
Andre årsaker		15

Noter:

HVIS SVART ANNET SOM DEN NEST VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP62B>Kan du gjenta den nest viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	219*	1,
Jeg er ikke interessert i gårdsarbeid		2,
Mine yrkesvalg/planer lar seg ikke kombinere med overtalekse av gården		3,
Jeg ønsker å bo på et annet sted enn der gården ligger		4,
Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård		5,
Gårdsdrift vil være vanskelig å kombinere med familie og barn		6,
Det vil koste (i form av penger og/eller arbeidsinnsats) for mye å drive gården i forhold til de inntektene den vil gi		7,
Jeg har søsken som er flinkere/har deltatt mer i gårdsarbeidet enn jeg		8,
Min ektefelle/samboer ønsker ikke det		9,
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg tar over gården		10
Mine besteforeldre ser helst at en annen enn meg overtar gården		11
Sykdom/allergi		12
For gammel		13
Lite fritid		14
Andre årsaker		15

Noter:

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART ANNET SOM DEN TREDJE VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP62C>Kan du gjenta den tredje viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	220*	1,
Jeg er ikke interessert i gårdsarbeid		2,
Mine yrkesvalg/planer lar seg ikke kombinere med overtalekse av gården		3,
Jeg ønsker å bo på et annet sted enn der gården ligger		4,
Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård		5,
Gårdsdrift vil være vanskelig å kombinere med familie og barn		6,
Det vil koste (i form av penger og/eller arbeidsinnsats) for mye å drive gården i forhold til de inntektene den vil gi		7,
Jeg har søsken som er flinkere/har deltatt mer i gårdsarbeidet enn jeg		8,
Min ektefelle/samboer ønsker ikke det		9,
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg tar over gården		10
Mine besteforeldre ser helst at en annen enn meg overtar gården		11
Sykdom/allergi		12
For gammel		13
Lite fritid		14
Andre årsaker		15

Noter:

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART 5 I <SP60>

<SP63> HVA ER DE VIKTIGSTE GRUNNENE TIL AT DU IKKE VET OM DU KOMMER TIL Å TA OVER GÅRDEN? DU KAN OPPGI TRE GRUNNER I PRIORITERT REKKEFØLGE, VIKTIGST, NEST VIKTIGST OG TREDJE VIKTIGST.

-	Viktigst	Nest viktigst	Tredje viktigst
Jeg har ikke tenkt noe særlig over hva jeg vil jobbe med	221* 1	222* 1	223* 1
Jeg er usikker på om det vil la seg kombinere med barn og familie	2	2	2
Jeg er usikker på om jeg ønsker å bo på det stedet der gården ligger	3	3	3
Det avhenger av ektefelle/samboer	4	4	4
Jeg vet ikke om jeg er nok interessert i gårdsarbeid	5	5	5
Jeg vet ikke om jeg er flink nok til å drive gård	6	6	6
Jeg tror kanskje det vil koste (i form av penger og/ eller arbeidsinnsats) for mye å drive gården i forhold til de inntektene den vil gi	7	7	7
Det er kanskje bedre at et av mine søsken overtar	8	8	8
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg tar over gården	9	9	9
Mine besteforeldre ser helst at en annen enn meg tar over gården	10	10	10
Andre årsaker	11	11	11
Vet ikke	12	12	12
Ubesvart	13	13	13

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART ANNET SOM DEN VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP63A>Kan du gjenta den viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	224*	1,
Jeg er ikke interessert i gårdsarbeid		2,
Mine yrkesvalg/planer lar seg ikke kombinere med overtalekse av gården		3,
Jeg ønsker å bo på et annet sted enn der gården ligger		4,
Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård		5,
Gårdsdrift vil være vanskelig å kombinere med familie og barn		6,
Det vil koste (i form av penger og/eller arbeidsinnsats) for mye å drive gården i forhold til de inntektene den vil gi		7,
Jeg har søsken som er flinkere/har deltatt mer i gårdsarbeidet enn jeg		8,
Min ektefelle/samboer ønsker ikke det		9,
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg tar over gården		10
Mine besteforeldre ser helst at en annen enn meg overtar gården		11
Sykdom/allergi		12
For gammel		13
Lite fritid		14
Andre årsaker		15

Noter:

HVIS SVART ANNET SOM DEN NEST VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP63B>Kan du gjenta den nest viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	225*	1,
Jeg er ikke interessert i gårdsarbeid		2,
Mine yrkesvalg/planer lar seg ikke kombinere med overtalekse av gården		3,
Jeg ønsker å bo på et annet sted enn der gården ligger		4,
Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård		5,
Gårdsdrift vil være vanskelig å kombinere med familie og barn		6,
Det vil koste (i form av penger og/eller arbeidsinnsats) for mye å drive gården i forhold til de inntektene den vil gi		7,
Jeg har søsken som er flinkere/har deltatt mer i gårdsarbeidet enn jeg		8,
Min ektefelle/samboer ønsker ikke det		9,
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg tar over gården		10
Mine besteforeldre ser helst at en annen enn meg overtar gården		11
Sykdom/allergi		12
For gammel		13
Lite fritid		14
Andre årsaker		15

Noter:

© Copyright Gallup 1996

HVIS SVART ANNET SOM DEN TREDJE VIKTIGSTE ÅRSAKEN
<XSP63C>Kan du gjenta den tredje viktigste årsaken?

Ubesvart/vet ikke	226*	1,
Jeg er ikke interessert i gårdsarbeid		2,
Mine yrkesvalg/planer lar seg ikke kombinere med overtalekse av gården		3,
Jeg ønsker å bo på et annet sted enn der gården ligger		4,
Jeg tror ikke jeg er flink nok til å drive gård		5,
Gårdsdrift vil være vanskelig å kombinere med familie og barn		6,
Det vil koste (i form av penger og/eller arbeidsinnsats) for mye å drive gården i forhold til de inntektene den vil gi		7,
Jeg har søsken som er flinkere/har deltatt mer i gårdsarbeidet enn jeg		8,
Min ektefelle/samboer ønsker ikke det		9,
Mine foreldre ser helst at en annen enn meg tar over gården		10
Mine besteforeldre ser helst at en annen enn meg overtar gården		11
Sykdom/allergi		12
For gammel		13
Lite fritid		14
Andre årsaker		15

Noter:

<SP64> Har det noen gang vært diskutert om noen annen av søsknene dine skulle overta gården?

Ja	227*	1
Nei		2
Vet ikke		3
Vil ikke svare		4

<SP65> Er det noen av søsknene dine som ville være interessert i å oveta hvis du velger å la være?

Ja, helt sikkert	228*	1
Ja, jeg tror det		2
Nei, sannsynligvis ikke		3
Nei, helt sikkert ikke		4
Vet ikke		5
Vil ikke svare		6

HVIS SVART 1 ELLER 2 I <SP65>

<SP66> Hvem av søsknene dine er i såfall mest mest aktuell?

Eldste	229*	1
Nest eldste		2
Tredje eldste eller yngre		3
Ubesvart/vet ikke		4

ALLE
<SP67> Tror du dine foreldre helst vil at du skal ta over bruket?
LES OPP OM NØDVENDIG

Ja, det ligger liksom i kortene/det er allerede bestemt	230*	1
Det ivktigste for dem er at et av barna overtar, jeg tror ikke de foretrekker noen spesielt		2
De skulle nok helst sett at det ble en annen enn meg		3
Det er allerede avtalt at en annen en meg skal ta over bruket		4
Vet ikke		5
Vil ikke svare		6
Annet		7

© Copyright Gallup 1996

<SP68> Vil/ville du overta gården dersom din (blivende) ektefelle/ samboer ikke er interessert i gårdsarbeid, og gjør det klart for deg at han/hun ikke vil delta i arbeidet?

Ja..... 231* 1

Nei..... 2

Vet ikke..... 3

Ubesvart..... 4

TANKER OM FRAMTIDIG DRIFT OG PRODUKSJONSFORM

HVIS SVART 1 ELLER 2, TA OVER GÅRDEN, I <SP60>

<SP69> Ved overtagekelse av gården, tror du det vil øke driftsomfanget, la det forbli uendret eller redusere omfanget?

Driftsomfanget vil bli økt. 232* 1

Driftsomfanget vil bli uendret..... 2

Driftsomfanget vil bli redusert..... 3

Vet ikke..... 4

Ubesvart..... 5

<SP70> VED OVERTAGELSE AV GÅRDSBRUK VIL DET OFTE VÆRE AKTUELT Å VURDERE MULIGHETENE FOR Å UTVIDE INNTEKTSGRUNNLAGET. I HVILKEN GRAD VURDERES FØLGENDE PRODUKSJONER SOM AKTUELLE?

Produksjoner	Aktuell	Uaktu-ell	Vet ikke	Finnes aller-ede på gården	Ubesv-art
Økologisk produksjon	233* 1	2	3	4	5
Gårdsturisme	234* 1	2	3	4	5
Utleie av jakt- og fiskerettigheter	235* 1	2	3	4	5
Honningsproduksjon (birøkt)	236* 1	2	3	4	5
Hestehold	237* 1	2	3	4	5
Andre produksjoner	238* 1	2	3	4	5

© Copyright Gallup 1996

DERSOM NOEN AV PRODUKSJONSRETNINGENE ER AKTUELLE I <SP70>

<SP71> HVOR STOR SANNSYNLIGHET VIL DU SI DET ER FOR AT DE AKTUELLE PRODUKSJONSRETNINGENE ETABLERES?

Produksjoner	Svært sannsynlig	Litt sannsynlig	Lite sannsynlig	Ubesvart
Økologisk produksjon	239* 1	2	3	4
Gårdsturisme	240* 1	2	3	4
Utleie av jakt- og fiskerettigheter	241* 1	2	3	4
Honningsproduksjon (birøkt)	242* 1	2	3	4
Hestehold	243* 1	2	3	4
Andre produksjonsformer	244* 1	2	3	4

<SP72> I DET FØRSTE SPØRSMÅLET VI STILTE BAD VI DEG OM Å OPPGI DE FIRE VIKTIGSTE PRODUKSJONENE PÅ GÅRDEN. HVILKE TANKER HAR DU OM HVA DU VIL GJØRE MED DISSE PRODUKSJONSRETNINGENE?

Produksjonsretningene	NR. 1	NR. 2	NR. 3	NR. 4
Øke omfanget av produksjonen	245* 1	246* 1	247* 1	248* 1
Fortsette på samme nivå som i dag	2	2	2	2
Redusere omfanget av produksjonen	3	3	3	3
Slutte å produsere	4	4	4	4
Vet ikke	5	5	5	5
Ubesvart	6	6	6	6

<SP73> I hvor stor grad mener du honningsproduksjon (birøkt) tilfredsstiller forbrukernes krav til miljømessig riktig produksjon og produktrenhet?

I stor grad..... 249* 1

I noen grad..... 2

I liten grad..... 3

Vet ikke..... 4

Ubesvart..... 5

© Copyright Gallup 1996

<NYTTSPM3> Hvilken strategi tror du det er mest sannsynlig at du og eventuelt ektefelle/samboer vil føre med hensyn til kombinasjonsdrift?

Gården vil være min (og evt. ektefelles) eneste viktige inntektskilde..... 250* 1

Jeg vil være heltidsbonde, og min ektefelle/samboer vil ha annet arbeid..... 2

Min ektefelle/samboer vil være heltidsbonde, og jeg vil ha annet arbeid..... 3

Gårdsdriften skal kombineres med deltidsarbeid utenom gården 4

Gården skal i hovedsak være i tillegg til heltidsarbeid utenom gården..... 5

Ubesvart/Vet ikke..... 6

BAKGRUNNSVARIABLER:

ALLE

<SP74> Notér kjønn:

Mann..... 251* 1

Kvinne..... 2

<SP75> Hvilket år ble du født?

☐☐ 252*

<SP77> HVIS HAR SØSKEN
HVILKE ÅRSTALL BLE SØSKENE DINE FØDT?

-	NR. 1	NR. 2	NR. 3	NR. 4
Født	253* __|__|	254* __|__|	255* __|__|	256* __|__|

<SP78> HVIS HAR SØSKEN
ER DET GUTTER ELLER JENTER:

-	Gutt	Jente	Ubesv-art
NR. 1	257* 1	2	3
NR. 2	258* 1	2	3
NR. 3	259* 1	2	3
NR. 4	260* 1	2	3

<SP79> Bor besteforeldrene dine på gården?

Ja..... 261* 1

Nei..... 2

Ubesvart..... 3

<SP80> Har du søsken som er eldre enn deg?

Ja..... 262* 1

Nei..... 2

Vil ikke svare..... 3

HVIS JA I <SP80>

<SP81> Vi har fått opplyst at du har 1. odelsrett. Hva tror du grunnen er til at foreldrene dine har oppgitt deg?

Ubesvart/vet ikke..... 263* 1

Jeg ble født før 1. januar 1965, og eldre søsken er jenter..... 2

Mitt (mine) eldre søsken har allerede sagt fra at de ikke er interessert..... 3

Eldre søsken er halvsøsken eller adoptert..... 4

Annet..... 5
Annet:

_____

_____

<SP82> Kommunenavn for der gården ligger:

HALDEN..... 264* 1

MOSS..... 2

SARPSBORG..... 3

FREDRIKSTAD..... 4

HVALER..... 5

AREMARK..... 6

MARKER..... 7

RØMSKOG..... 8

© Copyright Gallup 1996

TRØGSTAD	9
SPYDEBERG	10
ASKIM	11
EIDSBERG	12
SKIPTVET	13
RAKKESTAD	14
RÅDE	15
RYGGE	16
VÅLER 114	17
HOBØL	18
VESTBY	19
SKI	20
ÅS	21
FROGN	22
NESODDEN	23
OPPEGÅRD	24
BÆRUM	25
ASKER	26
AURSKOGHØLAND	27
SØRUM	28
FET	29
RÆLINGEN	30
ENEBAKK	31
LØRENSKOG	32
SKEDSMO	33
NITTEDAL	34
GJERDRUM	35
ULLENSAKER	36
NES	37
EIDSVOLL	38
NANNESTAD	39
HURDAL	40
OSLO	41
KONGSVINGER	42
HAMAR	43
RINGSAKER	44
LØTEN	45
STANGE	46
NORDODAL	47
SØRODAL	48
EIDSKOG	49
GRUE	50
ÅSNES	51
VÅLER 132	52
ELVERUM	53
TRYSIL	54
ÅMOT	55
STORELVDAL	56
RENDALEN	57
ENGERDAL	58
TOLGA	59
TYNSET	60
ALVDAL	61
FOLLDAL	62
OS 134	63
LILLEHAMMER	64
GJØVIK	65
DOVRE	66
LESJA	67
SKJÅK	68
LOM	69
VÅGÅ	70
NORDFRON	71
SEL	72
SØRFRON	73
RINGEBU	74
ØYER	75
GAUSDAL	76
ØSTRE TOTEN	77
VESTRE TOTEN	78
JEVNAKER	79
LUNNER	80
GRAN	81
SØNDRE LAND	82
NORDRE LAND	83
SØRAURDAL	84
ETNEDAL	85

© Copyright Gallup 1996

NORD-AURDAL..... 86
VESTRE SLIDRE..... 87
ØYSTRE SLIDRE..... 88
VANG 153..... 89
DRAMMEN..... 90
KONGSBERG..... 91
RINGERIKE..... 92
HOLE..... 93
FLÅ..... 94
NES 163..... 95
GOL..... 96
HEMSEDAL..... 97
ÅL..... 98
HOL..... 99
SIGDAL..... 10
KRØDSHERAD..... 10
MODUM..... 10
ØVRE EIKER..... 10
NEDRE EIKER..... 10
LIER..... 10
RØYKEN..... 10
HURUM..... 10
FLESBERG..... 10
ROLLAG..... 10
NORE OG UVDAL..... 11
BORRE..... 11
HOLMESTRAND..... 11
TØNSBERG..... 11
SANDEFJORD..... 11
LARVIK..... 11
SVELVIK..... 11
SANDE..... 11
HOF..... 11
VÅLE..... 11
RAMNES..... 12
ANDEBU..... 12
STOKKE..... 12
NØTTERØY..... 12
TJØME..... 12
LARDAL..... 12
PORSGRUNN..... 12
SKIEN..... 12
NOTODDEN..... 12
SILJAN..... 12
BAMBLE..... 13
KRAGERØ..... 13
DRANGEDAL..... 13
NOME..... 13
BØ 195..... 13
SAUHERAD..... 13
TINN..... 13
HJARTDAL..... 13
SELJORD..... 13
KVITESEID..... 13
NISSEDAL..... 14
FYRESDAL..... 14
TOKKE..... 14
VINJE..... 14
RISØR..... 14
GRIMSTAD..... 14
ARENDAL 0906 0903..... 14
GJERSTAD..... 14
VEGÅRSHEI..... 14
TVEDESTRAND..... 14
FROLAND..... 15
LILLESAND..... 15
BIRKENES..... 15
ÅMLI..... 15
IVELAND..... 15
EVJE OG HORNNES..... 15
BYGLAND..... 15
VALLE..... 15
BYKLE..... 15
KRISTIANSAND..... 15
MANDAL..... 16
FARSUND..... 16
FLEKKEFJORD..... 16

© Copyright Gallup 1996

VENNESLA..... 16
SONGDALEN..... 16
SØGNE..... 16
MARNARDAL..... 16
ÅSERAL..... 16
AUDNEDAL..... 16
LINDESNES..... 16
LYNGDAL..... 17
HÆGEBOSTAD..... 17
KVINESDAL..... 17
SIRDAL..... 17
EIGERSUND..... 17
SANDNES..... 17
STAVANGER..... 17
HAUGESUND..... 17
SOKNDAL..... 17
LUND..... 17
BJERKREIM..... 18
HÅ..... 18
KLEPP..... 18
TIME..... 18
GJESDAL..... 18
SOLA..... 18
RANDABERG..... 18
FORSAND..... 18
STRAND..... 18
HJELMELAND..... 18
SULDAL..... 19
SAUDA..... 19
FINNØY..... 19
RENNESØY..... 19
KVITSØY..... 19
BOKN..... 19
TYSVÆR..... 19
KARMØY..... 19
UTSIRA..... 19
VINDAFJORD..... 19
BERGEN..... 20
ETNE..... 20
ØLEN..... 20
SVEIO..... 20
BØMLO..... 20
STORD..... 20
FITJAR..... 20
TYSNES..... 20
KVINNHERAD..... 20
JONDAL..... 20
ODDA..... 21
ULLENSVANG..... 21
EIDFJORD..... 21
ULVIK..... 21
GRANVIN..... 21
VOSS..... 21
KVAM..... 21
FUSA..... 21
SAMNANGER..... 21
OS..... 21
AUSTEVOLL..... 22
SUND..... 22
FJELL..... 22
ASKØY..... 22
VAKSDAL..... 22
MODALEN..... 22
OSTERØY..... 22
MELAND..... 22
ØYGARDEN..... 22
RADØY..... 22
LINDÅS..... 23
AUSTRHEIM..... 23
FEDJE..... 23
MASFJORDEN..... 23
FLORA..... 23
GULEN..... 23
SOLUND..... 23
HYLLESTAD..... 23
HØYANGER..... 23
VIK..... 23

© Copyright Gallup 1996

BALESTRAND	24
LEIKANGER	24
SOGNDAL	24
AURLAND	24
LÆRDAL	24
ÅRDAL	24
LUSTER	24
ASKVOLL	24
FJALER	24
GAULAR	24
JØLSTER	25
FØRDE	25
NAUSTDAL	25
BREMANGER	25
VÅGSØY	25
SELJE	25
EID	25
HORNINDAL	25
GLOPPEN	25
STRYN	25
MOLDE	26
KRISTIANSUND	26
ÅLESUND	26
VANYLVEN	26
SANDE 172	26
HERØY 341	26
ULSTEIN	26
HAREID	26
VOLDA	26
ØRSTA	26
ØRSKOG	27
NORDDAL	27
STRANDA	27
STORDAL	27
SYKKYLVEN	27
SKODJE	27
SULA	27
GISKE	27
HARAM	27
VESTNES	27
RAUMA	28
NESSET	28
MIDSUND	28
SANDØY	28
AUKRA	28
FRÆNA	28
EIDE	28
AVERØY	28
FREI	28
GJEMNES	28
TINGVOLL	29
SUNNDAL	29
SURNADAL	29
RINDAL	29
AURE	29
HALSA	29
TUSTNA	29
SMØLA	29
TRONDHEIM	29
HEMNE	29
SNILLFJORD	30
HITRA	30
FRØYA	30
ØRLAND	30
AGDENES	30
RISSA	30
BJUGN	30
ÅFJORD	30
ROAN	30
OSEN	30
OPPDAL	31
RENNEBU	31
MELDAL	31
ORKDAL	31
RØROS	31
HOLTÅLEN	31
MIDTRE GAULDAL	31

© Copyright Gallup 1996

MELHUS..... 31
SKAUN..... 31
KLÆBU..... 31
MALVIK..... 32
SELBU..... 32
TYDAL..... 32
STEINKJER..... 32
NAMSOS..... 32
MERÅKER..... 32
STJØRDAL..... 32
FROSTA..... 32
LEKSVIK..... 32
LEVANGER..... 32
VERDAL..... 33
MOSVIK..... 33
VERRAN..... 33
NAMDALSEID..... 33
INDERØY..... 33
SNÅSA..... 33
LIERNE..... 33
RØYRVIK..... 33
NAMSSKOGAN..... 33
GRONG..... 33
HØYLANDET..... 34
OVERHALLA..... 34
FOSNES..... 34
FLATANGER..... 34
VIKNA..... 34
NÆRØY..... 34
LEKA..... 34
BODØ..... 34
NARVIK..... 34
BINDAL..... 34
SØMNA..... 35
BRØNNØY..... 35
VEGA..... 35
VEVELSTAD..... 35
HERØY..... 35
ALSTAHAUG..... 35
LEIRFJORD..... 35
VEFSN..... 35
GRANE..... 35
HATTFJELLDAL..... 35
DØNNA..... 36
NESNA..... 36
HEMNES..... 36
RANA..... 36
LURØY..... 36
TRÆNA..... 36
RØDØY..... 36
MELØY..... 36
GILDESKÅL..... 36
BEIARN..... 36
SALTDAL..... 37
FAUSKE..... 37
SKJERSTAD..... 37
SØRFOLD..... 37
STEIGEN..... 37
HAMARØY..... 37
TYSFJORD..... 37
LØDINGEN..... 37
TJELDSUND..... 37
EVENES..... 37
BALLANGEN..... 38
RØST..... 38
VÆRØY..... 38
FLAKSTAD..... 38
VESTVÅGØY..... 38
VÅGAN..... 38
HADSEL..... 38
BØ..... 38
ØKSNES..... 38
SORTLAND..... 38
ANDØY..... 39
MOSKENES..... 39
HARSTAD..... 39
TROMSØ..... 39

© Copyright Gallup 1996

KVÆFJORD	39
SKÅNLAND	39
BJARKØY	39
IBESTAD	39
GRATANGEN	39
LAVANGEN	39
BARDU	40
SALANGEN	40
MÅLSELV	40
SØRREISA	40
DYRØY	40
TRANØY	40
TORSKEN	40
BERG	40
LENVIK	40
BALSFJORD	40
KARLSØY	41
LYNGEN	41
STORFJORD	41
KÅFJORD	41
SKJERVØY	41
NORDREISA	41
KVÆNANGEN	41
VARDØ	41
VADSØ	41
HAMMERFEST 2004 2001	41
KAUTOKEINO	42
ALTA	42
LOPPA	42
HASVIK	42
KVALSUND	42
MÅSØY	42
NORDKAPP	42
PORSANGER	42
KARASJOK	42
LEBESBY	42
GAMVIK	43
BERLEVÅG	43
TANA	43
NESSEBY	43
BÅTSFJORD	43
SØRVARANGER	43

DA HAR JEG INGEN FLERE SPØRSMÅL TIL DEG
TUSEN TAKK OG FORTSATT GOD %A

TRYKK <RETURN> FOR NESTE INTERVJU
ELLER TAST ESC16S FOR Å LOGGE UT

© Copyright Gallup 1996